

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

MÄRTS 1937

NR. 3 (6)

Vastutav- ja tegevtoimetaja kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.
Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1937. a.: aasta peale — Kr. 3.50; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ aastaks
Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. a. ilmunud 3 numbrit Kr. 1.—.
Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

Vabadussõjaegset sõjaluulet.

Alljärgnevad kaks luuletust on soomusrong „Kapten Irv'el“ teeninud lipnik Martin Puru käsikirjalisest luuletustekogust „Soomusrong Nr. 1“. Lipnik M. Puru suri tiisikusse pärast Vabadussõda.

Pärast lahingut.

Ja väljas sajab vaikselt pehmet lund.
On hüüdnud suurtükid ja vooland veri,
on vaikind ägeduste tormav meri,
ja tulnud õnnistatud puhketund.

Nüüd mehed näevad lahingutest und,
kus õnn on olnud neile ikka peri,
kus hüüdsid suurtükid ja voolas veri, —
ja väljas sajab vaikselt pehmet lund.

Kas piilub selle lume kannul kevad?
nii väsind mõte uidab laisalt ringi.
Siis tunnen ligi rammetuse mingi.

Ning silmapilguks vaevad ununevad.
Ju homme jällegi uus lahing tuleb,
surm jälle mõnelgi meist silmad suleb.

Lendav Hollandlane.

Aeg juua põhjani on pöörasusi,
aeg lunda elu suuri saladusi.

Õnn meiega!

Šrapnell pääkohal raksatusi teeb,
granaadi tõukest maapind õhku keeb.

Õnn meiega!

Ees kaugel teistest, väljal lagedal,
kui võidust joobnud, kuulirahe all.

Õnn meiega!

Hulljulge nagu mustav meeletus;
sind oli suudelnud ju kaduvus.

Kord ütlesid:

Kui muinasjutt, kui Lendav Hollandlane,
meid juhivad miski käsi salajane.

Õnn meiega!

Aeg juua põhjani on pöörasusi,
aeg lunda surma suuri saladusi.

Õnn meiega!

Poolmängides end hädaohtu andsid:
pea sanitarid verisena kandsid

Su tagasi.

Kuul oli tabanud Sind võidu teel —
näis, nagu naerataksid huuled veel:

Õnn meiega!

Madsen nr. 2.

Kagurinde paremal tiival S. külas asetsev lahingühik sai 1919. a. aprillikuu keskpäiku, mil rindel toimusid Eesti vägede suuremad ümberpaigutused, täiendusena kaks kerge-kuulipilduja meeskonda, kes mõlemad koosnesid õppursõdureist.

Vaimustusega võeti lahinguühiku poolt vastu noored uustulnukad: tõi ju nad endaga kaasa kaks kiirtulirelva ja, mis veel tähtsam, — noorusliku elurõõmu ning kõikumatu võidutahte. Varsti olid nad kogu lahinguühiku lemmikud.

Madsen nr. 2. meeskonda kuulus kolm õppurit: Ain, Oskar ja Enn. Nii nagu nad koolis moodustasid lahutamatu sõprus- ja tööõõmuühiku, nõnda kujunes neist rindlgi kangelaslikult vapper ühik. Lahingutes olid nad alati taibukalt ettevõtlikud ja meelekindlad. Madsen nr. 2-le määratud ülesanne täideti alati eeskujulikult, vahest kuhjagi.

S. küla rinde-eelne maa-ala, tulevälti, kujutas pinnaehituselt mitmekesise võõde-maastiku. Ees, vasakul — suunaga vaenlase positsioonidele joondus mõne kilomeetri laiune metsaala, keskel — põldudeks jaotatud lausmaa, mille keskel lookles külavahetee, samuti suunaga vaenlasele, paremal aga kõrgenes pinnastik veerjaks kinkmaastikuks, millel siin-seal asetsesid üksikud metsasalud. Ka keskmisel lausmaa võõtel kasvasid laialipillatuina üksikud männitukad.

Meie rindelõigu valveosadest asusid: üks vasakul metsaalal, teine — paremal, kingustiku algveerul, mõlemad viiemehelise välivahtkonnana. Vaenlase valvetõkkes

Grupp Pärnu kooliõpilasi-vabatahtlikke 6. Jäiväepolgus, pärast Ruhja vallutamist 1. mail 1919. a.

asusid: vasakul — metsaserva idaosas, keskel — lausmaal kasvavas metsatukas ja paremal — vaenlasepoolsel kingustiku serval. Tiibadel koosnesid vaenlase valveosad laskurjagudest, keskel aga rändles nende raske-kuulipilduja mõõda pikuti asetsevat metsatukka: kord paremalt, kord vasakult küljelt haukus ta seal, märgates meie valvepostide ja -tõkete vahetust.

Palju tuska ja meelehärma sünnitas see vaenlase „riistapuu“ relvavendadele S. külas. Mitmel korral katsuti seda tulepesa hävitada suurtükitelega — summiti vaheldamisi hulk granaate ja šrapnelle metsatukka, aga — mingit tagajärge. Küll tantsisklesid mürsu toimel seal puud-põõsad, paiskasid kõrgele üles kruusa ja mullakamakaid, kuid vähe aega peale tulistamist haukus „riistapuu“ uuesti.

Vaenlase tulepesa hävitamise küsimuse üle murdis pead ka Madsen nr. 2 meeskond. Nendelt plaanitud öine vallutamisretk ei leidnud aga heakskiitu väeühiku juhilt. Milleks riisiko, kui ligipääs metsatukale oli nii ohtlik ja kuulipilduja alaline asupaik teadmata. Rinne üldiselt pealegi püsis tol ajal kaitseseisus. Kui punavägi kohati pealetungiga õnne katsus, siis ikka ja alati paisati ta löödud peaga tagasi.

Juba teist nädalat kestsid kaitselahingud. S. külas asuvad õppurkuulipildurid olid juba elanud üle lahingristimise; olid tundnud juba närvikarastust ja saanud hädavajalikke lahingkogemusi. Kuid, ei või salata, nad ei rahuldunud kaitsetegevuse monotoonsusega ja kes teab mis ajani kestva paigalolekuga. Kokkupõrkeid, taplusi, lahinguid ja rünnakuid igatsesid nad. Nende võitlusind ihkas hoogu, tegevust, julgustükke ja võimalusi viimasteks.

Ja võimalusi selleks viimaks tuligi.

Aprillikuu viimase nädala algul saabus rindejuhatusest käsk: korraldada rindel demonstratsioon-pealetung. S. külas asuvast lahingüksusest eraldati selle käsu täitmiseks laskurühm, kelle kõvendamiseks määrati kaks Madsenit meeskondadega.

Nüüd näis teostuvat ka õppurkuulipildurite ammune soov — minna pealetungile. Märgatava erutusega valmistusid nad ülesande täitmisele.

Ohtu eel läkitati ettevalmistavale luurekägile kolmemeheline piilkond, kes läbinud metsa lääneserva, siirdus risti üle lausmaa, otse tuttavale vaenlase tulepesale, metsatukale. Vastu ootusi valitses

metsatukas aga sügav vaikus. Vaenlase valvetõke, kas oli sealt lahkunud, või varitsedes vaikis meelega. Ka taamal asuval vaenlase laskepositsioonil ei tuntud nagu mingit huvi meie luuresalga vastu. Viimane, ületanud lauspõllud, pöördus nüüd piki paremal asetsevat kingustiku serva tagasi lähtekohta.

Varsti peale seda algas liikumist rünnakuks määratud laskurahelik. Aheliku tiibadel asusid kuulipildujad: Madsen nr. 1 paremal, Madsen nr. 2 vasakul. Viimane kulges külavaheteed, kuna parem tiib hargnes küngastikuni, kus ühtus naaberkülast P-st väljuva liiteahelikuga.

Püstijalu liikus ahelik aeglaselt edasi. Meeste silmad olid juhitud tähelepanelikult ettepoole, metsatukale; kõrvad olid valmis kuulama vaenlase esipaukuseid. Aga ... kõikjal valitses vaikus. Vaid kaugemal, rinde paremal tiival tärises automaatrelvade- ja püssitule hooguvõttev laskekaja ja vasakul, rinde keskkohas, kõmises lakkmatu suurtükkiide võitlus Vašina-Gora ja Košeljahha liini lõigus.

Ahelik liikus edasi. Mehed tundsid ängistavat raskust, mis sigis neisse ümberingi valitsevast hauavaikusest. Pahaendelisena tundus see vaikus. Oli vaenlane lahkunud oma positsioonidelt, või varitses ta liginevat ahelikku kavala plaaniga, — raske oli kinnitada nii üht kui teist arvamust. Ain — Oskar — Enngi liikusid edasi samades aindustes. Miks ei andnud vaenlane enesest ühtki elumärki? Varem, näinud vähimatki meiepoolset liikumist, arenes nende eelpostide, isegi laskepositsiooni tuleand alati maksimaalvõimeni. Nüüd aga — eksitamatu vaikus...

Kuid, varsti lahenes pingulolek. Ahelikule, selle jõudes poolteisesaja meetrilisele kaugusele metsatukast, avati äkki raskekuulipilduja otsetuli. Nähtamatul märguandel elustus hetke jooksul kogu tulevälti. Vaenlase laskepositsioonidelgi hakkasid ta-ta-tama kuulipildujad.

Ahelik kiindus maasse. Peatuskohal oli maapind täiesti tasaselt-lage. Varjamine oli hädaline. Siiski vaenlase tuli andis esiminuteil ülelennu. Piitsalöökidena vihisesid meeste peade kohal kuulivalangud. Siis

Naised Lõunarindel, Irboska kindlustatud positsioonil kaitsekraave kaevamas, 1919. a. sügisel.

korrigeeriti tuld. Aheliku seisukord muutus kriitilisemaks.

Rühmaülema järele roomati edasi, ettepoole, kus kümnekonna sammu kaugusel asus ahelikule paralleelne sügav põllukraav. Välgukiirusel oldi kraavis. Ahelik, asunud sinna, pääsis esiotsa otsetule ähvardavast mõjukonnast. Kuid — kaua's ikka kükitab sõdur kraavi põhjas voolavas raudkülmas kevadvees?

Mehi valdas kibejas vihatunne. Suurenes see veel enam siis, kui vaenlase patarrei hakkas saatma kraavi kohale raksata-vaid šrapnellmürske. Taandumine oli võimatu. Otsene edasimineku samuti. Kuid — lahendus pidi leitama.

Ja lahenduse leidis Madsen nr. 2 meeskond. Ain — Oskar — Enn, lahkudes ahelikust, hakkasid roomama piki maanteekraavi vaenlase poole. Roomanud vaenlase märkamata poolsada meetrit edasi, silmasid nad vasakul, metsaservale suunduvat vee äravoolu kraavi. Kasutades viimast, jõudsid nad mättalisele võsaservale, kust vaatamata laskuvale õhtuhämarusele, avanes külgserva kuritahtlikule metsatukale. Metsatuka vasakul eesküljel rabeles raskekuulipilduja juures vaenlase valvetõke, sama, kes hoidis pidev tule ähvardusel ründaaheliku ebameeldivas kraavikurus. Madsen nr. 2, leidnud kohase positsiooni, avas küljelt tule vaenlasele. Tuli oli otsene. Võis näha kuidas vaenlase meeskond, kandes kaht haavatut, taandus kiiresti metsatukast.

Meie ründaahelik oli päästetud. Väljuvad kraavist ründas ta otsejoonel metsatuka. Seal viibivad vaenlase piilurid — needki klobistasid kanda tahapoole. Kuri ras-

ke-kuulipilduja, kuigi lukuta, langes meile saagiks.

Madsen nr. 2. aga ähvardas samal ajal nüüd omakorda kuri hädaoht. Metsaserval liikuv vaenlase piilkond avas tagant tule pahaaimutult töötavale Madseni meeskonnale. Veel enne, kui poisid taipasid ootamata ohtu, lamas kaks neist haavatuna karusamblal. Enn üksipäini jäi relvakäsitajaks. Ta pööras relva uuele vaenlasele. Mõne valanguga sundis selle taanduma metsasügavusse.

Siis pöördus kaasvõitlejate poole. Neist kergelthaavatud Oskar roomas juba kraaviperve varjus tahapoole, kuna Ain, vere jookstes raskest õlahaavast, lebas soosamblal kahvatuna, abitud-nõrgana. Enn rebis vallale haavatu kuue, päästis varukast käe ja eemaldas verise särgi. Koleda purustustöö oli teinud kuul õlaluustikus.

Enn, julgemata vaadata Ain'i ekslevatesse silmadesse, sidus hästi-halvasti kinni haava, tõkestades tugeva verejooksu. Siis alles heitis pilgu ümbrusse. Poolkuu valgusel nägi ta, et meie ahelik oli vallutanud kogu metsatuka. Tagapoolt aga ilmus vaenlase ahelik, kes nüüd omakorda ründas seda positsiooni. Ka metsaserval kuuldus pauke: kuulid vingusid lakkamatult Ennu pea kohal.

Mis nüüd teha? Viia ära haavatu, minna tagasi aheliku tiivale, või kaitsa siin ahelikku külghaarde eest? Kõiki neid toiminguid oli võimata sooritada korraga. Ka oli laskemoon lõpukorral.

Vaenlane aga liginas. Ta ihkas kohtamislahingut. Kuuldus vaenlase aheliku paukude kõma. Jõult oli ta siingi ülekaalus. Seisukord muutus jälle kriitilisemaks. Juba nägi Enn omade taandumist metsatukast. Ülekaalukas vaenlane surus vihaselt peale. Nende patareid läksid üle kiirtulele. Kõikjal kuuldus mürskude prahvatusi. Ja kõigele krooniks, Ennu kartus osutus tõeks, ka metsaserval ilmus nähtavale vaenlase ründaahelik. Ennu ähvardas lõksujäämine. Taganeda? Aga Ain? Ründava vaenlase tule all on võimata kanda raskelthaavatut välja tuleväljalt. Mis teha? Enn suunas uuesti tule metsast väljuvale ahelikule. Viimast oli vaja kinni pidada. Muidu, liikunud edasi, võis ta võtta külgtule alla meie aheliku. Ta tühendas valangu valangu järele. Metsaserval leidsid relvavennad raskelthaavatud Aini ja ... elutu Ennu. Niiskused vargi meeste silmad. Kahe kangelase vahel vahitis Madsen nr. 2 ikka veel ähvardavalt vaenlase poole. Küllap nuttis temagi terrassüda taga oma pere-mehi... G. M.

Esimesi sõjapäevi Viru rindel.

Kapten J. Saidlo.

Vabadussõda on oma tagajärgedelt suurim sündmus meie rahva uuemas ajaloos.

Tahtmatult peame arvama, et sõja kaasaegne põlv ei suuda veel küllalt erapooletult hinnata kõiki varasid, mis neil veriseil võitluse päevil koguti meie rahva salvedesse tema suureks tulevikuks. Meie ei ole neist saanud veel täit ülevaadetki, ei ole suutnud neid kõiki määratella ega arvestada. Liig lähedal on veel need ajad, et saaksime vaadelda sündmusi seoses nende põhjuste ja tagajärgedega, eraldada neist enese isiku ja püüda kinni tolleaegse elu väga käredest voolust kõige olulisema, kõige püsivama väärtusega loomingu sisu. See on tuleviku töö ja meie kohus on selleks materjale koguda ja alalhoida.

Praegu meheea paremaid päevi lõpetav põlv algas neid suurte võitluste pöörises. Vaevalt suutis ta siis üksikasjus anda enesele aru sellest, millised võisid olla tema tegevuse tagajärjed ja miks ta asus võitlusesse ühe või teise voolu poolt või vastu. Tunti vast rohkem esivanemalt päritud „väärt vere“ noort pulbitsevat kutsumist mingisuguste kaugete avarate randade poole, millest varem vilksatanud hämaraid kujutlusi üksikute julgeis unistuis. Aimati rohkem vaistuliselt, et nüüd on õige aeg ja see on õige tee ning asuti hoogsalt tegutsema. Ainuke kaine kaalutus ter-

ves selles ettevõttes oli vast see, et kaotada polnud midagi, aga võita võis kõik.

Suurte heitluste väikeste kaasaeglastena täitsime omi pisiülesandeid kõige igapäisemate askeldustena. Võtsime vastu toimingute õnnestumisi ja nurjumisi, nagu seda teeb üksik tööline suurkätises, tundes vaid oma lihtsa teo paratamat vajadust ühise töö suure tervikus.

Suure hoone ehitamisel on küllalt tähtis, kuidas iga üksik kivi paigale asetatakse, et ehitus püsima jääks. Ja kui ka mõned osad seintest püstitamisel kokku varisevad, on meistrid siiski huvitet sellest, kuidas olid täidetud halvasti tehtud töö üksikasjad, et tulevikus vältida nurjumisi.

Mida julgemini meie suudame ja saame tungida Vabadussõja tõelisse olemusse, seda vähem valatakse meie rahva verd relvastatud võitlustes tulevikus.

Neil kaalutlustel on nii praegustele kui ka tulevastele põlvedele vajalik teada tervet tõtt ka kõigist pisisündmusist Vabadussõja suures tervikus. Siin avarduvad veel laialdased uudismaad ja ootavad aina töökaid käsi.

Seepärast loengi end õigustatuks koormata lugejat järgneva igava jutuga möödunud päevade tühiseist pisiasjust.

Peeterristilt — Jõhvi.

28. novembri õhtul kella 8 paiku lamasime oma kaaslaste-gümnaasiastiga hiirvaikselt merepoolses maantee kraavis Peeterristi kirikust meetrit 100 loodemal. Punased madrused ja saksa patarei järelepatrull olid omad granaadid ja püstolilasud vahetanud ning sellega eraldanud meid järeltulevast 4. Jal. polgu kapten Steinmanni salgast, kes nüüd külmanud maa müdisedes suure kiirusega maanteelt põldudele laiali valgus.

Hetkeks saabus vaikus. Oli kuulda vaid sõjapõgenejate naiste hääletsusi, kes oma kõrge koor-maga olid jäänud just kesk teed toimunud kokkupõrke keerisesse. Pimedus oli pilkane, kuid vastu taeva fooni võis läheda maa peale siiski veel näha siluette.

Hoidsime päid madalale, sest kartsime tuld taga tulevalt kapten Steinmanni salgalt, kui ka sakslaste patareilt, kes ei võinud olla ka kuigi kaugel. Meie ei uskunud, et punased oleks tulnud juba Peeterristile ja kui see veel mõeldav, siis arvasime, et nad ei oleks julgenud tungida saksa patrulli kallale. Miks me just nii mõtlesime, et tea tänini. Arvasime, et kuulnud kokkupõrge tuli saksa patrulli ja 4. polgu meeste vahel, keda sakslased võisid pidada punasteks, olgugi, et meie asja selgitamise poe ees seisvate saksa vahisõdurile olime hetke aja eest vast lõpetanud.

Küürutades ja ähkides jooksid kaunis meie ligidalt merepoolt väljalt mööda kaks saksa sõdurit, keda tundsin kusagilt aknast tulevase valgusejoas nende siluettidest. Nad tulid kokkupõrke kohalt. Mõni sekund hiljem, kui hakkasime kraavist üles tõusma, tuli samast suunast mööda teed pikk sakslane, väga kiiresti jookstes, kellelt tahtsin pärida lähemalt sündmuse kohta. Mees oli nii hirmunud, et vastas ainult ja ikka vaid fraasiga „Bolsheviki sind da“ ja jooksis kogu aeg peatamatult edasi. Meie kannul, katsudes seletada, et vast oli eksitus ja kokkupõrge tuli 4. polgu meestega. Komistades kukkus sakslane maha ja ülestõustes näis tema hirm olevat haihtunud. Nähes meil püsse ja kuuldes rahulikku juttu, jäi seisma ning seletas, et punased madrused tunginud nende patrullile kallale ja nad kaotanud kokkupõrkel kaks meest. Nüüd tõttavat ta patareisse, mis asuvat mitte kaugel tee peal ja siis avavad tule Peeterristile.

Nii juteldes liikusime edasi teed mööda Peetri vallamaja poole. Vahepeal oli kapten Steinmanni salk avanud korratu püssitule, nagu võis kuulda, kõikides võimalikkudes suunades, mille sekka oli kuulda kõvastihüütud korraldusi tule lõpetamiseks. Katsusin selgitada sellele sakslasele, kes osutus üheks patarei ohvitseriks, et suurtükiväe avamisel Peeterristile ei ole mõtet, see võiks tabada meie 4. polgu osi, kuna punaseid, nagu sakslane ise seletas, ei olnud ju palju, vast kümnekond meest; need ajab 4. polk isegi tagasi.

Laskmine Peeterristil kestis vahelduva pinevusega ikka edasi.

Sakslane lubas seda kõik patareiuülemale selgitada.

Kusagilt kraavist hüppasid äkki välja kaks saksa sõdurit ja pöörasid neile Peeterristi vallamaja poolt läheneva külamehe hobuse ümber, omaniku protestidest hoolimata, hüppasid peale ja kihutasid minema.

Otsustasin sakslasega ühes liikuda ka patareisse. Esitaks seepärast, et püüda vältida tuleavamist Peeterristile, mis oleks kindlasti ohtli-

kuks muutnud 4. polgu meestele. Teiseks, ei olnud mingisuguseid väljavaateid selles pimeduses täiesti võoral maastikul tee kõrvalt pääseda tagasi polgu meeste juurde, kes ise laiali väljadel, piki teed aga käis tuli ja seda kasutada ei saanud. Peale muu, oli sakslastega koos liikudes kindel, et ootamatult ei sattu punaste kätte.

Nii läksimegi ühes patareisse, mis asus kusagil Peetri vallamajast Laagna pool tee peal. Seal kandis meiega tulnud ohvitser olukorrast ette patareiuülemale, kes ka meie seletused sündmuse käigu ja 4. polgu tegevuse kohta ära kuulas. Lõpuks küsis, kuhu meie nüüd kavatseme minna? Vastasin, et läheme Vaivara poole, sest ka järeltulev 4. polk järgneb arvatavasti sinna. Patarei ülem arvas ka, et ega pimedas enam teisi nii hõlpsasti ülesse ei leia ja peale selle võite langetada punaste kätte. Lubas meil liikuda patareiga ühes, kutsus oma seersandi, kes näitas meile liikumise koha kusagil eelikut juures. Patarei seisib vähe aega ja kui laskmine tagapool hakkas vaibuma, algas parajal sammul liikumist Vaivara poole.

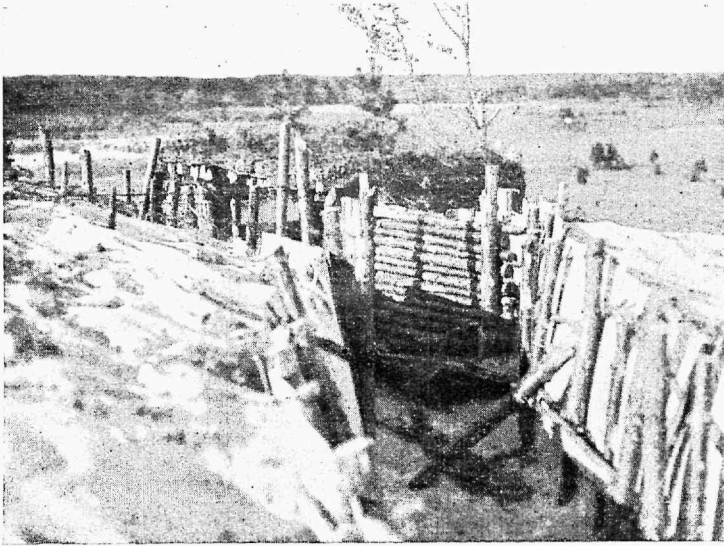
Hommikupoole ööd, kella 2 paiku, peatuti mõneks tunniks Kannuka vene kiriku juures. Seal oli ees mõningaid sõjapõgenejaid Narvast. Sakslased keetsid kohvi, mida pakkusid ka meile ja see kulus ära pärast erakordselt pikka rännakurikast päeva. Kuhuigi hooesse, mis küll oli kütmata, saime ulualust ja tukkusime seal kuni kella 6 või 7-ni, mil patarei jälle asus liikvele.

Arutasime oma noore kaaslasega olukorda. Kellelki ei saanud ka hommikul teateid 4. polgu kohta. Mõned öösel päralt jõudnud põgenikud seletasid, et mehed olevat kõik laiali valgunud ja neid ei saavatki vist niipea kokku. See oletus näis kaunis tõenäosena, arvestades üldmuljega sellest meeskonnast Narvas ja teel Peeterristini. Otsustasime siis jätkata teekonda Jõhvini ja nõutada selgust seal. Hiljem, kui olime juba teele asunud, kahetsesime siiski, et ei läinud Vaivara raudteejaama, vast oleks sealt saanud rohkem selgust.

Ima valgenedes jõudis sakslaste patarei Türsamäe mõisa juurde orgu, kust tee tõuseb ülesse kõrgele paekaldale ja kulgeb sellel kilomeetrit 5, just mere ääres laudsiledal lagedal glindil. Kolonn, mis nüüd paistis suuremama kui öösel, peatati ja koguti kõik hobuste juhtimisest vabad mehed patareiuülemale juurde. Seal see Napoleon miniatüüris pidas neile lühikese, aga selge kõne, milles ütles umbes järgmist: „Meie ülesanne on võimalikult kiiremini ja tervelt kodumaale jõuda. Vaenlase laevad on merel (ta näitas käega Narva-Jõesuu reidile, kus seisid kaks või kolm sihvakat halli sõjalaeva) ja meie tee läheb piki lahtist randa, meid võidakse, kui märgatakse, mõne miutiga ära pühkida. Vaenlase mehi on nähtud ranna läheduses paatidega.“ Eraldas siis kõik hobustest vabad mehed, jagas need vastavalt ülesannetele gruppideks, varustas kuulipildujatega (nende arvu enam ei mäleta) ja saatis eeloleva tee kaitseks mere äärde. Vähe oodanud, käskis ta patareil alustada sõitu ja seda teha terve ohtliku teosa ulatuses.

Minu oma kaaslasega, nähes juba ette mahaäämist, alustasime kohe liikumist ja nägime vähe hiljem patarei hoogsat möödasõitu. Kolonn oli nüüd ka voo, suurtükke — kas kaks või kolm.

Laevad Narva-Jõesuu reidil ei näinud tähele-ge panevat seda tohutut tolmupilve, mis tõusis traaviva patarei taga. Rahulikult lebasid saledad hallid kogud läikival veepinnal.

Meie kaitsekraav Vabadussõjas Venkülas, Viru rindel.

Nägin esimest korda tol hommikul Voka randa ja mulle on sügavalt mälu sööbinud see pidulikult suursugune avar vaade merele ja kõrgelt rannalt alla roosadele, nagu sametiga kaetud kaljudele. Kui ainult poleks olnud seda nukrat teadmatust, kuidas see kõik lõpeb, kui algus juba nii nigel.

Olime nüüd patareist maha jäänud ja seltsisime ühe kasvult väikese, hambuni relvastatud mehega, kes istus tee ääres kivihiinikul, ravis oma hõõrdunud jalga ja lubas Toilasse kuhugi tallu puhkama minna. Ka meile oleks lõuna ära kulunud ja seepärast asutasime enast kaasa minema. See oli väga vaikne mees, ja ka väga heatahtlik. Ma mõtlesin siis, et ei tema küll vist tee kellegile kurja nende relvade, kannab niisamuti enese julgustuseks ja teiste hirmutamiseks. Oli temal vool vist paar suurekalibrilist sõjapüstolit, üks karabiin riimaga õlal ja ka jahipüss kotiga seljas. Aastaid hiljem selgus, et see oli üks Narva apteekreid, suur jahimees. Siis oli ta sõjapõgeneja, nagu paljud teisedki tublid kodanikud.

Aeg kaldus kõvasti üle keskpäeva, kui jõudisime Toilasse, kuhugi tallu, kus vähe süüa saime. Olime puruväsinud. Kõige rohkem olid väsinud mitte jalad, vaid käed. Meil oli kanda üks „tsink“ padroneid, reisikott ja kummagil kanderiimaga püss. Kõige rohkem väsis käsi püss, ka reisikoti oleks ära visanud, kui seal ei oleks olnud nii vajalikke esemeid, nagu sokid, pesu, seep, käterätik jne. Sellest talust saime ka nõriijupid, millest valmistasime püssidele „kanderiimad“. See parandas meie olukorda märksa. Meie uus reisikaaslane ütles enese olevat nii väsinud, et jääb ööseks tallu, sest oligi juba õhtu. See ei olnud aga meile vastuvõetav. Pidime jõudma selgusele, kus asub 4. polk ja kas ta üldse veel on olemas, kas meie sõjakäik ei lõpegi äkki juba selle seigaga.

Seadsime sammud Jõhvi poole. Kohale jõudisime suures pimeduses. Metsaalune jaama ümber oli täis tulelõkkeid. Ümberringi askeldas kaunis palju saksa sõdureid, meietaolisi mehi ei ühteainustki. Saime teada, et sakslased laevad end varsti ärasõiduks rongile. Reisijateronge ei käi-

nud. 4. polgust ja teistest Eestist vägedest ei saanud andmeid ei sakslasilt, ei jaama personalilt, ega ka eraisikult. Muutisime ikka nõutumaks. Väsimus andis end kõvasti tunda ja tagasi minna, korrata pikka käidud teed, ei olnud ka kuigi veellev. Paistis, et lähed äkki otsima mööda külasid polku, mida ehk enam pole olemaski, kust juba igauks on oma koju läinud. Leidsime omas tolleaegses arutluses, et seljatagusest saab siiski ennemini asjasse selgust.

Sakslased hakkasid end rongile laadima ja ka meie saime loa, ei mäleta enam kellelt, asuda ühte vagunisse. Rongis oli nii jala-, kui ka suurtükiväelasi. Kuna eelmisel päeval taanduva patarei taga, sakslaste seletuse järele, jalaväge ei olnud, siis need jalaväeosad olid siia tulnud juba varem või mujalt. Vagunis, sõidu ajal, olid sõdurid ülevas meeleolus. Tühjendati väga ohtralt veinipudeleid ja söödi keeksi (või kui viikuid), mida ka näis olevat küllaldaselt. Mehed olid rõõmsad, et tee viis neid koju poole; vaieldi ja arutati Saksamaa päevaküsimusi, selgitati poliitiliste parteide programme. Meile suhtusid sõdurid ja allohvitserid sõbralikult ja tundsid kaasa meie maa raskele seisukorrale.

Ühes jaamas, kohe kui rong peatus, tõmmati vaguniuks lahti ja keegi küsis, kas siin vagunis on võõraid relvades mehi. Olevat käsk võõrad rongilt maha võtta, sest kusagil rongis olevat püssi lastud ja sõdurid ütlevad, et siin sõidab igasuguseid inimesi, kel püssid ja padrunid käes ja need ongi laskjad. Juba kästigi meid hakata vagunist välja tulema, ehkki seletasime, et meie ei ole lasknud, meie relvadeski on seda näha. Saabus kohale keegi ohvitseridest ja kui sellele olime selgeks teinud, et meid ilmaaegu süüdistatakse, siis astus ka vagunivanem, üks allohvitseridest, ja ka sõdurid meie kasuks välja ja isegi väga südilt. Tähtsa näoga seletasid, et vaadake, kui inimestel on tarvis maad kaitsta, siis peab neil ka võimalus olema liikuda relvadega ja laskemeoonaga. Nimelt oli keegi juba vahepeal ettepaneku teinud, et kui tahame nende rongis sõita, siis püssid võivad küll kätte jääda aga laskemoona peaksime ära andma. Lõpuks otsustas ohvitser meid siiski jätta rongile, sest veenduti, et meie selles laskmises süüdi ei olnud, vaid kindlasti mõni nende oma liialt veini maitsnud „Frits“.

Oli juba kaugelt üle kesköö, kui ühes jaamas saime teada, et 4. polk asub Jõhvi alevis.

Nii siis sel ajal, mil sõitsime sakslastega, oli polk varsti peale meie lahkumist tulnud Jõhvi.

Jäime sakslaste ešelonist kohe maha. Soovisime neil hästi ja ruttu koju jõuda ning hakkasime ootama tagasiiviivat rongi, mis nõudis kaunis tublisti aega, kuid sama päeva pärastlõunal olime oma eksirännakult Jõhvi jaamas tagasi.

Jõhvis.

Polgu staabist määrati meid „Läbikäijate Komandosse“, mis asus Jõhvi palvemajas. Sinna jõudisime juba pimedas.

Suures ruumis põrandal õlgedel magas mehi arvult mõnikümmend, mõned üksikud olid ärkvel, väike tatnina või küünlajupp valgustas vaevu sünget ruumi. Pärisin komando ülema. Näidati käega õlgedele, kus pikutas mees mustas palitus karakul-mütsiga. Mina ei teadnud ta nime ega aastet, seepärast teatasin lihtsalt, et mind on määratud „Läbikäijate Komandosse“. Mees oli minu lähenedes vähe pead kergitanud ja kuulanud minu jutu, laususe, viibates käega enese kõrvale vabale kohale: „Heida's siia pikali“. Hommikul selgus, et see oli alampolk. K u n n u s.

Keskpäeval määrati mind Jõhvi raudteejaama vahtkonna ülemaks. Kui hakkasin mehi nõudma, kellega minna vahtkonda vahetama, vastati, et mehi ei saa, lähete ja vahetate ainult vahtkonna ülema kapten A a l b e r g i ära; ei antud vist ka tunnussõna. Läksin jaama.

Vahtkond asus raudtee majakeses, mis jaama hoonete grupis üks alevipoolsemaid. Ilmusin vahtkonna ülemale, kellest jäi minule mulje kui kõige ükskõiksuse kehatusest. Küsisin, mis on vahtkonnal valvata? Sain vastuseks, et üks vagun, kus on jahu ja soola ning veel mõnesugust kraami, mida ei mäleta enam. Vaguni üks olevat lukustamata ja plommitta — lihtsalt lahti. Ta ei teadnud ka palju seal midagi sees oli, ega tahtnudki pikemalt rääkida, vaid võttis oma seljakoti ja läks minema.

Minu esimene mure oli nõutada sellele vagunile, mis küll seisis vahimaja akna all, siiski lukud uste ette. Raha minul selleks jätkus ja käskjalg, kelle alevi saatsin, tõi sealt lukud. Märkasin, et nii mõnelegi mehele vahtkonnas see lukustatud vagun ei meeldinud.

Toiduainetel käisid mehed alevis järel ja vahel saadeti ka majanduse jaoskonna poolt hobusega jaama. Anti seda, mis saada oli ja toidu keetsime ise; vahtkonna ruumi juures oli selleks väike köök. Korra saime isegi tubakat ja ka mingisuguse raha järel tuli kord alevis käia.

Mõnele sõjaväeteenistuse alal asjatundjale võiks siin tunduda juba liialdamise lõhna, et kus neid tegemisi ja toiminguid nii rohkelt koguneb sellele ühele ööpäevale, mil vahtkond vahetamatult püsib teenistuses. Olgu siin kohe selgitatud, et meie teenistus vältas Jõhvi jaamas tervelt 7 ja pool päeva ühtejärgi, ilma vahetuseteta, mida meile aegajaliste nõudmiste peale ei antud ja lõpuks ei lubatudki enam anda. Ja ega meil selles soojas vahiputkas polnud halb.

Teisel või kolmandal päeval lükkasid raudteelased kusagilt ühe terve vaguni sakslaste liha- ja aiavilja-konserve meie vaguni juurde ja ütlesid, et võtaksime selle oma valve alla, sest nad olevat vaguni ühes jaamas Jõhvist Rakvere poole oma rongi külge haakinud ja ära toonud saksa veltveebli käest, kes seal konserve inimestele pakkunud müüa. Arvasime, et küllap sakslased siiski vagunile tulevad järele, kaup oli selleks väärtuslik toiduainetest kehval ajal. Teatasin kohe telefoniteel majanduseülemale ja kortermeistrile, et tuleksid ja kiiresti veaks vaguni tühjaks. Lubati, kuid ühtlasi kurdeti hobuste puudust. Nii seisis vagun kaks

päeva meie hoolet. Teise päeva hommikul käskisin mina meestel ühe kasti konserve vahtkonna ruumi tõsta, sest olime juba ühe söögiaja jäänud toiduta ja raudteelaste kaudu kuulsime, et sakslased juba otsivat vagunit taga. Pärastlõunal sõitiski Saksa soomusrong jaama sisse ja mahatunud mehed hakkasid silmitsema vaguneid jaama aitade juures, kus meie intendandil seisis mõni tühi vagun. Oli selge, et meie konservivagun läheb kaotsi. Varsti nägingi läbi akna, et üks saksa major viipas käega konservivaguni poole ja kutsus lähemale paar oma sõdurit. Pean tunnustama meeldivat tööka, et vastu minu ootust meie tunnimees vaguni juures võttis püssi laskevalmis ja pidas sakslased kinni ega lasknud neid vaguni juurde, vaid juhatas vahtkonnaruumi. Kahjuks ei mäleta enam selle tubli tunnimehe nime.

Saksa soomusrong venis pikkamööda konservivaguni kõrvale teiste roobastele ja aegamööda, nagu tähelepanematult, pöördusid kuulipildujate torud vaguneis vahimaja poole.

Väljusin ruumist ja kohtasin saksa majorit juba lävel, kes hakkas alul meid süüdistama vaguni omandamises ja ähvardas kohe tule avada omalt soomusrongilt, kui meie vagunit ei anna kätte. Seletasin, et ta peaks tänulik olema, leides konservivaguni tervena meie hoolet ja valvel, mis vastasel korral oleks ammu olnud tema veltveebli poolt müüdnud küla elanikele. Seda kuulnud, muutus majori toon märksa leplikumaks. Seletasin veel, et mina ei või ilma polguülemaga loata vagunit siiski kätte anda ja palusin teda jaamast selles asjas telefoniteel polguülemaga poole pöörduda. Nende pikkade seletustega läksime jaama, kust kordamööda rääkides polguülemaga vaguni kätteandmise küsimuse selgeks tegime. Seejuures kauplesin oma vahtkonnale vaguni valvamise eest kaks kasti konserve välja, mida major ka ilma suurema puiklemiseta nõustus andma. See oli minul viimane kohtamine saksa sõduritega Viru rindel. Nad olid selgi juhul veel sõjaliselt ülekaalus, sest meie ainus soomusrong oli tol ajal parajasti Tallinnas remondis.

Raudteejaam oli kujunenud teatud keskuseks ja sinna oli määratud ka komandant — keegi lipnik J ü r g e n s, pärit Tallinnast, läbi ja läbi linnamees, kuna mina rohkem maad esitasin, aga

1. Suurtükiväepolgu 5. patarei (Väljapatarei nr. 11) positsioonil Mustajõel, jaanuari lõpul 1919. a.

läbi saime meie kaunis hästi. Ta toetas ikka minu üritusi jaamas ja mina vastasin samuti tema algatustele. Sõpru meist siiski ei saanud, sest erinesime tugevasti üksteisest oma seesmise „mina“ põhilaadilt.

Jaam töötas nähtavasti korralikult. Juhtiv personal oli kohal ja vist ka vajalik arv töötajade. Eriti palju neil tegemist ei olnud — peale meie soomusrongi teisi ronge idapoole ei sõitnud ja ega neid Jõhvigi kuigi palju ei tulnud.

Ülevaadates ümbruse aitu ja hooneid, leidsin ühel päeval jaama vastast, kaubaaida lähedalt, kuuri alt omapärase „ladu“ sakslastelt mahajäetud sõjavarustust. Oli seal igasugu kolu segamini: käsigranaate, granaadipilduja granaate, küll kastides ja lahtiselt, miinid, gaasitorbikuid. Kõige selle kolu keskel asetses laskevalmis granaadipilduja, millel kaitseta granaat otsas ja pikk nöör päästiku küljest üle ruumi veetud. Imestasin, et siin veel ei olnud juhtunud õnnetust, kuuri üksed seisid pärani lahti. Sakslased olid nähtavasti meelega eneste mälestuseks maha jätnud selle väga ohtliku seadeldise. Lasksin sulgeda ukseid ja teatasin asjast majandusülemale. Varsti tuli polgu püssimeister leitn. J. Siir kohale ja asus seda „ladu“ korraldama.

Mõned päevad enne Jõhvi mahajätmist tulistas punaste laevastik jaamaümbrust ja raudteed alevi ja jaama vahel. Jaama juurde langesid ainult 2—3 mürsku ja needki ei lõhkenud. Teele roobastele langenud mürsud rikkusid neid vähe, aga viga parandati varsti.

Lahingute käigust saime meie vaid kõige üldisemaid teateid, kuid viimastel päevadel tundus, nagu teatud ärevuse tõusu ümbritsevas õhkkonnas. Ühel ööl tuli jaama Eesti sakslaste kuulipildurite rühm. Nad olid võrdlemisi hästi rietatud saksa mundritesse, mõned ka erariideis, kandsid kiivreid ja olid ka korralikult relvastatud. Olid jaamas ühe öö ja kadusid siis kuhugi, meie teades rindele. Seegi väike abi nagu parandas vähe meie langema kippuvat meeleolu.

Viru rinde juhataja lubadused abi asjus Inglise laevastiku poolt ja ka mujalt ulatusid korduvalt ka meieni. Algul kõik lootsid ja uskusi, hiljem see vaid ärritas sõdureid ja ohvitseri, kui keegi tuli rääkima abist. Neid jutte ei tahtetud enam kuulda. Usk sellesse lootusesse oli kõigutatud.

Soomusrongist nr. 1 ei ole esimesilt päevilt millegipärast erilist muljet minu mällu jäänud, või on ta sealt hiljem kustunud. Mäletan ainult kapten J. Pitka kuju sääraselt, kuidas ta askeldas jaamas ringi neil harvadel kordadel, kui tuli sinna. Küll oli temal aga kõikjal tegemist ja korraldamist. Mina ei tunnud teda ja küsisin jaama komandandilt, et mis mees see õige on, kes arvab enesel olevat õiguse igatüht käsutada ja sain siis teada — on kapten Pitka. Sellest oli mulle ka küll — olin kuulnud temast. Mustas karakulkraega palitus, samast nahast kübaras, sõjapüstol rihmaga vööl, niisugusena alati kiiresti liikuvana on ta minul säilinud meeles.

Viimane päev Jõhvis.

Viimase päeva hommikul tuli üks pikk äge mees minult kurjalt nõudma, kus on vahtkonna positsioon. Kes ta oli, ei tea tänini. Vastasin et ma ei tea, kust vaenlane tuleb, sellepärast ei saa teile näidata ka positsiooni. Kui seda ikka edasi nõuti, siis näitasin käega metsasiilu poole Jõhvi, Narva maantee ja jaama vahel. Sellega rahuldutigi ja ma kutsusin omad mehed ning

näitasin ka neile koha kätte, kuhu ahelikku asume, kui punased tulevad.

Jaamas oli sel päeval palju sagimist. Intendant öiendas oma vagunite ümber, soomusronglased söelusid sinna-tänna ja sõitsid oma rongiga edasi-tagasi. Teated kapten Jürgensoni surmast mõjusid ka erutavalt ja tõid meiegi vahtkonna rahulikku meeleolu vähe elevust.

Jaama komandant ütles, et küllap täna tuleb siit „jalga lasta.“

Seadsime siis omadki asjad nii, et võiksime iga hetk asuda liikele. Jaotasin ülejäänud konservid igale mehele võrdset — saime purki kaks või kolm igaüks. Kõik liigesed esemed panime laduvagunisse luku taha. Toppisime padruneid riiete taskudesse niipalju kui läks, sest ainult mõnel oli padrunitask, nosisime isutult vähe süüa ja jälgisime elavnevat edasi-tagasi liiklemist maanteel.

Ärevus jaamas kasvas. Vaguneid korjati kokku ja ka meie vagun, ühes juuresoleva tunnimehega, võeti rongi külge, mis liikus Jõhvi poole. Oru poolt venis pilkkamööda soomusrong jaama ette ja sealt veel vähe Jõhvi alevi poole. Keegi ohvitser, vist soomusronglane käskis vahtkonna välja tuua ja ütles, et nüüd allume temale, mille vastu ka meil midagi polnud, sest oli ju meiegi ülesanne kaitsta jaama ja vagunit. Nüüd oli vagun läinud, aga jaam püsis veel kõvasti paigal, seepärast asusime maantee ja jaama vahele metsa ahelikku, seega täitsa juhuslikult sinna, kuhu olin näidanud enne oma meestele positsiooni. Paremal meist olid vist soomusrongi mehed, vasak tiib toetus maantee kraavi ning üle tee metsas meie sõdureid enam ei näinud.

Eespool metsas kuuldus üksikuid laske ja kõrgel puie ladvus plaksus mõni kuul. Käsutasin aheliku paremat tiiba maantee lähemale, sest metsa all pikas rohus ja mätaste vahel ei olnud mingisuguseid tulistamisvõimalusi.

Maanteele lähenemisel kuulsin ühte meest teist nimepidi hüüdvat ja juurde lisavat: „Kui sa järele ei tule, lasen maha!“ Pöördusin häle suunas ja nägin meest põlvelt-asendist püssiga sihtivat rinde seljatagusesse kändude vahele, kust pilkkamööda tõusis ülesse üks Jõhvi lähedalt pärit mees, kes oli meie meeskonnas tuntud kiitlejana ja esiletikkujana. Nüüd ta tuli edasiliikuvale ahelikule vastumeelselt järele. See tubli mees, kes oli näinud mahajääjat ja nii otsustavalt teotset, oli üks vabrikutöölise, väeliigilt suurtükiväelane. Ta oli kõigiti meeldiv, vaikne ja rahulik poiss, aga tolkorral võis tema näost näha, et ta mahajääja oleks silma pilgutamata maha kõmmutanud, kui see ei oleks tulnud järele. Seda mõistis see mahajäänud kiidusuu ka ise küllalt selgesti. Ei olnud ju sündmus sugugi vesi tema iseloomu veskile, aga ta pidi alistuma seekord selle vaikse poisi kindlale käsule, kelle nimegi ma ei enam ei mäleta. Ta sai hiljem surma, seda kuulsin tema kaaslastelt, ja peamiselt seetõttu, et jalaväe lahingus ei osanud tule all küllalt kohaneda maastikule. Säärasele nimetuile sangareile rajatigi tolleaegne rahvavägi.

Jõudsime maantee äärde ja nägime umbes 800 m kaugusel lähenevat 4—5 meest vene püssidega, kellest kaks vedasid enda järel kuulipildujat ratastel. Juhtisime tule sinna. Mehed hüppasid üle tee vasakule võsastikku ja kadusid ühes oma kuulipildujaga.

Vähe hiljem hakkasid kuulid tulema meie vasakult tiivalt — kaunis lähedalt üle tee metsast. Tuli oli kõrge ja ka meie ei saanud sinna madalat tuld anda, muidu kui pidime seda tegema

püstiseistes, millest ka varsti loobusime, sest ka nii ei saanud kedagi tabada, kuna ei näinud vastast.

Nüüd andis keegi soomusronglane, vist mõni ohvitseridest, meile käsu tõmbuda taga- jaama juurde raudteele, kuhu hetkeks peatuma jääme ja tulistasime metsa äärt maantee ja alevi vahel. Sealte vastasid punased kaunis sagedalt.

Soomusrong liikus pikka-mööda jaamast alevi poole ja jõudnud üle väikese sillakese jaama juures, jäi poole kilomeetri kaugusele seisma.

Tuli metsast jaama pihta sagesnes veelgi ja varsti käsutati meid üle raudtee, lõunapoolte teetammil. Et tammihari tule all oli, kasutasime selleks sillaalust, kust kuival jalal kivide otsas läbi sai.

Selgesti jäi mällu pilt, mis avanes silla alla jookstes. Maadntekäändu kohale oli maha jäetud upakile-läinud väliköök ja tee valgel liival auras musta laiguna väljajooksnud hea kapsasupp. Tuul kandis lõhna meile ninna ja sel hetkel oli tõesti rohkem kahju maanteel auravast supist, kui mahajäetud jaamast ja poolest Virumaast.

Asusime raudteele, et tulistada metsa äärt oja kaldal, maantee ääres, kust punased tulistasid. Nüüd selgus minu püüsi kõlbmatu. Jaapani püüsi kattega lukk oli nii kinni kiilunud, et see mingisuguse tagumise ega rebimise peale ei liikunud kuhugile poole. Peksin käepidet vastu liipri otsa, vandusin kõiki kuradeid appi kutsudes, aga lukk jäigi kinni. Vahtisin siis tükk aega nõutult teiste seas ringi. Lõpuks vilksatas ometi hea mõte — soomusrongil ju ikka püüsi peaks leiduma ja rong ei seisnud kaugel; läksin sinna ja vahetasin omale uue korras relva.

Lõunapool raudteed, kaugemalt metsast, tuli veel välja meie sõdureid. Kõikidel kästi taan-

Kalevlaste Maleva Vabadussõjas kaitsekraavides, Irboska kindlustatud positsioonil.

duda üle laia põõsase heinamaa Jõhvi mõisa poole. Soomusrong jäi liikuma alevi ja jaama vahele.

Jõudnud mõisa puiesteele, koondasin omad mehed kokku, sest laskmine oli vaibunud ja punaseid ei tulnud meile kusagilt järele. Nägin jaama komandanti raudtee ääres. Tema teadis, et rong meie vaguniga on viidud Sompa jaama, seepärast otsustasime minna sinna, kuhu jõudsi- videvikuks.

Sompa olid koondunud vist kõik Jõhvi all võideldud üksused. Seal oli ka 4. polgu ülem, kes hakkas andma roodudele uusi ülesandeid. Saime teada, et Jõhvi nii kiire mahajätmise põhjustanud peamiselt Järve mõisa langemine punaste kätte. Seega olid punased jõudnud kilomeetrit 10 meie seljataha.

Sellest sündmusest on möödunud juba üle 18 aasta.

Haavatut päästmas.

Eerik Toome.

Meeleheitlikult ragisevad püüsid. Mäenõlvakul, kiviaia varjul lebavad mehed ja tulistavad vahetpidamata. Eemalt kostab ühetooniline kuulipilduja ragin, katkeb hetkeks ja jätkub siis uuesti. Ohus vihiseb granaat ja lõhkeb siis tugeva raksatusega mõnikümmend sülda kiviaiast eemal. Meestel pole aega sellele pöörata tähelepanu, kuna punased lähenevad järjest. Neid on niivõrd palju, et see ei näi põrmugi mõjuvat, kui nende ridadest üksteise järele variseb haavatuid ja sumuid. Ikka uusi ja uusi jõuke ilmub nähtavale metsatukast ja aeglaselt, samm-sammult nad lähenevad meie ahelikule.

Vaid mõnikümmend meest panevad siin vastu. Haavatutena on lahinguväljalt ära kantud juba vanemad juhid, asemele asuvad nooremad ja lahing kestab endise hoo- ga. Juba kostab laskmine mõlemalt poolt; vaenlase ahelik laiutab üle kogu ümbruse, olles valmis haarama vastupanijaid. Kuid need ei mõtlegi taandumisele.

Rägavere mõisa poolt jõuab käskjalg väevu veel vastupanijate juurde.

„Tagasi! Olete varsti sisse piiratud! Tagasi!”

Noor lipnik juhatab salka. Kas taanduda nüüd, kus on vastu peetud juba terve päev ja õhtuvidevik on lõpetamas lahingut?

Petseri turuidülli Vabadussõja päevil.

Kas jätta seegi seisukoht jälle vaenlasele? Ta kõrvall tulistab püssist kui hullumeelne vana habemik talumees. Küljetab ennast püssi laadimisel, vaatab oma noorele ülemale otsa ja justkui pigistab läbi kokkusu-
rutud hammaste:

„Veel meie ei tagane!”

Haarab siis endisest veelgi tugevamini püssi, sihhib hoolega ja tulistab. Eemal, ühe kivi varjus poolpüsti olev punasõdur haarab peast ja vajub siis otse lumme.

„Pähe sai,” ütleb habemik asjalikult üleõla ja hetk hiljem raksatab ta püss juba uuesti.

Aegamisi hakkab ahelik tagasitõmbuma. Samavõrra läheneb ka punaste ahelik. Lahingu saatust on otsustatud. Noored õppursõdurid kaotavad hetkeks, taandumisele asudes, julguse, kuid võtavad siis eeskujuga peaaegu endivanuselt juhilt ja vanematest kaaslastest ning taanduvad kui vilunud sõjamehed kunagi.

Vaenlase patarei tulistab endiselt lage-
dat välja. Suurem osa meestest on juba läbistanud hädasohtliku ala. Veel vaid mõni üksik peab sealt läbi sammuma. Keset lagendikku langeb haavatuna maha Rakvere õppursõdur Matiesen. Kaaslased ei pääse temale ligi, kuna sinna on suunatud punaste äge püssituli.

Hetk hiljem kahmab omal rinnust kinni taganejate viimasest nelja-viiemehelisest salgast üks sõdureid. Ta langeb juure-
jooksnud habemiku sõjaseltsilise kätte vahele. Samas ruttab juure ka rühma juhitanud lipnik ja koos kaaslasega talutavad nad haavatu eemal majade varju.

Punased näevad seda meestejõuku ja hakkavad nüüd otse metsikult neid tulistama. Kuid tulega ol-
takse juba harjunud. Haavatul niriseb õlast verd õhukesele sügispalitule, kuid mees püüab siiski veel poolkaudu omal jõul püsida jalul. Ta talutajatel tuleb ületada väike kraav. Just selle kaldal nõrkeb haavatu, ning hetkeks jääb peatuma kolmemeheline taganejate rühm.

Samal silmapilgul lõhke-
ke nende juures mürisk, millest põrutatuna langeb maha noor lipnik. Habemik heidab haavatu ja põrutatu kõrvale pikali, sest mingil

juhul ei taha ta kumbagi jätta läheneva vaenlase kätte. Ikka veel tulistatakse neid, kuid tuli pole enam tabav. Paari minutiga toibub põrutatu ja uuesti alustatakse vaevarikast teekonda talumajade poole. Põrutus on olnud tõsisem, kui noor lipnik algul arvas, sest jalg teeb valu ja ta pääseb vaid longates edasi. Aga pole aega mõelda või tundagi valu, sest iga hetk viivitamist võib maksta elu. Haavatu on juba täielikult nõrkenud ja teda otse kantakse edasi.

Viimaks ometi jõuavad mehed talumajade varju. Aga pole aega sealgi haavade sidumiseks, sest vaenlane võib iga hetk jõuda kohale. Hoolimata tihedalt vinguvatest kuulidest jookseb talu vanaperemees õuele, haarab haavatu sülle ja teda toa poole viies, hüüab üle õla teistele:

„Põgenege! Küll ma tema eest...”

Lipnik jookseb talle järele, torkab vaenale paki haavasidemetega pihku ja sosistab kiiruga:

„Hoolitsege ta eest! Ärge jätke teda vaenlase kätte! Tagasi tulles tulen talle järele!” Ta on selles kindel, et varsti on küla jälle meie käes.

Vanaperemees on haavatuga juba ukssel, kui lipnikule vastab: „Peidan ta ära. Ärge muretsege!”

Mõni minut hiljem juba jooksevad talust mööda punasõdurid ja õhtul puhkavad juba igas talus surmani väsinud punased. Õhtuni matsid nad metsatukas oma langedud kaaslasi, ning rinde taha saadeti terve voor haavatutega. Küla on siiski nüüd nende käes ja hommikul algab edasitung Rakvere suunas.

„Imelik vanamees on see teie peremees,“ räägib talu peretoas üks punasõdur-eestlane teevett keetvale tüdrukule. „Kohe nii lahkesti võtab meid vastu, justkui oleksime vanad sõbrad. Ei niisuguseid peremehi Eestis vist pole palju. Näe, kogu oma elamu andis meie kätte ja ise lubas magada lakas. Ega see külmaga pole naljaasi, aga vanamees kiitis, et mis see mõni öö temale ikka teeb, seal heinu ja sooja küllalt. Et magagu väsinud sõdurid ikka all soojas тоаа!“

— „Ju ta ikka punaseid on pooldanud,“ kinnitab tüdruk, kuid kuulatab sealjuures hirmunult lakast kostvat kobinat. „Vana seal üleval teeb vist aset. Ega ta teid lasekski toas magada, sest kogu sõja aja teine on olnud nii närviline, et ööd läbi räägib magades. Vahest karjub ja teeb niisugust mürglit, et kogu pere on öö otsa üleval. Närvid teisel otsas!“

Samal ajal lakas üleval vanaperemees vahetab juba teist korda haavatud sõduril haavasidemeid. Verejooks on nüüd järele jäänud, kuid haavatul tõuseb palavik. Vana on talle valmistanud heintesse aseme ja lebab nüüd ta kõrval.

„Kui nad saatavad nüüd aga siia ülesse tuhnima ei tule,“ pomiseb vana endale habemesse. „Aga küll Reet nad all kinni peab!“

Öö möödub haavatul suurtes valudes ja tugevas palavikus. Hommikul on vanape-

Kalevlaste Maleva sõdureid Vabadussõjas puhketunnil aega vetmas.

remees aegsasti all saatmas lahkuvaid punaväelasi. Nende lahkudes tuakse haavatu alla, kus ta endale saab tagakambri soojamüüri taga asetseva vanaperemehe voodi.

Haavatu on nüüd kogu pererahva hoolitsemisaluseks. Kuigi visalt, aga siiski järjekindlalt paraneb ka ta tervis. Ja kui Rägaveresse marssivad jälle meie väed, sammub neile rõõmsalt vastu juba paranenud sõjakaaslane.

Mõni aeg hiljem külastab talu juhuslikult läbisõidul viibiv lipnik, kellele vanaperemees rõõmsalt näitab oma hoolealuselt saadud kirja, mis saadetud Narva rindelt. „Meie pojalt,“ sõnab ta sealjuures õnnelikult. Silmist valgub ta kortsulisile palgeile suuri pisaraid, mis kiiresti kaovad ta vurrudesse. „Näh, suits sinder,“ vabandab ta ja pühib varrukaotsaga silmi...

Kooliõpilasena Vabadussõtta.

Vene õppursõduri mälestusi.

P. Vassiljev.

Ühel novembrikuu päeval 1918. leidsid tallinnased järsku, et pealinn oli Saksa okupatsioonivägedest tühi. Ei kusagil polnud enam liikumas halli rietatud Saksa sõdureid, ei kusagil iseteadvalt liikuvaid Saksa ohvitseri ega valge käesideme näiliselt ükskõiksest lonkivaid Militärpolitsei tegelasi. Süngena, mahajäetuna tundus vana Tallinn. Külma sügisene tuul puhus piki tänavaid. Liikumine seisis pea täielikult. Hirmuga mõeldi punaste tagasitulekule.

Koolitöö katkes iseendast. Õpilased kogunesid küll veel endiselt koolidesse, kuid õppimisest polnud enam suuremat juttugi.

Peagi kujunes end. Beljajevi naisgümnaasiumi hoone, Narva maanteel nr. 6-a, kohaks, kus võis näha, juba relvastatuina, kõikide Tallinna koolide õppureid.

Kodudest tassiti kaasa patju ja tekke. Magati klasside parkettpõrandail õlgedel, moodustades omaette ringikesi koolide ja isikliku sümboolia

järele. Suitsetati, taoti kaarte; hasardist õhetavate nägudega võideti ja kaotati „õčkoos”.

Vahetevahel tuli osa võtta ka vahiteenistusest 5—10-mehelistes gruppides käidi valvamas üht või teist asutust. Mäletan, kord nõudis kaitset kriminaalpolitsei, kes kartis kohalikkude enamlaste kallaletungi. Asusime siis õhtul kriminaalpolitsei ruumesse, Pikal tänaval, kus meid paar ametnikku võtsid väga labkelt vastu ja kõigiti hoolitsetud meie heaolu eest. Näidati muuseumi kurjategijate ja teisi albumeid. Meenub, et kodanikud tülitasid kriminaalpolitseid tol korral õige vähe või peaaegu mitte sugugi. Nii õo möödus rahulikult ja hommikul olime jälle tagasi oma asukohas.

Ühes ruumis minuga asus seal ka õpilane Hion (praegu arst). Ta oli meie keskel tuntud hea näitlejana. Ruumi kogunenud kuulajaskonna ees kandis ta ette ka oma lemmikstseeni, Apuhhtini „Hullumeelset”, sellise hooga ja andumusega, et meil hirmujudinad käisid üle keha.

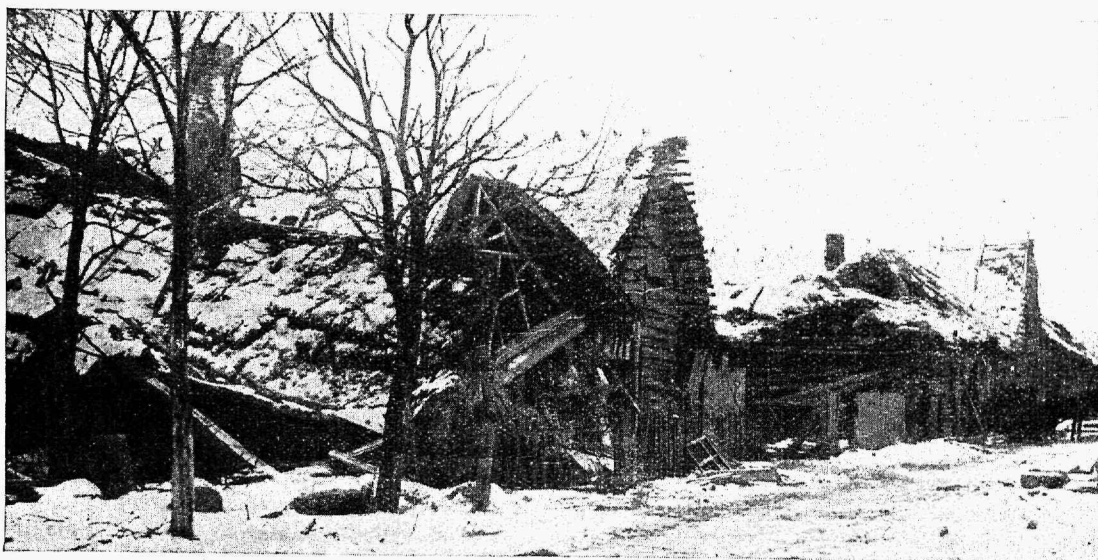
Punased lähenesid iga päevaga Tallinnale. Vanemad inimesed muutusid järjest tõsisemaks ja nukramaks; meie aga ei tunnud veel mingit muret ega hirmu tuleviku eest. Käisime valves, „karaulis”, nagu siis öeldi. Veetsin muuseumis ühe õo ka Vene tänaval, postihoone valvamisega. Külastasime vahest ka kodu, et kord süüa korralikult ja täiendada söögitagavarasid. Õhtuti aga lõime laulu lahti nii, et meie eredalt valgustatud akende ees tänaval möödaminejad jäid peatama.

Ühel päeval käsutati meid kõiki saali. Ilmus Sõjavägede Ülemjuhataja polk. J. Laidoner. Ta pöördus õpilaste poole üleskutsega, astuda vabatahtlikkudena rindeleminevatesse väeosadesse. Osa meist seda ootaski. Vaimustusega registreeriti

endid kohe, kes soomusrongile, kes mujale. Hakati organiseerima ka ratsasalka või ratsamaakuulajate komandot. Ülemaks määrati leitnant Tiits.

Kolmandal korral, väikeses klassitoas pidas õpilane Anikejev poletuunilise „loengu” ratsakunstist. Asuti hobuste ja varustuse muretsemisele. Sõjaministeeriumist saadi rekvireerimiseks vajalikud dokumendid. Kõige esmalt saadeti üks õpilane vabrikant Lutheri juurde, kes tõi kaasa toreda musta täku, noore hästidresseeritud looma, kelle seljas Anikejev meile tänaval demonstreeris kohe ratsakunsti: näitas kuidas pöörata paremale ja vasemale, kuidas sundida ratsut galoppeerima ja kuidas teha „hispaania sammu”. Selle täku sai Anikejev omale, teised pidid ise endile muretsema hobused ja sadulad, kust keegi aga sai. Anikejevi teadete järele pidi olema kellegil Maneezi tänaval elutseval kodanikul sadul. Läksin seda saama. Ukse avas ehmunud vanamees, kes seletas, et tema sadulast ei tea mitte midagi. Viis mind tubadesse ja pööningule, kus vaatamata hoolsale otsimisele tõesti midagi ei leidunud. Teistel poistel oli rohkem õnne. Kes tõi hobuse, kes tuli uue inglise sadula, nii et mõne päeva pärast tallis oli juba umbes paarkümmend hobust, kuid neist, peale ühe, polnud ükski olnud varemalt veel sadula all. Tall asus koolihoonest mitte kaugel, teiselpool tänavat asuva kivimaja tagahoovis.

Endale sain hobuse sel kombel, et läksin Anikejeviga ühel õhtupoolikul Pärnu maantee poole. Peetri-platsil (nüüd Vabadusväljakul) kohtasime talumeest, kelle ree külge oli seotud noor täkk. Peatasime sõitja ja palusime vaba hobust üle anda sõjaväe jaoks. Pikema jututa ulatati hobuse päitsed kätte ja lausuti:

Vabadussõjas punaväe suurtükitelest purustatud Sala küla maju, detsembris 1919. a.

„Kui tarvis, siis tarvis, pole parata midagi. Võtke! Paistis, nagu mehed just selleks olekski hobuse toonud linna. Anikejev andis neile rekviireerimise orderi ja talumehed läksid oma teed. Kuna hobustest ikka veel oli puudus, saadeti mind järgmisel päeval jälle ringi vaatama. Pritsimaja juures seisis salkkond mehi kaasatoodud hobustega. Parajasti oli käimas komisjoni poolt hobuste vastuvõtmine sõjaväele. Valisin seal ühe välja ja käskisin mehel hobust toimetada meie talli. Mees puikles vastu; ütles et loom polevat mitte tema vaid peremehe oma ja peremeest enast polevat praegu seal. Läksime siis, hobune kaasas, Vene tänavale, kus pidi elama peremees. Hobuseomanikku ei olnud kodus. Seletasin siis viimase naisele, kes olen, kuhu viin hobuse ja kust ta võib saada vastava kviitungi.

Peas saksa teraskiiver, jalas äsja väljaantud hiiglasuured säärikud, seljal jaapani karabiiner ja küljel mõök, hobune kannul, sammusin võidurõõmsalt tulema. Kuid mõne samm värvast eemal, hüppas äkki minule vastu keegi härraslikult riietatud mees, kes hakkas vigases eesti keeles ägedalt järelepärima, kuhu viin tema hobuse. Seletasin. Mees karjus, et see olevat hinnaline traavel, ei kõlbavat sõjaväele, ei kannatavat neid raskeid tingimusi välja jne. Kisa peale ruttasid kohale ka komandoülem Tiits ja Anikejev. Peale mõneminutilist sõnavahetust saigi sakslane hobuse tagasi.

17. detsembril alarmeeriti kooliõpilased pea täies koosseisus. Teatati, et punased on linnas liikvel ja kavatsevat väljaastuda. Sattusin salka, kes oli määratud Sõjaministeeriumi, Pagari tänaval. Seal keegi ohvitser õpetas meile saksa käsigranaadi käsitlemist. Poisid tõsinesid, pistisid neile väljajagatud käsigranaadid vöö vahele ja asusid akende juurde, valvama tänavat. Öhtul saadeti meid pataljoni tagasi.

Olukord rindel muutus iga päevaga kriitilisemaks. Pataljoni ülem kogus öhtuti poisid enda ümber ja selgitas neile olukorra tõsidust. Rääkis isamaaarmastusest, kodu ja omaste kaitsmisest ning siis, nagu taibates poiste nukra vaikimise põhjust, lisas juurde:

„Kui vanemad on teie rindele mineku vastu, siis minge salaja. Ega valikut praegusel ajal jõi ole...”

Vanemad õpilased olid teadlikud sama aasta algul välja kuulutatud Eesti iseseisvusest, Päästekomiteest, Ajutisest Va-

litsusest. Erinev oli pataljoni sattunud väheste venelaste seisukord.

Eesti iseseisvuspüüetest, eesti tegelastest, kirjanikest, eesti seltskonna üritustest ei teadnud nad kuigi palju.

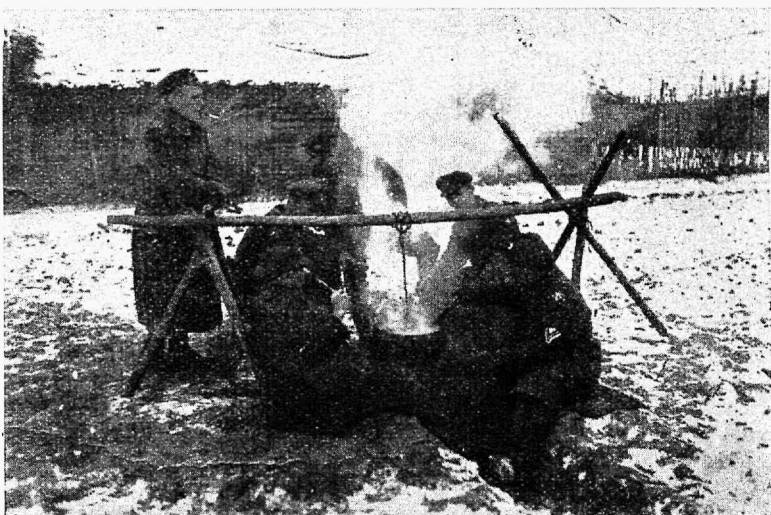
Kuid seiklushimu ja sügav sisemine veendumus, et punaseid on tarvis lüüa, liitsid nüüd kõiki ja sundisid kaasaminema.

Rindele siirduvatele vabatahtlikkudele jagati väljaspool järjekorda vanu vene sineleid, vateeritud pükse, kuubesid ja sääresidemeid. Saa-pad olid kahte liiki — määratusuured säärikud, mis ulatusid mõnele poisile kuni kõhuni, või õhukestest kroornahast harilikud säärsaapad, mille taldadele olid küll raudnaelad löödud alla, kuid mis nende vastupidavust küll kuigipalju ei suurenadanud.

Hobusega oli mul palju muret — loom oskas küll liikuda sõiduki ees, ei sallinud aga põrmugi seda, kui keegi julgus ronida ta selga.

Kord sain käsu tuua komando ülemale hobune ja temaga ühes sõita linna. Mu ratsu ehmus vastutulevast autost ja pistis täie hooga jooksma piki Narva maanteed Kadrioru poole, sageli komistades oma kulunud raudade tõttu. Kuidas püüsin sadulas, seda lihtsalt ei mõista. Minu enesekindlust tõstis aga õige tunduvalt komando ülema imetlemine ja küsimus, kus ma olevat nii hästi ära õppinud ratsasõidu.

Ajal, kus ratsamehed askeldasid tallis ja väljas hobuste juures, käis jalameestel samuti ettevalmistus rindele minekuks. Uuriti hoolega ja imetleti tuliuisi inglise automaat-püsse „Lewise”. Üks poistest, kes oli, vist Pagari tänaval, kiirendatud kuulipildurite kursuse läbi teinud, seletas nüüd teastele „Lewisi” lahtivõtmist ja kokkupanemist.

Kalevlaste Maleva sõdureid Vabadussõjas vabal ajal suppi keetmas.

Sõjameestena olime nüüd juba täielikult ka „kroonu” toidul. Keldris keetsid naised suppi ja õhtuti saime pudru ja praetud sealiha. Magasime kusagilt muretsetud mitmekordsetes raudvoodides.

Meie ruumi tekkis ka kaks juuti, kes aga kahe päeva pärast jälle kadusid. Ainus juut, kes kippus vägisi rindele ja tahtis astuda ratsasalika, oli ühe Tallinna riideäri omaniku poeg, Idel, kes käis kodust sageli meie juures nõu pidamas, kuidas saaks kodust põgeneda ja kes päris meilt, millal meie rindele hakkame sõitma. Palus seejuures aga, et meie teda määraksime supikeetjaks, sest ta kartvat surma ja emal olevat ka väga kahju kui ta poeg enam ei tuleks tagasi. Ema jälle käis omakorda palumas, et tema poega mingil tingimusel kaasa ei võetaks. Lõpuks jäigi Idel koju.

Saabusid jõulud. Seekord olid need õige kurvad — ei kinke ega muud pühademeeleolulist. Kodus valitses ärev, rahutu õhkkond. Punased olid juba õige lähedal. Saksa kiivrites, poolkasukad seljas, varustatuna Lewiisidega liikus esimene kooliõpilaste löögigrupp Balti jaama poole, rindele sõiduks.

Viimaks saabus meiegi kord. Jooksin koju, ütlesin emale, et lähen nii paariks nädalaks „manöövritele”. Jõudnud tagasi Narva maanteele, saatis Anikejev mind nõudelehega S. Patarei tän. lattu toidumoona järele. Ükskõikse ilmega sõdur ulatas mulle seal lehe tagasi ja ütles, et ei saavat, kõik olevat otsas. Teatasin sellest Anikejeville. See löi käega: ütles, et saame ilmagi läbi.

Varsti kogunesid poisid, osa ratsa, osa regedel gümnaasiumihoone ette. Saatma oli ilmunud omakseid. Mõned käevipid ja salk liikuski rindele. Linn jäi varsti seljataha. Tuiskas, Merelt puhus kare tuul. Poistel olid näod sinised, jalad külmetasid. Õhtuks jõudsime ühte mõisa. Peatusime. Oli pime ja vaikne. Ööbisime. Väljasaadetud luure teatas, et kõik on ümbruses rahulik. Ainult merelt kostsid suurtükimürtsud.

Järgmisel päeval liikusime edasi. Jõudsime lõpuks ühte tallu. Seal seisime paar päeva ilma, et midagi oleks juhtunud. Siis tuli käsk — pöörduda Tallinna tagasi. Oli kuuldusi, nagu saadetaks meid Tallinnast teise kohta.

Tagasisõit edenes õige kiirelt. Õhtu hilja jõudsime pataljoni, kus meid vastu võeti juba rindemeestena.

„Noh, näete, siin nad nüüd on”, pöördus üks pataljoni ohvitseridest oma poiste poole, „terved kui ennegi; noh, kas nägite ka punaseid; olid nad hirmsad?” küsis ta ühelt ratsamehelt.

Poiss ei tahtnud valetada, vaikis.

„Noh, kas nägite siis ka punaseid,” päris ta uuesti.

„Ainult surnuid,” oli häbelik vastus.

„Noh, kas kartsite kah liinil?”

„Ei kartnud...”

„Näete nüüd, pole punased nii kardetavad ühtegi,” ütles ta poistele, lõpetades enne meie tulekut alustatud vestluse.

Teisel hommikul kell 8 pidi meie salk jälle lahkuma Tallinnast. Sain loa minna hommikuni koju. Palusin ema mind äratada õigel ajal ja heitsin magama. Väsinuna uinusin kohe ja ei ärkanud emme, kui kell näitas juba kümmendat tundi. Ema oli vahepeal saanud teada „manöövrите” õige tähenduse... Jooksin pataljoni söömata. Salk oli juba läinud. Tall oli tühi.

Kibestunud lonkisin tänavail, kui korraga sattusin kokku tuttava poisiga, kel oli realisti mütsi ees vene sõduri kokard.

„Kus sa teenid?” päris ta minult.

„Ratsa-maakuulajate komandos. Jäin aga oma meestest maha”.

„Tule meie juurde.”

„Kuhu, teie juurde?”

„Vene partisanide salka. Asume Pikal tänaval, Kanutgildi ruumides. Kõik vene poisid on seal.”

Poole tunni pärast olingi sissekirjutatud vene partisanide salga kuulipildurite komando nimesiltku. Kooliõpilaste pataljon selleks takistusi ei teinud.

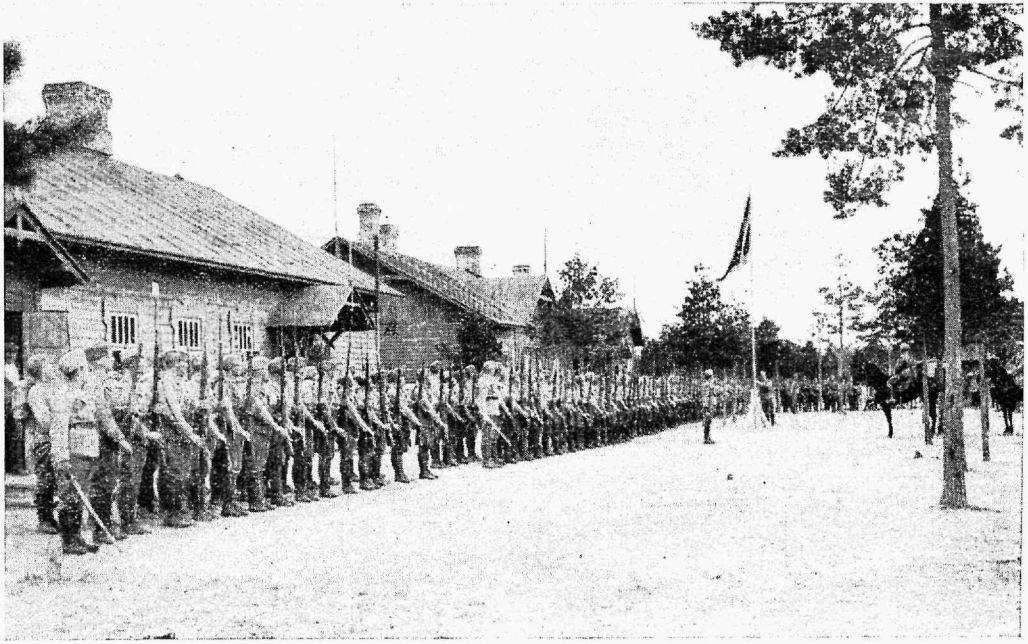
Kilde sanitaaroludest Vabadussõjas.

Res.-farmatseut Ch. Volmer.

Kui Eesti 1918. a. novembris alustas Vabadusvõitlust, puudus tal muu hulgas ka igasugune ettevalmistus sõjasantitaaralal, kuna Eesti rahvusväeasade laialisaatmisel Saksa okupatsioonivõimud likvideerisid ka nende sanitaarasutused. Loomulikult tuli jälle kõigega „otsast peale hakata” ja seda n.ö. mitterütmiliselt. Õnneks oli vähemalt olemas sõjateenistuses kogenenud sani-

taarpersonaali, kuigi ka mitte külladaselt. Tuli hoolitseda juurdekasvu eest.

16. märtsil 1919. a., mil Tallinnast sõitis rindele Tallinna Kaitsepataljoni 6. rood, puudus selle koosseisus velsker, rüükimata sanitaarvarustusest. Roodu sõdureist valiti kolm meest, kes end ütlesid oskavat haavu siduda, ja neile anti lisaks kõigele muule varustusele seljakotid kümne-

Taani vabatahtlikud Eesti Vabadussõjas.

konna kollasest marlest sidemega („pindega“). See oli ka kõik. Sattudes ka nende kolme hulka, varustasin end veel kääridega, kehakatte läbilõikamiseks haavamiste puhul, ja pudelikese joodiga, haavaümbruse desinfitseerimiseks — muidugi omal kulul.

Juba järgmisel õhtupoolikul, mil sõitsime Võrust Rõuge poole, tulid meile vastu haavatud, peaaegu tühja tahumehe ree peal pikali, mõnel kerge vaip, teistel oma palitu- või poolkasukas katteks. Oli aga külm tuisk ning torm. Ja need haavatud toodi Võrru Luutsniku ümbrusest, s. o. umbes 30 km tagant. Saime kohe selge pildi olukorrast, milles meil tuleb tegutseda. Sama päeva hilisõhtul sattus ka meie rood Rõuges vaenlase ootamata kuuliderahe alla ja esimene „praktiline õppus“ algas. Pimeda metsavahelise tee äärest korjasime kaasteenija A. Paul'iga juhuslikult meie kätte sattunud peremeheta vankrile (meie vägede taganemisel põgenesid ka kohalikud elanikud — kes reegu, kes vankriga) 8 haavatut. Kaks raskemat asetamise pikali vankri keskele, kuna teised istusid jalad üleääre. Säärane oli meie „sanitaartõld“. Polnud siis ka võimalusi haavu siduda, kuna igalpool valitses pimedus ja pealegi teati rääkida, et vaenlane püüab Vana-Nursi juures läbilõigata taganemistee — seal olevatki nähtud juba vaenlase ratsanikke. Seepärast palusid ka haavatud ise mitte viivitada, vaid võimalikult kiirelt sõita kardetavast kohast kaugemale. Kaheksat meest vankril andis ühel hobusel vedada. Võrdlemisi vaikselt kannatati kuni Võruni. Millises hoones asus tollal Võru „Ühistöö“

haigla, ei mäleta, pealegi oli linn mulle võõras. Tean vaid, et kandsime haavatud kuhugile suu-remasse hoonesse, teisele korrale, kus nad asetamise põrandale õlgedele ja ise alustasime tagasi-sõitu. Kuigi oli õine aeg, olid veel linnaelanikud ärkvel. Nii saime ühe poodniku juures mõni tund puhata. Olime ju sel päeval sõitnud paar-kümmend kilomeetrit maha.

Järgmise päeva hommikul jõudsimme tagasi roodu juure. Parajasti oli käimas tulevahetus vaenlasega. Meil sai üks mees raskesti haavata, kellele andis abi kolmas sanitar. Nüüd hakkasid abi otsima ka mehed, kelle suured saapad olid jõudnud kannad hõõruda raku. Siin ei jäänud muud üle, kui määrada raku joodiga ning kõita sidemega. Oli ka neid kel süüsinna ihule tekkisid muhud, takistades liikumist — jällegi pidi aitama jood — ja imekombel aitaski!

Pealetungidel liikusid sanitarid ahelikus, püsid käes. Õnneks oli haavatuid vähe. Luutsniku mõisa all, tegutsedes võsastikus pimedas, oli ühel poisil oma püss läinud lahti. Kuul läbistas käe. Lähemas talus seoti see kinni ja tugevate valudega võideldes lahkus haavatu roodust, saades lisaks veel külmavärinad. Võruni oli aga sõita läbi tuisu üle paarikümne kilomeetri.

Rulli lahingus said kaks meest raskesti haavata. Läheduses polnud ühtki hoonet. Haavad seoti mäe varjus tugeva suurtükitule all. Läks kõik hästi ja haavatud alustasid 30-kilomeetrilist pikka reisi teed mööda, mis algul oli kogu aeg suurtükitule all. Kehakatteks polnud neile midagi anda kaasa. Külm oli aga õige käre.

3. roodu üle minnes määrati mind I rühma juure. Nii oli iga rühma juures üks sanitar. Lähingus Treppenhofi mõisa all, Lätimaal, kus oli palju haavatuid ja langenuid, olin varurühmas ja sidusin haavatuid ühes väikses küla saunas. Peagi tundus, nagu tulistataks meid sama küla hoonetest. Veidi kaugemal tõmbus aga vaenlase ahelik rõngana meie ümber üha koomale. Maja-de varjus seisvad hobused kiskusid end ärevuses lahti. Tekkis väike segadus. Suure vaevaga pääsesime välja rõngast, haavatuid enne hobustel ära saates. Nagu hiljem selgus, olid teised rühmad vaenlase tugeva surve all sunnitud osa haavatuid ja langenuid jätma maha.

Pataljoni ambulants paiknes tavaliselt mõned kilomeetrid eesliini taga. Ruumideks valiti ikka ümbruse paremad hooned, kuigi neid sõjategevuse piirkonnas leidis harva — enamasti olid rüüstatud.

Tallinna Kaitsepataljoni ambulants oli saanud sõjasaagina väärtuslikku sanitaarvarustust. Oli arstirüste, oma väike väliapteek, kanderaame jn. 1919. a. hilissügisel saadi ka tekke haigete jaoks. Personaal koosnes ühest arstist, kahest velskerist, ühest aptekivelskerist ja 5 sanitarist — hobusemehest. 8. jalaväe polguks ümbermoodustamisel tuli juure kaks nooremat arsti, kaks velskerit ja sanitare.

1919. a. suvel, mil velskerite puudus end järjest rohkem andis tunda, komandeeriti kümme-kond sanitari velskerite kursustele ja mõne kuu pärast oli juba igal roodul oma velsker, samuti määrati pataljoni juure nooremad arstid koos ühe velskeriga.

Halba seisukorda jäi aga haavatute ning haigete transportimine rindelt lähemasse evakuatsioonipunkti. Tavaliselt toimus see talumeeste vankreil, suure põrutuse saatel ja äärmiselt aeglaselt. Oli ka juhtumeid, kus haavatu ei talunud vankri põrutamist ja tuli kombineerida rüüdest kanderaam köitega kahe hobuse vahel, ja nüüsi transportida haavatuid mitmekümne kilomeetri kaugusele. Evakuatsioonipunktidest toimetati haavatud ning haiged tagalasse sanitaarrongidel, mis olid kiire korras sisseseatud kõige lihtsamal viisil. Siin tundsid aga haavatud endid võrreldes kolistamisega vankril, olevat täiesti hoolitsetavate käte vahel.

Suvel pandi veel liikvele ka saunarongid ühes desinfektsiooni seadetega, kuid kasutada said neid vaid väeosad, kes tegutsesid raudteede läheduses.

*

Nüüd veel lühidalt asutusest, kelle ülesandeks oli varustada sanitaartarvetega nii võitlevaid väeüksusi kui ka haiglaid ja ambulantsse.

Saksa okupatsioonivägede lahkudes, moodustati Riigivaranduste Ülevõtmise Komisjon, kelle ülesanded on selged juba selle nimetusest. Üheks komisjoni liikmeks oli teiste hulgas proviisor Hans Saat, kes oma tegevuses pani peaarõhku peremeheta jäänud sanitaarvaranduste koondamisele ühte keskusse. Viimaseks kujunes Sõjaväe Kesk-Apteegi Ladu, mis asutati 16. nov. 1918. aastal loodud Sõjaväe Tervishoiu Valitsuse poolt Dr. Mihkel Ostrov'i juhatusel. Sv. Kesk-Apteegi Lao esimeseks juhatajaks nimetati apteekriabiline E. Sismin, kes säärast asutust juhatas juba Vene ajal. Lattu koondati ravimid, arstirüüstad, sidumismaterjal, pesu ja igasugune muu väeosadele ning haiglatele tarvisminev sanitaarvarustus. Loomulikult püüdsid end siin, võimaluste piires, nüüd varustada kõik asutatavad haiglad kui ka rindele sõitvad väeüksused. Anda oli aga äärmiselt vähe, eriti ravimeid ja sidumismaterjali. Huvitaval kombel leidis aga seal puudade viisi riitsinusõli, vaseliini ja desinfektsiooni vahendeid, nagu kloorlupja, karbolhapet, väävlit jne. Seetõttu olid nii mitmedki väeosad sunnitud sanitaarvarustust rekvireerima, kus seda leidis. 1919. a. kevadel saadi sidumismaterjali Ameerika Punaselt Ristilt ja marlet hakkasid valmistama ka kodumaa vabrikud. Sama aasta sügisel saadi kaubandus-agentuur „Revalis“e kaudu suurem hulk ravimeid, mis näiliselt olid järele jäänud Maailmasõjast Läänerindel. Sellega varustati isegi eraapteeke. Kahjuks leidis nende hulgas suuremal arvul vaid üksikuid tähtsamaid, kuna väga palju oli üleaurust, mitmete põlvedele jätkuvat. Tavaline nähe oksjonitaoliste ostude puhul.

Novembris 1919. a., kui nende ridade kirjutaja määrati teenistusse Sõjaväe Kesk-Apteegi Lattu, oli seal küimas kibe töö. Hommikust õhtuni veeresid koormad sadamast Vene tänavale 31, kus asus ladu, ja sealt, nõudmiste järgi, jaamadesse rindele saatmiseks või haiglatesse. Töötati ka pühapäevadel. Tööl oli umbes 50 farmatseuti ja mitukümmend sanitari.

Sõja lõppedes suurenes töö veelgi. Põhja-Lääne armees ja sellest hiljem ka Eesti väeosades puhkenud plekiline soetõbi, peamiselt Narva rindel ja selle tagalas, nõudis tõkestamiseks äärmist jõupingutust. Narvas asutati isegi lao osakond. Hiljem, väeosade kui ka haiglate likvideerimisel, tuli kõik varustus jälle lattu võtta tagasi. Alles 1922. aastal algas normaalne, rahuaegne töö.

Rindesõduri vagunijuttu.

Juhan Jaik.

Ta tuli vagunisse Valga jaamas. Riputas oma seljakoti hooletult kuhugi varna, pani püssi nurka püsti ja ütles, osutades oma laskeriistale:

„Vaadake mu naise järele, et keegi teda ära ei vii, ma lähen väheks veel välja. Kus, kurat, sain sõbraga kokku, kus otsin oma sõbrapudeli välja, lõi kaela sealsamas vastu vaguni ratast maha... Tõsi jutt...“

Kui rong juba liikus, ta ilmus tagasi.

„Kurat, kus tükk, poleks palju olnud, kui oleks jäänud ratta alla... Näe, naine alles. Ta võõra rahva juures on häbelik, ei tee suudki lahti, aga hästi kõrgib kui vaja... Nojah, siin härrad puha, naistele ruumi ei anta, naisukene seisku nurgas. On aga kuradi lugu...“

Selliseid kurje sõnu tuli ta suust veel rohkemgi. Üks vanapoolne tüsedavõitu mees ei kannatanud seda enam välja ja lausus:

„No küll on Eesti sõduritel ka rumal suu, kas ei saaks vähema vandumisega? Kas seesugused ongi siis meie Eesti sõdurid?“

Sõdur nagu näis olevat oodanudki seda jutualgust.

„Kus siis mina, sõdur jah, õige muidugi... See sina oled see peakangelane. Kirpudega sõdid sa kodus, lutikatega lööd lahingut. See olid sina jah, kes sai kolm korda haavata. See olid sina, kes Vašina Gora juures tõi vaenlase kuulipilduja ära. Kas sa seda tead ka, kellega sa kõneled. Mina igapäev võin polguülemale kas või kätt anda. Ammu juba ta ütles, et said täna jälle veristada, et sõida puhkusele, aga mina küsisin, et kas siis seal ka saks peab olema, et olgu püksid puhtad ja kõik. Näeris selle peale ja ma ei läinudki. Aga nüüd ma vaat' lähen puhkama jah, ja naine on kaasas. Ära vaata kõõrdi mu naise otsa...“

Sõdur oli silmnähtavalt pahandatud.

Pingil istujad naised said sellest aru ja pigistasid end koomale.

— „Toeta end siia pingi otsa peale.“

— „Ei, siia panen oma naise. Teate, naine on mul seesugune, et teda ei tohi ärritada. Aga istuda ta peab saama. Aga kui siia trikli päale vajutada, siis tuleb enneaegne kõrgatus.“

Sõdur pani püssi naiste kõrvale pingile. Need tõmbusid hirmuga veel koomale.

— „Rongi komandant kutsuda, seesugune tapab siin veel mõne inimese ära,“ pahandas vanamees.

— „Ai, või komandant! Kas sa tead, mis tähendab Stolbeni mõisa? Aga mina tean. Seal ma olin mõne päeva eest. Kus oli maru lahti, ma ütlen... Aga ei juhtunud midagi, välja tulin. Ja siis ma ütlesin, et kui mina sõidan veel kord oma jalgadel, siis mu naine sõidab ka mu kõrval. Saja sammu peal olid kuradid ja siis ma neile kütsin... Aga tema oma komandandiga. Mina olen sulle komandant, kui teada tahad. Ja kui ma ütlen, et sina tõuse püsti ja anna haavatule sõdurile istet, siis sa tõused püsti ka ja annad.“

— „Haavatule annan alati, aga purjus sõdurile mitte.“

— „Ah, et mina pole haavatud või? Pean sulle vist näitama? No, teen sulle seda headmeelt, vahi, kus on kuuliauk sees...“

Sõdur asus näitama. Seda nähes vanamees tõusis oma istmelt ja läks ära otsima omale kohta teises vagunis. Ka mõned naised tahtsid minna.

— „Ei, teie naised ärge minge kuhugi. Vaadake, kas ma luiskasin. Teil ka pojad ja mehed, mis te häbenete. Laske ma harutan välja. Tõmmake mul saabas jalast, ega ise ei saa.“

Üks vaikne vanamees tõmbas sõduril saapa jalast. Sõdur harutas püksisääre lahti, kiskus ettevaatlikult kõrgele üle põlve ja sellel oli näha üks väiksem vanem, haav, millele koor kasvanud peale ja selle läheduses jalg oli mässitud sidemesse, millest veri imunud läbi.

— „Oi, Jessus, küll on kole.“

— „Mis, see pole kole midagi, aga haigemajasse tahtsid siiski saata. Juhtus see just Koivast üleminekul. Ega poleks teisele poole saanudki, kui teised poleks olnud abiks. Ja siis velsker ütles, et tuleb ära minna. No püssi lasin ikka enne tühjaks, et võiks ütelda, et olen sõdinud ka Koiva taga... Jah. Aga siis ütlesin, et nüüd küll tahaksin koju.“

— „Kas poleks ikka õigem haigemajasse minna, haav võib minna halvaks?“

— „Mul kange veri, ei tee midagi. Aga kui pead siin vagunis seisma, siis ajab hinge täis. Ja püssile ka ei anta ruumi... Kuhu see vana jäi, kes siin pragas?“

Sõdur kiskus püksid jälle joonde ja vanamees aitas tal saapa jalga.

Sõdurite-nalju Vabadussõjas.

— „Selle istumisega on alati lõõmist. Vaata, Vene sõjas sain ka haavata. Haigemajast lasti koju, et sõida poiss kolmeks kuuks. Kus mina siis sõitsin, puhtaks pestud kui härra kunagi. Aga jälle nii, et istub just üks niisamasugune ees ja mina seisku kõrval kui auvaht. Paar jaamavaht seistud, siis olid jalad ka väsinud. Vaat' kus siis ikka hakkasin pistma näppu sinelivahale ja tegin nagu pilluksin põuest välja neid kommusid, vaata, siis hakkas äkki vahtima. Vaatas otsa, litsus end seina poole, mina aga lasin ikka laiemas kaares. Siis ta küll kõbis üles ja läks, mina muudkui istu aga paigale. Ja laula, et „Oh sa poiss...“ Aga ärge pange pahaks, et ma siin nii ajan juttu ja, tead seal Valgas ootan rongi ja vaatan — vana Kusta ise ronib jaamaesisel, kus mina siis, jalg ei pändunud äkki, jooksin ja hüüan, et Kusta, kurat... Ära kuulid, pööras ümber, ajas silmad laiaks ja ütles, et jompassu-joru. Ja siis läks see aeg, tema oli just kodust tulnud... Pruut olevat terve ja igatsevat mind näha. Aga kus ma nüüd lähen, kui jaamast tuleb veel jala koju kõmpida kah...“

Naised ohkasid. Sõdur ka jäi hetkeks vait.

— „Aga kas sõjas on ikka hirmus kah?“

— „Või seal hirmu vahet on. Aga vaat' roodu ülemale ütlesin seda, et enam ma üksinda maakuulamisele ei lähe. Vaata see oli ka mõni nädal tagasi, lähen ühte urtsikusse sisse, see oli seal Pihkva pool veel. Vaatan, tuba tühi, ei kedagi. Tahan minna välja tagasi, aga uks juba tagant kinni, kinni pandud. Otsin kirvest — ei ole. Lõõn akna lahti, aga väljast pannakse teibaga vastu akent nii, et klaasid tirisevad puruks. Lõksus. Aga näen — pu-

naste ahelik tuleb, selgesti näha. No arvasin, et ega ootama ei jää. Kaldasin lambiõli voodikotile ja pistsin tule otsa. Ise kuulatan akna lähedal, et kas samme kuulen, et kas valvatakse akna taga... Ega ei taha pead teiba alla pista. Aga kui siis suits hakkas voolama aknast välja, siis ilmus üks habetanud nagu akna taha vaatama, et

Soomusronglaste Ülestõusmise pühade õnnesoovikaardid.

Vabadussõja päevil, Ülestõusmise pühade eel peatus Soomusrong „Kaptan Irv“ Antsla jaamas. Sõdureil loomulikult tekkis sel puhul vajadus pühade õnnesoovikaartide järele. Neid polnud justkui kiuste aga saadaval. Hea nõu oli nüüd kallis. Jõuti varsti otsusele, — misjaoks üldse kaarte osta, — parem valmistada juba ise!

Valmistati siis hiiglasuur plakat vastava tekstiga ja kinnitati jaamaesisele, „näiteseltskond“ pandi igasugu „tüüpe“ kujutavasse „ülikondadesse“ ja asetati „poosidesse“. Ning siis jäi üle vaid päevapiltnikul teha oma töö.

Ülesvõtteid-kaarte jatkus nüüd kõigile ja need rändasid posti kaudu laiali üle terve kodumaa. Võidi jälle kord imetleda soomusronglaste huumorimeelt ja leidlikkust.

mis toas sünnib ja siis ta minult oakese saigi. Ja ise aknast välja — jälle vaba mees... Siis ma ütlesin lipnikule, et enam üksi ei lähe ja ei lähe kah. Andku kaks meest kaasa, siis lähen."

Vaguni uks läks lahti ja kuuldus hüüe:

— „Ol, Juss, kurat, sina ikka ise jah. Ants oli silmanud sind jaamas, tulin otsima, et äkki leian rongis... No mis sa konutad eited juures, tule meie juure, meil ruumi maailm. Lõime volnad välja puha, tule sinna."

— „Oh sa püha põrguparun, kohe näha, et omapoole kant. Kust sa siis?"

— „Einoh, tule üle, küll me sääl kõneleme... Tead, kes veel on? Vidrik on kah ja Karla jah. Läh'me."

— „Einoh, kohe, võta mu naine, ma ise võtan koti... Head päeva mammid; kellel on tütreid, viigu tervisi."

Ja läksid. Vagunis olejad panid alles nüüd tähele, et jutukas sõdur lonkas, lonkas tugevasti.

Soomusrong „Kapten Irv“ kurb päev.

Res.-kapten A. Brakel.

Soomusrong „Kapten Irv“ arhivaalides leidub dokument:

„Päevakäsk Nr. 250

Soomusrongile „Kapten Irv“
„7. septembril 1919. a. Tegev vägi.

§ 9.

„Irboska jaama lähedal surma saanud 3. roodu sõdurid n.al.ohv. Aug. Ottenson, n.al.ohv. Jüri Lott, n.al.ohv. Joh. Gärtner, ream. A. Antson, ream. V. Ewardt ja ream. V. Heinmets — rongi nimekirjades, palga ja toidu pealt maha arvata 7. skp.

Alus: 3. roodu ülema raport Nr. 141.“

Nii kõlab ametlik päevakäsk, millega kuus tublit isamaakaitsijat kustutati rongi nimekirjast. Seitsmendana kaotas ühes nendega veel elu reames *Voldemar Feldman*n. Kuid elav mälestus nendest kõigist püsib kaasteenijais.

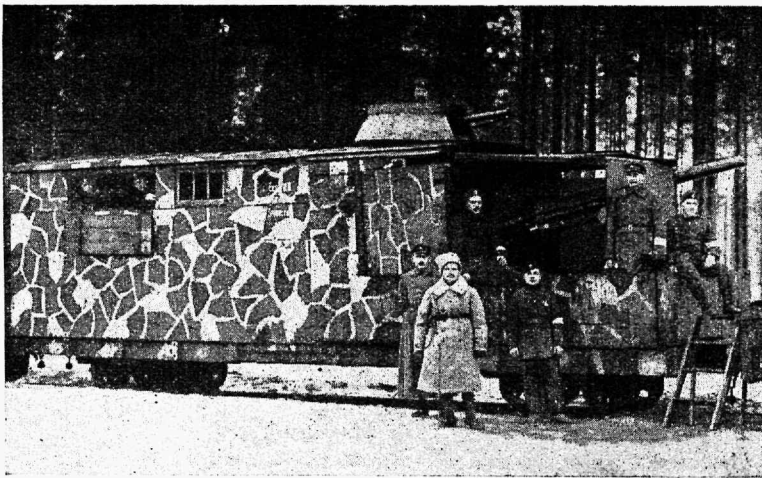
Katsun seda kurba sündmust edasi anda, nii kuidas see on meelde jäänud.

Vaenlane oli Eesti Vabariigi piiridest tõrjutud välja ja meie võidukad väeosad olid asunud riigi piiride kindlustamisele ja kaitsmisele. Soomusrongidele määrati kaitsta Irboska liinil Irboska jaama juures kaitseliin kahelpool raudteed Podramje ja Goruški külade vahel, kus asus alaliselt soomusrongi valvetõke. Vasakul raudteest oli varjend, kus võisid leida varju vaenlase suurtükitule eest umbes paar-kümmend inimest, paremal raudteest oli kuulipildujate-pesa, kus kahe kerge-kuulipildujaga oli alaliselt valvel kümme meest.

Pärast Pihkvast äratulekut

tehti meie kaitseliini ees kõik maatasa, et vaenlasele mitte anda võimalust kergendatud läheneamiseks. Kuid sellele vaatamata jälgis vaenlane kaugemal asuvatest vaatepunktidest igat meie liikumist raudtee piirkonnas, mille tõttu valvetõkke vahetamine oli seotud raskustega ja suure rüürikoga. See teostati harilikult õhtupimeduses.

5. septembril 1919. a. õhtul väljus rongilt 3. dessantrood, et ära vahetada 24 tundi valvetõkkes viibinud 2. dessantroodu. Roodu ülem jäi suurema osa meestega raudteest vasakul asuvasse kaevikusse, kuna paremale, kuulipildujate-pesasse asus üks rühm n.-allohv. Ottensoni juhatusel. Rühmas oli üheksa soomusronglast: n.-allohv. A. Ottenson, n.-allohv. J. Lott, n.-allohv. J. Gärtner, kapral B. Raup, reamehed A. Antson, V. Ewardt, V. Heinmets, L. Tiganik ja L. Lei. Öömöödus rahulikult. Vasakult oli kuulda kuulipildujate ühetasast podinat, sellele sekka üksikud lasud vintpüssidest, — ja see oli kõik, mis rik-

Kitsaropalise Soomusrongi nr. 4 suurtükiplatvorm, veebruaris 1919. a.

kus öörahu. Oli soe öö. Mehed viitsid igavaks muutuvat aega igatviisi: kes lõhkusid lüüa varjendis kaarte, kes olid aga omale nurgakese välja otsinud ja katsusid igavust peletada unega. Etteasetatud valvepostid väitsid igasuguse ootamatus vaenlase poolt. Ei võinud etteaimata, et hommikul leiab aset kurb sündmus, mis pärib ohvriks 7 tubli soomusronglase elu.

6. septembri hommik oli ilus, päikesepaisteline, mis meelitas kõik mehed varjendist välja sooja kätte. Kella 8—9 vahel oli oodata hommikukohvi kohaletoomist köögimeeskonna poolt. Üks mees tõi kohvi varjendisse, teine — kuulipildujapesasse. Toojaks oli rms. Voldemar Feldmann. Kohvi kohalejõudmisel ronisid kaheksa meest kaevikust välja, selle taha, kuna üks, rms. Laas Lei, kes alles vastu hommikut oli tulnud valvepostilt, veel kaevikusse jäi magama. Istuti ringis ümber kohviümbri, kuna keskel istus rms. Feldmann, kes jagas kohvi. Kapral B. Raup ja vabat. L. Tiganik, saades kätte enda kohviosa, tulid ringist välja, leides, et parem on istuda seljad vastamisi. Nad istusid seljaga vaenlase poole, toetudes teiste meeste selgade vastu, olles sellega teatud määral kaitstud vaenlase poolt küljest. Joodi kohvi ja tehti omavahel nalja. Ootamatult katkestas selle hommikuvaiikuse punaste suurtükilask suurekalibrilisest suurtükist. Mehed jälgisid laskesuunda. Oli näha, kui mürsk lõhkes teisepool Irboska jaama. Rong hakkas tõmbuma aeglaselt jaamast kaugemale, kuna võis karta jaama pommitamist. Veidi aja pärast järgnes esimesele lasule teine, mis sattus rongi esimese suurtükiplatvormi „Pisuhändi“ sisemusse.

Sellest kuulsid valvetõlkes olejad alles hiljem, õhtul, pärast rongile tagasijõudmist.

Suurtükiplatvormil olid väbinud patarei ülem kol.-lt. K. Troitski, veltv. V. Teras, rms Penberg, 3. dessantroodu rms. A. Iisak, kes täitis rongi edasiliikumisel signaaliandja kohuseid, ja välise terraseina taga magas parajasti patarei rms. J. Ventsel, keda tema pikkade vurrude pärast hüüti „Vunts“. Punaste mürsk oli tunginud läbi soomusseina „Pisuhändi“ eestküljest sisse ning lõhkes just J. Ventseli magamisaseme all. Vaenlase mürsk tekitas rms. A. Iisak'i näole põletishaavu, isegi kulmukarvad olid tal kõrbenud Platvormi sisemuses küdes väike raudahi, millel seisis kattel tulise teeveega. Magava „Vuntsi“ paiskas lõhkev mürsk ühes magamisasemega küdeva ahju peale, kus teevesi teda veidi põletas. „Vunts“ oli enda magamisaseme tublisti ära vooderdanud igasuguste pehmete esemetega, mis nüüd kõik mürsu killud kinnipidas ja seega tema elu päästis. Seinul rippusid „Vuntsi“ pühapäevariided, need rebis mürsk täiesti puruks. Kui platvormi üks väljastpoolt lahti tehti, arvates seest leida ärapurustatud „Vuntsi“ laiba, istus ta juba oma aseme riismete otsas küdeval ahjul

ja vandus kurjalt, et: „ära, kuramus, rikkusid pühapäevariided.“

Kannatada granaadi läbi ei saanud platvormil rohkem kui rms. A. Iisak, kes sai haavata ja põrutada peast ja paremast käest ning näol olid tal põletishaavad ja patarei rms. J. Jurberg, kes haavata sai granaadi killuga pahemast jala-pöiast.

Teisele mürsule järgnes lühikese vaheaja järele kolmas lask. Saatuse tahtel see 6" šrapnell lõhkes just rahulikult kohvijoojate soomusronglaste juures kuulipildujapesu lähedal, paisates kõik omad surmatoovad kuulid ja killud meeste pihta. Kapral B. Raup ja vabat. L. Tiganik, kes istusid teiste varjus, paisati tugeva õhusurvega veidi eemale ja kui nad jälle jalule tõusid, avanes jube pilt. Seitsmest mehest, kes kohviümbri ümber istusid, oli suurem osa saanud silmapilkselt surma, kuna üksikud veel nõrka elusidet avaldasid.

Hetkeks jahmatusid kaks ellujäänut, kuid siis meeletus neile, et sellele võib järgneda vaenlase pealetung, ja paari hüppega olid nad mõlemad kuulipilduja-pesas, suunates mõlemad kuulipildujad vaenlase poole. Kuid seal valitses täielik rahu. Mürsu lõhkemisest oli ärganud ka magav rms. L. Lei, kellele tehti ülesandeks jooksta rongile ja teatada seal juhtunust. Varsti oli kohal ka sanitaar-personaal, kuid igasugune abi osutus asjatuks.

Rohkem vaenlase poolt enam laskusi ei järgnenud, peale nende kolme, millest kaks saatuse paratamatusel said saatuslikuks, röövides mitme tubli mehe elu.

Langenuist seisavad mitmed veel praegu elavalt silmi ees, näiteks n.-allohv. A. Ottenson. Oli juba täies meheas, 50 aasta ümber. Rongile astus teenistusse vabatahtlikult. Enda tõenduse järgi olid temal punastega õiendada mõned arved. Ja neid arveid õiendas ka korralikult ning õiglaselt. Lahingus oli ta tublimaid sõjakaaslasi oma külma vere ja hea otsustusvõime tõttu. Perrekond asus A. Ottensonil Tartus, kuhu ta ka on maetud. 50 aasta ümber oli vana ka rms. V. Evardt. Oli samuti rongile astunud vabatahtlikult. Kunagi korra räkis ta oma eluloo: oli pärit Virumaalt, kuid noore poisikesena sattunud Venemaale ja suurema osa elanud Siberis. Revolutsiooni mõllus sattunud tagasi kodumaale, kuid sugulasi ja tuttavaid pole leidnud enam eest; olid kõik surnud. Oli niisüsi täiesti üksik ja mahajäetud inimene. Vabadussõja algades võttis kohe elavalt osa Eesti sõjaväe loomisest, astudes teiste eeskujuks vabatahtlikult soomusrongile. Enne Võnnu vallutamist sai ta haavata Loode lahingus, kuid varsti oli jälle rongil tagasi, jätkates kohusetruult oma teenistust kuni surmani. N.-allohv. A. Ottenson ja rms. V.

Vabadussõjas punaväe suurtükiväljalt purustatud Dubrovka küla maju, detsembris 1919. a.

Evartid olid aastate poolest soomusrongil „Kapten Irv“ kõige vanemad mehed.

Isesugune teiste langenute hulgas oli n.-allohv. J. Gärtner. Alati ettevaatlik, justkui hais-tes lahinguis kõige hädaohtlikumaid kohti, et neist mehi hoida kõrvale. Armastas ikka tõenda-dada, et tema läheb ainult sinna, kus midagi ei ole karta. Ka saatusliku hommiku eelõhtul, min-nes valvetõkke, olid kaaslased temalt küsinud: „Gärtner, kuidas see juhtus, et täna tulid kaasa,“

mille peale olla vastanud: „Seal pole ju midagi karta.“ Kuid saatuse teed on imelikud, — just seal tabas teda seekord surm.

Teised langenud olid noored, 20—30 aastate vahel, kõik viimaseni tublid lahingimehed. Kel-lede omaksed olid teada, saadeti matmiseks ko-dukohta, kuna mõned maeti Võru surnuaiale.

Nii oli 6. september kurvaks päevaks rongile, öieti üks kurvemaid lehekülgi Soomusrong „Kap-ten Irv“ kuulsusrikkas ajaloos.

Kaks kirja.

Kapten P. Kangro.

Vabadussõja lõpupäevil kujunesid lahingud Narva rindel ägedamateks võitlusteks kogu Va-badussõja kestel, kus meie vahvad väeosad võit-lesid otse imekspandava mehisusega ja visadu-sega.

Olles nädalate viisi raskeis lahingutingim-isis, võttes vastu alalisi vaenlase kallaletunge, harjusid sõdurid niivõrd selle põrgumüraga, et nad võisid kõige rahulikumalt puhata ka kõige ägedama püssi-, kuulipilduja- ja suurtükiväljalt all.

Sõdurid muutusid äärmiselt külmavereliseks, rahulikuks ja ükskõikseks neid ümbritseva häda-ohu vastu.

Need raudsed närvid said aga käesoleval ju-hul saatuslikuks tublile kodukaitsjale, kes võid-eldnud ägedamais lahinguis ja seni pääsenud eluga.

Toome siinkohal, enne kirjade avaldamist, mõ-nerealise ülevaate lahinguist Narva kaitsel sõja lõpuperioodil (novembris ja detsembris 1919. a.) ja eriti 8. detsembril 9. Jal. polgu kaitselõiguis, kus sai surma sama polgu 3. roodu sõdur M. V.

Tartus toimusid detsembrikuu alul 1919. a. rahuläbirääkimised. Punased, et mõjutada rahu-läbirääkimisi, teostasid eriti Narva all ägedaid kallaletunge.

Kõik kallaletungid viidi läbi ägeda suurtüki-tule toetusel, mis algas harilikult varahommi-

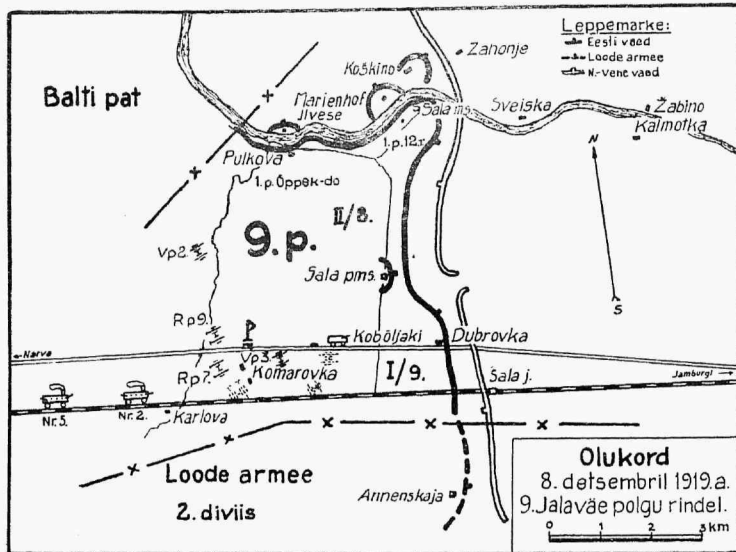
kul. Traataiad hävitati, kaevikud tehti maatas-a, ka varjendid purustati. Meie sõdurid jäid kõi-gele vaatamata rahulikuks ja külmavereliseks. Nad uskusid, et ega vaenlase mürsud neid ikkagi ei taba. Vaenlase kaotused olid neis lahinguis kohutavalt suured. Nende surnukehadest kuh-jusid kõrged vallid meie traattõkete ette.

Missuguse visadusega siis võideldi, näitab ku-jukalt väljavõte 9. Jal. polgu ajaloost:

„... Al-kapten K. Laurits (praegu kolo-nel), kelle pataljoni peal pearaskus lasus, ütles, kui olid lähikaalutud kõik võimalused: „Meie siit liinilt ei tagane, kas tapetagu meid kõiki siin maha!“ Neid sõnu ütles terve II pataljon, õppekomando ning I. polgu 11. ja 12. rood. Sõna peeti imestamisväärse visadusega. Oli päe-vi, kus haavatute ja põrutatute arv 40-ni ula-tus. Terved jaoskonnad sunniti korraga reast lahkuma. Aga see ei kohutanud kedagi.“

8. detsembril 1919. a. vaenlane alustas suure saladuskatte all uut pealetungi. Kell 07.00 algas 9. Jal. polgu rindel äge tulistamine rasketest ja kergetest patareidest. Sõdurid hindasid väga ta-bavalt punaste üritust kui nad naljatades tähend-asisid: „Punased kinnitavad rahulepingu all-kirja.“

9. Jal. polgu II pataljon saadeti varust (Nar-vast) abistama rindel võitlevaid osi: 5. ja 6. rood

asusid Sala poolmõisa, kuna 7. ja 8. rood — Komarovka barakesse. Pärast 3-tunnilist suurtükiväe ettevalmistamist algasid punaste tihedad ahelikud lähenemist I pataljoni seisukohtadele, Dubrovka suunas, lõuna ja põhja poolt Narva maanteed, kahe soomusauto toetusel. Meie suurtükiväe ja jalaväe tabav tuli lõi vaenlase suurte kaotustega tagasi. Kaks tundi hiljem (kella 12.00 paiku) kordas vaenlane kallaletungu uuesti, kuid ka seekord tagajärjetult. Kell 15.00 tegi vaenlane veel kord katset läbi murda 1. roodu seisukoht, põhja poolt Narva—Jamburgi kivi-tee, kuid ka siit pidi ta raskete kaotustega tagasi tõmbuma endistele seisukohtadele, metsa servale. Sellega lõppesid 8. detsembri kallaletungid 9. Jal. polgu I pataljoni rindel.

Ka Sala küla ja mõisa peale suunatud vaenlase kallaletungid löödi sel päeval tagasi. Kogu päev tulistas vaenlane suurtükiväe meie seisukohti. Kõige ägedam oli see Koškino külas, kuhu üks lasti ümmarguselt 2000 mürsku. Ei leidunud siin enam ühtki kohta, kuhu poleks kukkunud mürsud. Ka naaberkülades hävinesid ja põlesid majad, küünid, uhed jne. Ümberingi lõomas tulemeri.

Säärases olukorras ei unustanud meie sängid ka langenud lahingusõprade omaseid.

Huvitav on siinkohal äratuua 9. Jal. polgu 3. roodu I rühma vanema A. L. 2 kirja, kus kirjeldatakse lahingmõllus sama rühma jaotulema M. V., kui kaassõduri ja sõbra kaotsiminekut, keda arvati alul omavõliliselt lahkunuks, kuid kes tegelikult puhkas juba mitmendat päeva vaenlase mürskudest purustatud maja rusude all.

„Vabandage võerad!

Ärge pange pahaks, et Teid tülitän ja niisuguse kurva kirja Teile saadan. Ei tea küll kas saate kirja kätte, sest ei tea õiget aadressi. Teatan, et olen 9. jalaväepolgust, 3. roodust 1. rühmast. Teie vend Maks teenis ka siin. Oli tubli poiss ja mulle hea sõber.

Möödunud nädala esmaspäeval vastu teisipäeva (8./9. det.) tulime Dubrovka liinilt ära. Meid vahetas teine pataljon. Tema oli maha jäänud ja jäi meist teadmata kadunuks. Näiud ma olen jälle eellinil ja kuulsin, et M. V.

on surma saanud. Teda toimetati Narva, kus teda ausasti muidugi maha maeti. Võib olla, et teadsite seda kurba uudist varemgi ehk nõuate ta surnukeha koju või sõidate ise järgi talle. Kui teda ärasaadetud ei ole, või Teie ise teda Narvast kodu ei viinud, siis on ta juba Narvas mulla põues oma igaveses unes! Kui kirja kätte saate ja Maks V. on teie vend või omane, siis palun minule sellest teadustada. Kui Teie tema surmast enne midagi ei teadnud, siis võin pike-malt teadustada, kuidas see kõik juhtus.

Ärge aga pahaks pange minu kirja üle. Tema minevakuu palk on ka alles roodus, peale 400 marga. Selle saate ka kätte, kui keegi roodu sõidaks V. omastest valla tunnistusega, kas isa või ema, vend või õde, aga kindlasti valla tunnistusega. Saadan ühe tema kirja ka, kust aadressi sain ja nüüd Teile kirjutän.

Jään vastust ootama ja jätän ka Teid seega jumalaga.

16. XII. 19.

A. L.“

„Sain Teie kirja eile kätte. Täna näen ka Teid, et teatasite Maksist. See on ikka hea, et inimene oma kodu juurde saab maetud. Küsite, et kas see kiri, mis ma enne tagasi saatsin, peale Maks surma sain või enne. Kirjad, mis ta enne sai, need olid kõik tema enda käes. See kiri tuli peale surma ja ma võtsin kuvääri peal oleva stemplist aadressi ja muists oma peast ja tahtsin Teile kohe teadustada. Küsite tema asjadest, nagu pumasnikut ja raha, risti jne. Rahast tean nii palju, et kui enne Narvas olime, siis ei olnud tal vist küll palju raha, sest enne käisime ikka tihti kohvimajas ja mängisime muidu ajaviiteks piljardit. Viimasel ajal oli see käimine ikka harvem ja ta isegi ütles mulle, et raha on läbi ja palka ka veel ei saa. Pumasnikust ja ristist ja palitust ei tea ma vähematki midagi ütelda.

Küsite, kus ja kuidas Maks surma sai. Meie seisime Dubrovka küla ja Annenskaja küla vahel. Olime ühes blindaažis, kui meid hommiku poolt ööd vahetati. Teada ju igal ühel, et sõjamees on liinil väsinud ja nii ka teie Maks ja üks teine, nimega Peek. Nad olid magama jäänud ühte nurka. Meie hakkasime kohe üksikhaaval blindaažist ära minema, nemand olid aga nii karta maganud kui äkki karjutud: „Punased tulevad, välja, välja!“ Maks on enne välja tulnud kui Peek. Peek on nende teise roodu meestega kaevikusse veel jooksnud, seal alles näinud, et tema roodu mehed juba vahetatud. Ta on nii karta seal olnud kui punased tagasi löödi, aga teie Maks nähtavasti oli kohe hakanud blindaažist ära tulema. Sel ajal punane pommitas Dubrovka küla. Maks oli külast läbi tahtnud tulla, sest temal oli seal üks jahipüss ära (oma teada) pandud ja ta tahtis siis muidugi seda püssi ka omaga ühes ligi võtta. Meie olime sel ajal aga juba tee peal ja läksime võsa kaudu külast mööda. Kui Komarovkasse jõudsime, leidsime kohe, et neid kahte ei ole. Olin sel korral I rühma

ülemaks. Paari tunni pärast tuli Peek roodu ja seletas, et nad maganud ja V. on enne teda ära tulnud. Seepärast siis arvasime teisel päeval, et ta kodu läks oma loaga ja selle tõttu jäi ta meil teadmata kadunuks. Kolme päeva pärast, kui punane tungis suurte jõududega peale, aeti jälle meid Dubrovkasse teistele abiks. Siin saime teada, et üks 3. roodu mees valges kasukas on leitud ühest lagunenud majast prügi ja risu alt. Maja ise oli puruks lastud punaste poolt ja ma arvan, et mu sõber Maks sai siin suurtüki kuuli läbi silmapilkselt surma. Ma ei saanud siis mahti tee äärde teda vaatama minna. Surnikeha viidi meist mööda Komarovkasse ja sealt Narva. Võib olla, et need kes Maksi leidsid surnult, võtsid ka tema asjad, kuid kui nad ühed viisakad inimesed olid, siis andsid nad tema

asjad edasi, kas pataljoni või polgu ambulantsi. Nii siis ei tea ma temast rohkem midagi. Ta oli roodus ka üks vahva, julge poiss. Viimasel ajal esimeses rühmas teise jao ülem. Praegu olen neljandas rühmas, esimese rühma ülem tuli tagasi, oli ka põrutud. Palju mehi on roodust kadunud, kes haavata, kes surma saanud. Minul ja ka teistel, kes veel siin, on õnneks läinud terve nahaga pääseda. Olid ju nüüd viimasel ajal väga ägedad ja suured löömisid punastega.

Oh, küsite veel, kes see Schmidt on. Schmidt on mede polgu ülem, polkovnik. Küll ma katsun veel küsida nende Maksi asjadest. Siis sedakorda jumalaga.

Narvas, 7. I. 20.

9. j. polk 3. rood 4. rühm. A. L.“

Löök Mõnistest Rõuge.

Soomusrongide Diviisi Tagavarapataljoni esimene tuleristimine.

Res. noor.-leitn. E. Bachval.

See oli kolmanda Ülestõusmise püha eelõhtul, 22. apr. 1919. a., kui meie pataljoni neli roodu ja õppekomando said kiire käsu minna liinile. Oli palju jooksmist ja askeldamist pataljoni lahingkorda viimisega, aga kuidagi ikka saadi sellega hakkama ja juba varahommikul tossutasime kitsaroopalisega lõunapoolle. Enne Mõniste raudteejaama metsavahel peatati rong ja laaditi endid kõige kולי ja kraamiga maha. Siin jagati meestele ka padrunid kätte. Rooduülematel oli palju tööd ja korraldamist. Pataljoniülem al.-kapten Kursk (praegu kolonel) sõelus väsimatalt meeste vahel, tehes korraldusi.

Oli ilus päikesepaisteline päev. Loodus oli vabanemas talvekõidikuist. Meie südames ei olnud aga märkigi kevadest. Raske teadmatus rõhus kivina rinda — tundmata tulevik ees. Ohvitserid teadsid, et punased on suurte jõududega tungimas Võru peale ja et paiguti neid on olnud näha raudtee piirkonnas. Meie pidime läbi murdma vaenlase rindest, tungima punastele seljataha ja hävitama nende staabid ja varuosad. Kas on aga pataljoni partisaan-sõjaks kohane, kus nõutakse igalt mehelt isiklikku julgust, kiiret algatus- ja orienteerumisevõimet ja mehed polnud veel selles sõjas nuusutanud püssirohtu. Nad olid enamikus tisedad Saaremaa poisid, kes mobilisatsiooni ajal agitatsiooni mõjul olid vastuhakanud, ja hiljem pataljoni saadetud. Üks nädal oli ka tublisti tehtud õppust. Padrunite kättesaamisel muutusid meeste näod tõsisemaks — teati, et nüüd tuleb mõnel minna sinna, kust ei ole enam tagasitulekut. Aga kellel? Räägiti ainult hädavajalikku, prooviti kas püss korras. Söödi lõunat, mida kokad sõidul Valgast rongil

olid keetnud. Siis alustati liikumist kolonnides mööda metsavahelist teed. Juba hakkasid kostma eespoolt püssipaugud ja kuulipilduja tärin, vahel sekka ka mõni suurtükimürts. Jõudsime metsast lagedale. Paremal lainetas kevadisest suurveest üle kallaste tunginud Mustjõgi ja sealpool Mõniste mõisa. Kästi olla hiirvaiksed, et oma olemisest kuidagi mitte anda märku. Asusime varjatud kohtadesse, kraavidesse jne. Teiselpool jõge, just meie nina ees, käis lahing — punased ründasid Mõniste mõisat, aga tagajärjetult — nad löödi tagasi. Jooksti ja sagiti edasi-tagasi. Mõlemil pool töötasid relvad ägedalt. Mõni eksinud kuul vihises üle meiegi peade. Istusime ja vaatlesime kui kinopilti. Rassiti kuni pimedani, siis rauges tuli — kuuludus veel vaid mõni üksik lask ja oli näha õhku tõusvaid rakette.

Pimeduse varjus jagati meile õhtusöök ja siis vajuks meie 2. rood ühte küüni, kus tolmuste õlgede peal varsti uinusime väsimusest. Möödunud ööl ei saanud ju keegi silma kinni.

Kella 2 ajal öösi äratati meid üles. 2. roodu ülem leitn. Parktal, käinud staabis, teatas meile nüüd ülesande, lõpuks lausudes: „Poisid, näidake nüüd, mis võivad saarlased.“

Pimedas jõudsime kohale ja paiskusime ahelikku. Punased olid meie madinat kuulnud ja avasid eelolevast võsastikust ägeda püssi- ja kuulipildujatule. Ega meiegi nendele jäädud võlgu — meie püssid ja Lewisid töötasid suurepäraselt! Veidi aega raginat, siis vähenes punaste tuli ja meie tormasime ahelikus võsastikku, hoogsalt ja üksmeelselt — punased lasid jalga.

Suurtükivõimast purustatud Mõniste mõisa
härrastemaja Vabadussõja päevil.

Läbistasime algul võsastiku ja siis metsa, jälgides hoolega, et punaste salku ei jääks metsa. Seal kostitas meid punane veel suur-tükimürskudega. Varsti sattusin noore punase, peaaegu poisikese laibale. Lamas seliti. Mehed otsisid kohe ta seljakoti läbi. Ega muud ei otsitudki, kui tubakat ja seda nad ka said — mõned pakid „mahorkat“, mis oli tol ajal sõjamehele kaalutav kullaga.

Päike oli juba tõusnud kõrgele, kui metsast läbi jõudsimel ja veidi peatusime, et korraldada ahelikku ja orienteeruda tekkinud olukorras. Tulistamine oli vaikinud. Punased vist ei aimanud veel, et meie neid juba piilusime metsaserval.

Meie ees olid umbes kilomeetri kauguseni küla lagedad põldud ja vasakul, peaaegu metsa serval ja tee ääres kõrgemal kohal, Varstu küla. Olin oma rühmaga roodu paremal tiival. Sain käsu liikuda meestega mööda lagedat välja küla suunas. Et punaste tähelepanu tõmmata oma peale ja neid rohkem küljelt võtta tule alla, et siis 1. roodul, kes asus meist vasakul ja kelle ees metsa ulatas peaaegu Varstu küla, oleks kergem ümberhaarata küla. Järkjooksudega liikusime mööda põldu edasi. Algul läks kõik libedasti, kuid jõudnud kõrgendiku harjale, märkasid meid punased ja panid kõva tule peale. Ületasime siiski kõrgendiku, viskusime maha ja andsime tuld vastu, mis suutsime. Surusime endid tugevamini poolsula ja porise künni peale. Looduslikke varjekohti lagedal väljal polnud — olime punastele heaks märklauaks. Kõik punaste tähelepanu oli nüüd pöördud meile, nende kuulid sumisesid, kui mesilased ümberringi, kündes põldu meie ees ja taga.

Nüüd avasid vasakul ka meie teised roodu mehed, kes olid metsa serval ahelikus, punaste pihta kõva tule. See kergendas tunduvalt meie olukorda — osa punaste tuld juhiti nende peale. Nii ragistasime tükki aega, siis

saime käsu liituda teise ahelikuga. Teostanud ülesande, saabus teade, et meie roodu ülem leitn. Parktal on raskesti haavatud. Jooksin ta juurde. Lamas laialisirutatud kätega aheliku ees. Elas veel, kuid hingas raskesti ja hoigas. Kuul oli läbistanud tal rinna. Tegin korralduse tema evakueerimiseks, kuid teel siidumispunkti ta suri. Oli kahju sõbralikust ja hoolitsevast lahingvennast. Ka meie roodu lipn. Tammann sai metsa läbistamisel haavata ja evakueeriti. Ohvitseridest üksi jäädes rivvi, asusin ajutiselt juhtima 2. roodu.

Vasakul 1. roodu piirkonnas oli kuulda ägedat tulevahetust. Ka meie külvasime küla üle kuulidega. Ragistasime nii tükki aega, siis kuuldus vasakult võimas „hurra!“

„1. rood läheb peale,“ mõtlesin, „nüüd edasi!“ Punaste tuli meie peale jäi hõredamaks, seda rohkem raginat kuuldus aga 1. roodu suunast. Liikusime pika ahelikuna kiirsammul mööda lagedat põldu küla peale, tulistades käigul. Selgesti oli näha, kuid punaste voorid kihutasid külast välja. Nende ratsanikud sagisid teel edasi-tagasi. Nüüd koondasime osa tuld taanduvate vooride pihta. Lewisi mees pani auto-maatpüssi teise, veidi kummargile laskunud mehe õlale, et kindlamini tabada märki, ja tegi valangu; jooksid siis edasiliikuva aheliku ette ja toimisid samuti. Punased vaikisid. Vaikisime ka meie. Meie roodu vasak tiib riivas küla, milles leidsime ainult punaste värskest mahajäetud kuulipildujapesad suurte kestahunnikutega. Küla elanikud rääkisid, et punased olid sealt koormate viisi vedanud ära oma surnuid ja haavatuid.

Eemal, kõrgendikudel, nägime neid lidumas. Tormasime ahelikus nende järele mööda põlde ja võsastikke. Jõe äärest leidsime punaste poolt rutuga mahajäetud koorma püsse ja padruneid. Püsse polnud meile vaja — neid oli igalühel, aga padruneid ajasime tasku niipalju kui suutsime kanda. Punased ei saanud enam jalgu maha. Mõnes kohas läks küll nende järelsalkadega raginaks, siis aga aurasisid jälle ära. Nii vallutasime terve rea külasid.

Päike oli veel kõrgele, kui roodudele anti käsk koguneda maanteele Kõrgepalu lähedal, mis viib Rõuge. Oli kavatsus samal päeval taganejate kannul liikuda Rõuge peale, et aga aeg oli hiline ja mehed olid puruväsinud, siis loobuti sellest. Läksime ööbima Kõrgepalu mõisa. Siin käis meid Soomusrongide Diviisi ülema k. t. kapten A. Irv tervitamas võidu puhul. Soomusauto sõitis säre tegema punastele. Sain siis ka kuulda, et 1. roodu ülem lipn. Eisenberg oli ka saanud haavata ja evakueeritud, — tema asemele astus lipn. Anni. 2. roodu ülemaks tuli leitn. Songi.

Olime puruväsinud. Päev otsa olime jooksnud palava, kevadise päikese käes, mööda poolulanud põlde, mis olid sitked kui savi, raske talveriietusega, jalas rasked inglise „tankid“. Meeste jalad olid verised, täis valutavaid rakke. Mõned mehed olid saanud taludest pastlad, milledega oli käia nii kerge ja mõnus. Ka lipn. Anni oli endale tõmmanud pastlad jalga. Lahingus, kus närvid viimseni pinevil, ei tunta harilikult väsimust, seda rohkem annab see tunda jäädes peatuma, ööbima.

Supikatlad olid jõudnud järgi ja saime süüa. Siis, kes kuhu viskus kägerasse, see sinna ka jäi norskama.

25. aprilli hommikul kella 9 ajal alustasime edasitungi Rõuge sihis. Teadete järele pidi vaenlane olema taganenud kaugemale, mispärast terve pataljon läks edasi julgeit, kolonnides, õpperood al-kapt. Pinding'i juhatusel eelsalgana kõige ees. Saime veidi aega sedasi marssida ja olime parajasti lagedal teel, kui eelolevast ja paremalt poolt metsast avati meie pataljoni kolonnidele tugev tuli. Silmapilkelt paiskusime ahelikku maantee kraavi ja avasime tule vastu. Tulistamine oli õige äge. Punaste ahelik näis püsima kindlana. Veidi aja pärast saime käsu tungida vaenlasele tiiva taha. Jooksime järkjooksudega kuni metsa servani ja hakkasime vaenlast tulistama küljelt. See mõjus — punased lasid jalga. Pärast kuulsime külaelanikkudelt, vist oli see Pulsti küla, et punased olid õhtu suure kiirusega väljataganenud külast. Varahommikul olid aga nende luurajad tulnud tagasi ja hiljemini ka suurem punaste väeosa ja asunud küla eelsesse metsa. Kavatsesid meid vist „aniks püüda“, sest egas nad muidu poleks lasknud meie eelsalgal tulla oma nina alla ja alles siis avanud tule üheaegselt eelsalga ja peakoloni pihta. Lootsid nähtavasti, et satume segadusse. Selles tulevahetuses sai põrutada al-kapt. Pinding, kelle asemele määrati õpperoodu ülemaks lipn. Proosa.

Nüüd liikusime ahelikus läbi metsa. Punased olid visad taganema ja mitmes kohas läks nendega uuesti löömaks. Vist Inno küla lähedal tuli nendega lüüa päris korralik lahing. Punased olid võtnud positsiooni järsu kõrgendiku taga, meie asusime lamedamal vastaskõrgendikul, org oli meie vahel. Künklik maastik, kaetud hõreda noore metsaga, pakkus head looduslikku kaitset, mida mehed pealegi hästi

kasutasid. Siin kujunes ka tugevaks tuleduelliks. Jälle vingusid kuulid sääskedena ringi, puurisid ümberringi poolkülmanud maasse või löid laksatades puutüvedesse. Nüüd olid poolte närvid proovil — kes peab selles põrgus kauem vastu? Mehed nohisid omaette, lögistasid püssilukkudega, laadides ja lastes. Punaseid meie ei näinud, aga andsime tuld huupi kõrgendiku servale nende suitsupilveste peale. Tuli käsk rünnata. Veel veidi aega ägedat tuld kõigist relvadest, siis tõusime ja jooksime „hurraa“ hüüdega punaste marutule all orgu ja sealt kõrgendikule. Jookstes välgatas mõte: „Nüüd ometi kord saame punastega rindupidi kokku!“ Aga võta näpust! Kõrgendikule, punaste asukohale jõudes, nägime ainult veel paanikas põgenevate punaste jalakandu välgatavat puie vahel. Olid isegi kaevikudesse omad surnud jätnud maha. Rühkisime siis taganejatele mööda metsa järele.

Vahepeal pidurdas hoogsat pealetungi padrunite puudus, aga kui neid saime, siis o'ime peagi Rõuge mõisa lähedal ja õhtuvidevikus, pärast ägedat tulevahetust, läksime Rõuge mõisa. Õhtul käisid meie roodu luurajad Rõuge kiriku juures, kust tõid kaasa punaste 3 hobust ja 3 kuulipildujat ühes hulga lintidega ning ühe vangi. Oli väike mobiliseeritud mehike ja kangesti ähmi täis. Jagas kõik oma tubaka meile ära, jäädes ise täiesti ilma. Patutasime talle õlale, et ära sa karda midagi, mobiliseeritud meestel ei kõverdata juuksekarvagi. Siis näis rahunevat.

26. ja 27. aprillil olime Rõuge mõisas ja saime veidi tagasitõmmata hinge. Valvepostid olid välja pandud, sest punaste salku olid kõik ümbruskonna metsad täis. Puhkuse mõnu rikus ainult see asjaolu, et supikatlad ei saanud millegi pärast tulla järgi ja nii olime selle tõttu söömata. Räägiti, et punased olevat

Suurttükitelest purustatud Rõuge kirik Vabadussõja päevil.

meie tee tagant läbilõiganud. Ei aidaanud muud, kui sai ühelt mõisa tööliselt rekvireeritud tubli siga, mõisa kartullikuhjadest võetud kartuleid ja keedetud kartulipüree, mida lasime endile hea maitseda — mis sellest, et ilma leivata.

27. apr. õhtu eel tuli meid vahetama mingi Kaitsepataljon, kõik erariietes. Andsime postid ja ülesanded nende üle ja kogunesime kõik mõisahoonesse. Korruga hakkas väljas laskmine. Uustulnukid jätsid postid maha ja jooksid tagasi. Jooksime välja. Kaitseliitlasi peatada ei suudetud. Paiskusime ahelikku ja liikusime sinna poole, kust pidi ähvardama vaenlane. Asusime maanteekraavi. Oli käsk mitte tulistada. Olime vagusi kraavis ja ootasime, millal ja kust vaenlane enesest annab märku. Meie ees oli umbes 200 sammu laengdik ja siis mets. Äkitselt, nägime, rühub metsast välja sihvakas sõjamees, püss õlal; sammub rahulikult, vaatamata kõrvale, otse meie aheliku poole; sammus nii rahulikult nagu kõnniks ta kodukülas. Käsin meestel mitte lasta; võib olla on oma. Jõudis ilma pahaaimamata ja meid märkamata kraavi kaldale. Hüppasin kahe mehega talle vastu. Mehed haarasid tal kätest, mina võtsin seljast ta püssi.

— „Kes oled“, küsisin: „Punane või valge?“

— „Punane, aga teie?“ ütles selges eesti keeles.

— „Poisid, otsige läbi!“

Seda kuuldes, kahvatas mees näost kriitvalgeks, kuid kogus end peagi. Leidsime ta taskust kommunistilise erakonna liikmekaardi Käsper'ti nime peale. „Ohoo,“ mõtlesin, „kas mitte seesama Käsper't, kes Narva ja Virumaal niipalju süüta inimesi saatnud teise ilma; sel juhul on meil käes õige kallis lind!“

Saatsin ta siis staapi, kes asus mõisas. Kust ta tuli ja mis ülesannet täitis, see jäigi meile teadmataks. Olime kraavis edasi. Punastest ei olnud kuulda ei kihku ega kahku. Oli juba kesköö, kui kaitseliitlased olid suutnud ennast korraldada tagapool ja võtsid mõisa oma alla. Mis neid algul segadusse ajas jäi meile saladuseks, kuid omavahel arutasime, et küllap mehed vist öösel ei tahtnud olla liinil, mõni vembumees lasi siis mõne paugu ja karjus, et punased tulevad, mis siis teisedki viis segadusse.

Meie pataljoni teised roodud olid juba liikunud Võru poole. Liikusime meigi nende järele, järelsalgana. Kell 14 tossutasime Võrust juba Valga poole, kuhu jõudsime kell 17. Diviisi muusikakoor võttis meid vaksalis mürt-sudes vastu ja kui olime vagumitest väljunud ja ennast kohendanud, ilmus soomusrongide ülem kapten Parts, haavatud käsi mähkmes, kes tervitas meid soojade sõnadega tubli võidu puhul.

Siis orkester ette ja marssisime läbi linna kasarmutesse. Olime väsinud, jalad katkihõõrutud, riided porised, aga soojad sõnad, mürt-suv orkester ja poolehoidu avaldav rahvas kahepool tänavaäärtel mõjus nii, et kõik hädad olid kui käega pühitud. Meeste jalad tõusid kergelt, silmad särasid. Kui muusikamehed väsisid mängimast, siis lõime ise laulud lahti, Valga kajades. Kõrvalisematel tänavatel meeldis laulda „rasvasemaid“ laule, mis määratud ainult meestele ja neid laule laulsid eranditult kõik ja hoolega.

Meie esimene tuleristimine oli seega läbi. „Saaremaa mässajad“ olid näidanud oma julgust, sitkust ja vastupidavust, mis jäi neile omaseks kogu sõja kestel.

Punaste küüsis.

Kohaliku elaniku jutustuse järele E. Paal.

1919. a. 29. jaanuari öösel väljus Pihkvast seal formeeritud 7-rooduline 1. Pihkva polk — koosseisus 700 tääki, üks eskadron ja patarei (osa suurtükkiväelasi suurtükkideta). Meeskond — venelased ja osalt lätlased. Polk laadis samal päeval maha Vastseliinas (Lepasaares) ja jätkas liikumist põhja poole, ülesandega äralõigata Peipsi ääres teotsemaid Eesti väeosi ja võtta tagasi Tartu. 30. jaanuari õhtuks jõudis polk peajõududega Partsi mõisa rajooni.

Järvamaa Kaitsepataljoni (pärasine 7. jal. polk) staapi, Moisekatsi (Mooste) mõisa, saabus 31. jaanuari varahommikul teade kahelt kohalikul elanikult, et punaste osad on jõudnud Lutsu—Kiisa külade piirkonda, kus rüüstavad

talusid. Teated osutusid tõenäolisteks ja pataljoni ülem, leitn. K. Kanep, saatis kohe eri-ülesandega salga, koosseisus 72 tääki, 3 mõõka ja 2 kergekuulipildujat ltn. Mirka ja ltn. Viilup'i juhatusel punaseid karistama.

Kokkupõrge tekkis Holvandi ja Lutsu asulate juures, kus arvuliselt ülekaalus olev vastane löödi taanduma. Enamlased kaotasid siin 20 meest surnutena, 2 raskekuulipildujat ühes lintide ja 12.500 padrungi, 7 hobust, 5 välikööri ning hulk riide- ja kramivarustust. Eestlaste kaotused olid üks surmasaanud (rms. Grosberg, trükitooline Paidest) ja üks kergelthaavatu; viimane jäi edasi rivvi. Nii varises kokku punaste Tartu taasvallutamise retk, mõjutades ühtlasi Võru langemist meie väcosade kätte 1. veebr. 1919. a.

Missuguseks kujunes olukord Lutsu-Holvandi lahingu ajal punavägede lähemas tagalas, sellest jutustab Oskar P., kes tolaial 14-aastase poisikesena juhuslikult elas sündmusi kaasa.

„Minu kodukoht asub Partsi kõrtsi lähedal. Päeval, kui punased Holvandi ja Lutsu asulatest peksti välja, hulkusin Partsi ümbruses, kus asus mingisugune punaste staap. Üksikuid nende salku liikus edasi-tagasi. Lõuna paiku kuuldus Lutsu poolt, umbes poolteise tunni kestel, järjest tugevam tulistamine, millega ühenduses algas punaste tagasivalgumine jala ja kühthobustel, korraldamata salkades. Surnud ja oigavad haavatud olid regedel segamini

1. Kindluse Raske-suurtükiväe Divisjoni 4. patarei vaatepunkt Vabadussõjas Lõunarindel, Irboska kindlustatud positsioonil.

relvade ja laskemoonaga. Süngus väljendus habetunud nägudes, ägedus ja närvilikkus käskijate meeltes.

Teeveertel oli vedelemas regedelt pudenenud ja taganejailt pillatud sõjavarustust. Isegi relvi leidis maas, visatud nähtavasti liigest raskusest vabanemiseks.

Mulle oli see kõik uudiseks, oli nii palju huvipakkuvat, seninägematut ning järjestvaheldavaid muljeid.

Viimaks jõuti tagasijooksjaid kuidagi peatuda. Seati üles kuulipildujad, mõnusataktilised „kuulipritsid“ (Niipalju ma juba teadsin!). Tervelt viis sarnast „toru“ oli lahinguvõim, kõik suunatud Partsi mõisa poole. Ühe kuulipilduja ots pisteti isegi läbi katkilöödnud poeakna välja. Üks nahkjopes isand seletas midagi paarikümnehelisele salgale, näidates vahetevahel Partsi mõisa poole. Kuulajad ei näinud aga asi põrmugi huvitavat. Kuuldus rahulolematut nurinat ja rivilõpust pudenes minema nii mõnigi. Pika seletuse järele isand heitis viimaks käega, lastes kuuldavale paar minulegi tuntud vägevat vene vandesõna. Salk valgus laiali.

Suundusin poe juurde, kus näis asetsevat vööri osi. Seal oligi kraamiladu: kelder tulvil täis relvi, saapaid, vilte, palituid jne.; tulipunane salapärase kirjaga lippigi varda küljes. Kasutasid oma nappi venekeele oskust, leidsin soodsa võimaluse äritsemiseks. Kaup sobis ühe sõduriga tuliute viltidepaari peale. Vastutasuks lubasin tuua liha, mis oli kodus peidetud puukuuri haopinu alla puupange.

Päev kaldus õhtusse, polnud aega kaotada. Hakkasin kiirelt ruttama kojupoole. Sealjuures jooksin otse sülle punaste valvepostile. Seletused ei aitanud, viidi komissari ette, samasse poodi, mille keldris ootas mind punakaartlane viltidega.

Läbiotsimine. Leiti padroneid, mis varem teeveerelt pistsin tasku.

„Püssi muidugi minema visanud. Pilt on selge — salakuulaja.“ Lükkasin süüdistuse kõige energilisemalt tagasi, kuid kes uskus seda. „Teadagi, iga spioon valetab naha päästmiseks.“ Päriti. „Kus valged?“ Nendest oskasin vähemalt valetada. Pealegi võisin käesoleval juhul arvestada tulu pooleliolevast tehni-

gust. Võis kergesti juhtuda, et jätaivad rutuga ehk kõik vildid maha. „Valged juba eila saabusid Võrru. Käidi nimelt linnas ja nähti neid. Pärnis õigus, misjaoks tarvitseb minul valetada. Kui kaheldakse, võib ju minna vaatama. Ainult mina pole süüdi milleski. Padroneid korjasin niisamuti. Lastagu, palun, mind koju!“ Mu jutu lõppu aga komissar ei kuulanudki, ta tegeles telefoniga, hüüdes kogu aja Viira mõisat. Aparaat vaikis aga jonnakalt, mille karistuseks lendas kõigi juhtmetega kolinal nurga. Komissari viha oli piiritu; lala vene sõimu kuuldus ohtrasti. Samas silmas ta mind, kui kõige pahanduse juurt, ning torkas tupest haaratud nagaani mulle nina alla. Asi võttis tõsise pöörde. Olin vist väga kahvatu ja hirmust poolsegane. Keegi toasolijaist, nagu sain aru, kostis mu elukese eest. Siis sain hoobi pähe ja varisesin põrandale. Ärgates leidsin end suletuna üksikusse ruumi; akna taga punaväelane püssiga. Toodi sinna teinegi vang, keskealine väheldastkasvu mehejässakas. Ma teda ei tunnud — oli nähtavasti kaugemalt. Samuti „salakuulaja“. Jutustasime omad lood üksteisele ja arutasime oma kehva seisukorda. Mehel oli tehtud talu loomadega ja viljast laagedaks. Oli tulnud õigust otsima. Tulles oli hankinud omale piitsanööri Partsi ja Viira vahelisest metsast, selle aga targu jätnud kadakapöösasse. (Nüüd mõistsin, miks komissar ei saanud telefoniühendust!) Küsitlemisel samuti seletanud eestlaste Võrru saabumisest, saanud oma nahatäie ja nüüd ootas, kas puuakse üles või lastakse maha. „Surm siis

Vabadussõjaaegseid karrikatuure.

P. Aren

Põhja-Lääne armee karutantsitaja teel punase Piiteri poole.

(„Odamees“ Nr. 10, 25. okt. 1919. a)

nüüd mõni imeasi; segane aeg, seda jätkub nüüd kõigile“, lausus ta suurima rahuga. Meisterdas siis enesele „Postimehest“ ja kodukavatatud tubakajuurikaist tüseda „plotski“, mille vänge suitsu levinedes jälgis üksluiselt punaste toiminguid õuel.

Meie vangipõli, nagu võisime järeldada kibedaist askeldustest õuel, ei võinud kesta kaua. Juba olimegi varsti kahe täägimehe vahel riivis, koos punakaartlastega marssimas Timo poole. „Metsavahel lõövad mättasse, selle peale võime mõlemad võtta mürki,“ tähendas kaas-

lane. Kuid esialgu ei juhtunud midagi. Isegi kõrvalratsutaja punakomissar ei kinkinud meile mingit tähelepanu.

Olime matkanud juba üle tunni aja. Möödusime Saarijärvest, Viira metsavahist ja olime juba jõudmas Timo mõisa. Pimenes. Järsku välgähtusid Timost lõunapool üksikud tulejoad ja lajatusid paugud. Haarati relvi ja hüüti käsklusi. Tulistamine muutus päris ägedaks. Kuule plaksatas puutüvedesse ja surtsatas üle peade. Vööri- ja ratsahobused hüppasid püsti ja kippusid laiali. Mehi plagas igasse ilma-kaarde. Hüüded, söim, oigamine ja korratu püssituli segunes üldiseks lärmiks. Olime varsti valveta. Komissar sadulas nõksatas vähe ja vajus siis hobuselt maha. Jooksime selt-sis hobusega, kes kaotanud peremehe. Ei taibanud algul kuhu poole minna. Peagi olime üldisest segadusest vähe eemal. Hüppasin sadulasse. Tee oli mulle tuntud: Laane metsavahi juurest Tromsi sihis — ja olingi kodus. Olin sooritanud oma elu närvekõditavama retke.

Järgneval päeval selgus, et Leevi poolt taanduv punaste väeosa, jõudes samaaegselt Timmo, pidas Partsi poolt tulijaid eestlasteks ja avas eksikombel neile tule. Et oma meeste antud „saun“ oli küllaatki tuline, seda tõendas lahingväli: kõikjal verepripsmeid, mahapilatud varustust ja hobustekorjusi.

Samal päeval jõudsid Partsi mõisa ja kõrtsi juurde ka Eesti väed. Saadi palju sõjasaaki. Nii langes Partsi ümbrus meie kätte lahinguta.

Viltidest jäin seekord kahjuks ilma, selle tasus aga mitmekordselt surmani meeldejääv „elamus.“

Vene 1917. a. veebruarirevolutsioon Narvas.

Mida pikemale venis Maailmasõda seda enam ja enam murelikumaks muutusid kodanike näod. Järjest süvenev majanduslik kitsikus ja mure lähemate omakste saatuse eest surus kodanike nägudele tõsiduse pitsati ja külvas nende juukseisse hõbedast härmatist. Kõikjal valitses ainult üks sõna — sõda.

Kuigi Narva linn asus sadasid kilomeetreid eemal eellinist, tundsid linna kodanikud ometi sõjatondi õudust.

Üle õõ oli linna suur- kui ka väiketööstus muudetud sõjatööstuseks. Tänu viimasele pääsesid nii mitmedki kutsealused mehed, kui oma erialal asendamatud, sõjahädaohust. Nad võeti arvele sõjatööstuses. Tol korral Narva linn oma arvukate vabrikutega ja tehastega mahutas endasse arvuka tööväe, mille enamiku moodustasid kutsealused mehed. Kellel puudus võimalus tehaste kaudu sõjaohust pääsemiseks, see otsis selleks teisi võimalusi. Ka neist ei olnud puudust. Kui imestati miks ilus punapõseline toiduainete-kaupmees mitte sõjaväljal ei viibi, siis oli tarvis tema poodi sisseastudes ainult vähe tähelepaneli-

kumalt kuulutada. Tagumisest ruumist kostis tingimata õmblusmasinate vürin. Seal õmblesivad kaks või enam naist vene sõdureile vattpükse. Lihtsalt, kaupmees oli arvel ühes suuremas rätsepatööstuses, kus valmistati sõjaväe tarvis sooje puuvillaseid riideid. Kuna tööstuses oli tükitöö siis tegi seda kaupmees kodus või õigemini lasi teha, sest nii oli odavam.

Kardeti sõda. Hoiti temast kõrvale. Nii venisivad aastad. Ei osatudki enam muule mõtelda kui sõjale. Ei oodatudki enam muud kui ainult selle lõppu. Päev päeva kõrval loeti õhinaga sõjateateid, püüdes leida neis rahustust.

Siis korraga katkes märtsi algul 1917. a. ka nende saamine. Katkes koguni raudteeühendus Narva ja Petrogradi vahel.

Olin tol korral Narva Kommertsikooli õpilane ja elasin oma vanematega Kreenholmis.

Ajalched saime muidu varahommikul, enne minu kooli minekut. Paar päeva olid nad juba saamata ning nende aset täitsid igasugused kuulujutud.

3./16. märtsi hommikul tõi kirjakandja kirja ning ühes sellega ka esimese suulise teate, et Petrogradis on lahti puhkenud mäss. Seda olla tema juba eelmise päeva õhtul kuulnud Narva jaamas, kus sellest avalikult kõigile olla teatanud Narva advokaat Jaan Anvelt.

Minnes kooli sattusin tänavale ühel ajal vabrikust lahkuvate töolistega. Midagi erilist seejuures märgata ei olnud. Valitses sama kord ja eluvus nagu alati vahetuse lahkumisel vabrikust. Vabrikupolitsei kantsleil ees kõndis endiselt kordnik, või tolleaegse nimetusega „gardavoi“ ning keegi ei pööranud temale erilist tähelepanu. Enamik töolistest läks kasarmuisse, väiksem osa aga liikus linna poole. Ka minu tee viis linna, kuid varem pöördusin siiski kõrvale, sest raudteejaamas oli näha liikumist. Aetud poisikeselikust uudishimust läksin sinna. Oodati Petrogradist tulema Ajutise Valitsuse esindajaid.

Ootajate arv kasvas järjest. Ühes oma orkestriga tuli jaama Narvas asuva 285. Tagavarapolgu õppekomando. Siin-seal oli näha tagasihoidlikult lehvimas punaseid lippe. Ei usutud siiski veel, et suur Venemaa mässab ning ei ole kedagi, kes suudaks teda seejuures kutsuda korrale. Ühtlasi aga ka kardeti, sest Narva tööliskonnal olid veel selgesti meeles 1905. a. kurvad mälestused.

Oodati et tuleksid mehed ja lõendaksid, et need on uued peremehed, uued valitsejad ning et karta pole midagi. Oodatuid aga ei tulnud, ega tulnud. Viimaks keskpäeval saabus rong oodatutega. Kas need tõesti olid Ajutise Valitsuse esitajad seda ei tea ma praegugi. Igatahes oodatute ilmumisega muutus ümbrus elavamaks, sõnakamaks, kuuldusid igasugused ähvardused ja sajutused. Nii mõnegi mehe rinda ilmusid punased linnid ning nähtus üksikuid, kelle käes välkusid revolvriv.

Ühises rongikäigus mindi raekoja platsile. Siin olid agarad käed ametis linna politseimeistri ja sandarmi kantsleide rüüstamisega. Terve hunnik toimikuid seisis leekides ning järjest kanti veel lisa.

Oldi juba vabastatud linna raekojas asuvast vanglast vangid ning sinna asemele pandud linna-pea Ossipov, linna politseimeister ja teisi ametisikuid, nende seas ka 285. Tagavarapolgu ülem polkovnik Savitski.

Rongikäigus kohalejõudnud rahvahulgale asus raekoja trepilt kõnet pidama Jaan Anvelt. Mulle on selgesti mällu jäänud selle kõne sissejuhatav lause „Samoderzavie palo, Nikolaja II net“ (Isevalitsus on langenud, Nikolai II ei ole). Oli ju see esimene revolutsioonikõne, mida ma kuulsin.

Lahkudes platsilt liikusin kodu poole. Mõõdukes politseijaoskondadest lõõmasid nende uste ees tänaval toimikute virnad. Senini tundmatud tüübid askeldasid nende ümber erilise hoolega.

Vabadussõjaaegseid karrikatoure.

O. Krusten

Kuule, Eesti, kui sa oma majast rottid välja ajad, siis pea ikka meeles, et see rahvusvahelise diplomaatia asi on!

(„Odamees“ Nr. 3/4, 11. sept. 1919. a.)

Kui jõudsin Kreenholmi, siis kordus sealse politseijaoskonna ees sama mis mujalgi. Ühtlasi kuulsin, et ka vabriku vanglast on vabastatud kõik vangid ning sinna asemele pandud pristav Samsonov ühes oma abi Janoviga ning „gardavoidega“.

Korralagedus kasvas kiiresti. Hommikul veel rahuline ja tasakaalukas, muutus õhtuks elu linnas lärmavaks, määratsevaks. Paugutati püsse ja revolvreid ning katsuti äride uste vastupidavust. Tuli ette röövimisi, rüüstamisi ja vargusi.

Järgmisel päeval asuti endise politsei asemele rahvamiilitsat organiseerima. Miilitsa ülemaks valiti Narvas tasakaaluka ja kõigiti lugupeetud mehe-na tuntud kooliõpetaja Richard Eichelmann.

Oma koosseisult kujunes uus rahvamiilits väga kirjuks, sest vaevalt leidis inimest, kes esimeses revolutsioonituhinas ei tahtnud käsi üldisele asjale külge panna. Vastuvõtul püüti küll hoiduda ilmselt kuritegelisest elemendist, kuid mõningaid sattus sinna siiski. Olukorra päästis miilitsa-ülemale leidlikkus, kes, et mitte tüli sünnitada, kandis kõik nimekirjadesse, kuid ülesandeid andis ainult üksikuile väljavalituile. Nii juhtuski et arvuliselt kujunes linnamiilits suureks, kuid korralvalvureiks tänavale määrati esimestel päevadel keskkoolide vanemate klasside õpilasi, kes kandisid koolis sundusliku sõjalise ettevalmistuse ko-

hustusi. Uute korraldajate töö algas pimedat tulekuga. Moodustati 3—4 mehelised valvkonnad, kes siis relvastatud püsside ja revolvriga ning varustatud vastava tunnistuse ning käesidemega liikusid mööda tänavaid, kinnipidades kõiki kahtlasi tüüpe. Mõne päevaga suudeti piir panna korraldajatele tänavail ja kui olid kinninabitud ja uuesti puuri pistetud esimesel päeval vabastatud vargapoised, vähenesid ka vargused.

Koolides jätkus õpetöö, kuid mitte enam endises tempos. Ka siin elati kaasa üldisele sündmusele. Õpetajad, kes varemalt kunagi polnud sõnagagi puudutanud Vene riigikorda määravaid aluseid, osutasid nüüd nii suurt huvi, et asusid seda õpilastele seletama nii tunnis kui ka väljaspool tunde. Asuti korraldama vaieldustuid, kus ilmnest slaavlastele omane tühjakõnelemine.

Mind isiklikult huvitasid vaieldused kirjamärkide üle. Valitses tol korral veel kaks voolu — ühed pooldasid vana kirjaväsi ühes kirikuulsa „š“ ja teiste eestlasele raskeltarvitatavate kirjamärkidega, kuna teised tahtsid sellest loobuda. Loomulikult kuulusin viimaste hulka. Ei tea palju meil koolis korraldatud vaieldused selleks kaasa aitasid, kuid saabus tõesti korraldus mille jär-

gi võis loobuda „š“ kirjutamisest. Ja kui siis veel saabus teade, et lõpuklassis jäävad ära eksamid, siis olime ka meie — koolipoised — teadlikud revolutsiooni saavutuste väärtuses.

Üldiselt aga möödusid ka veebruarikuu „päikesepaistelise revolutsiooni“ päevad ilma et nad olulist muudatust Narva linna kodaniku argipäeva oleks toonud. Sõjatont kobutas endiselt ning majandusline surutis kasvas: või nael (400 gr) maksis 3 rubla 40 kopikat, kott kartulaid 12 rubla 50 kop. ja saapapaar koguni 64 rubla. Mis aga peasi, kusagil ei olnud midagi saada. Seejuures keskmiseks päevapalgaks oli 2—3,5 rubla.

Ühes majandusline surutisega said aga eestlased tunda ka veel seda, mis tähendab rahvusline sallimatus. Kuigi venelased kõikjal püüdsid oma kõnedes rõhutada rahvaste üheõigust, siis küll vist selleks, et eestlasi olemasolematuiks muuta. Et alal hoida oma kultuurilisi üritusi selleks tuli Narva eestlasil üksmeelselt asuda nende kaitsmisele. Ning siin osutas revolutsioon teene. Ta koondas ikka enam ja enam eestlasi ühise mõtte, ühise idee ümber, mille tegelikule kaitsmisele narvakad asusid esimeste hulgas 28. nov. 1918.

R. R.

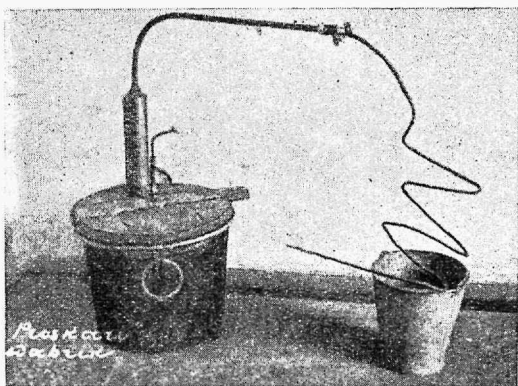
„Õkva värskel laar...“ „Samagonni“ lugusid Vabadussõjast.

Major H. Stokkebi.

Täiskarskus on vooruseks, kuid olla täiskarsklane on vist siiski kergem kui pidada parajust. Sõda kuulub negatiivsete tegevuste liiki ja seda, kui pahet, saadab alati terve rida vähemaid mittesoovitavaid nähteid, millede hulka kuulub ka eksimine karskuse ja parajuse vastu. Sellega tuleb leppida kui paratamatusega. Väevalt tunneb sõjaajalugu täiesti karsket sõdivat sõjaväge. Nii oli see ka meie sõjaväega Vabadussõjas. Närvidepingutus lahingolukorras, igasugused vintsutused ja raskused mõjusid ruineerivalt ja tülpivalt sõdijatele. Tahtmata tekkis vahetevahel vajadus meeleolu värskendamisele kas või kunstlikult. Maailmasõjas paljudes sõjavägedes anti selleks ametlikult alkohooli ja tarvitati teisi narkootilisi aineid ja muud. Meie pidime läbi ajama „koduste“ abinõudega. Suurtükivägi ja tehnilised väeosad said piiritust „tehniliseks“ otstarbeks, jalavägi pidi enast aga ise aitama — nagu tavaliselt. Tuli baseeruda puskarile, „samagonnile“. On vist avalik saladus, et samagonni aeti ka väeosades. Patt oli see loomulikult vilja-

hävitamise mõttes. Kas seda samagonni aga ajasid salaviinapõletajad, müües teda kalli hinna eest, või tegid sõdurid seda ise, see ei muutnud küll sisuliselt mainitud patu, kuid sõjamehed said odavamalt läbi. Kõrgem ülemus ei tohtinud loomulikult midagi teada viinapõletamisest. Liialdamisi samagonniajamises ette ei tulnud. Vähe-malt 3. jalaväe polgus oldi lahingute ajal karske.

Korra juhtus meie polgu I pataljoni, kus mina tol ajal teenisin 1. roodu ülemana, üks naljakas sissekukkumine samagonniga. See oli oktoobrikuus 1919. Meie pataljon tuli puhkusele Marienburgi (Aluksne) alevisse, kus asus polgu staap. Pataljoniülem, kapten R. Lindemann, arvas heaks paluda meie juurde külla polguülema, alampolkovnik J. Kruus'i, ühes staabis teenivate ohvitseridega. Kutse võeti lahkelt vastu. Korraldasime siis ka võimalikult piduliku õhtusöögi. Muuseas kavatsesime pakkuda külalistele ka napsu. Piiritust meil ei olnud — tuli leppida samagonniga. Minu roodus oli kaks head „spetsi“ viinapõletamise alal — rea-

Vabadussõjaegset „kodutööstust“.

Maailmasõja pärandusena jätkus ka Vabadussõja ajal maakondades õige laialdane puskar, „hansa“ või samaganni“ ajamine viljast, kartulaist ja muist aineist, hoolimata valjust keelust ja tõkkeabinõudest. Põhjuseks oli rikkalik teenistus ja rohke nõudmine alkoholi järele.

Tohiks olla vist huvitav äramärkida, et nimetus „hansa“ on pärit Kaugest-Idast, kus hiinlased nõnda nimetavad ühte oma, vist maisist valmistatud, vägijooki. Sealt toodi see nimetus kodumaale Vene-Jaapani sõja päevil ja levis hiljem Siberis teeninud eesti sõjameeste kaudu.

Käesolev pilt kujutab üht sarnast konfiskeeritud primitiivset samaganni „tööstust“.

mehed Andres Andresson ja Reinhold Hook. Neile andsin mina siis salajase tellimise ja mehed asusid tööle.

Õhtul ilmusid kohale meie kõrgeid külalised: polguülem alampolk. J. Kruus, adjutant leitnant M. Saar, adjutandi abi leitnant H. Puusepp, sideülem leitnant J. Madisson ja naaberpataljoni ülem kapten B. Sepling. Omadest inimestest olid koos kapten R. Lindemann, alamkapten J. Norman, leitnant L. Tint ja mina. Vestlesime mõnusalt, oodates õhtusööki. Järsku lendas köögiuks lahti ja sõna täies mõttes „vajus“ sisse kaks mehemürakat — minu „meistrid“, reamehed Andresson ja Hook. Andresson, kumbagis käes üks pudel samagonniga, orienteerus veidi ja „triivis“ siis laua juurde, mille ääres istus polguülem, kuna aga reamees Hook ukse juurde „pendelduma“ jäi. Jõudnud laua juurde lõi Andresson mõlemad pudelid lauale polguülema ette, võttis oma arvates valvaiseisangu ja „raporteeris“: „Õkva värsk-

ke laar, härra polguülem! Palun proovida. No küll on kuramus hää ja kange. Tegime just Teie jaoks. Paremat juba ei saa.“ Tekkis piinlik vaikus. Vahetasime pataljoniülemaaga paljuütlevaid pilke, parata polnud aga midagi. Kõige pealt tulid „evakueerida“ mõlemad „meistrid“, kes kuidagi ei tahtnud lahkuda omast polguülemast. Viinapõletamise juures olid „meistrid“ liiga ohtralt proovinud seda mürjikest, et härradele mitte halba kraami pakkuda, nagu nad seletasid, pealegi kus lugupeetud polguülem ise oli külaliseks.

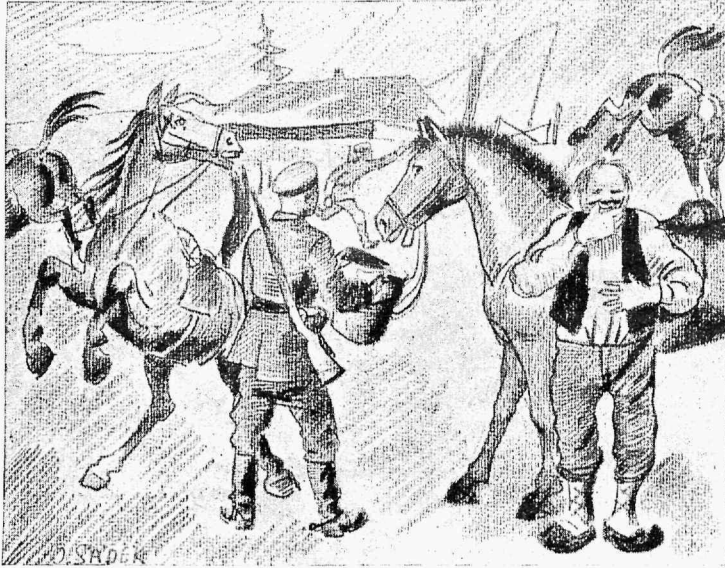
Koosviibimine möödus lõbusalt ja ega samagonnil ka just polnud viga.

Järgmisel päeval ootasime „järeltusi“. Polguülem oli aga nii delikaatne, et ta meie külalislahkust mitte ei mõelnud karistada. Küll aga ilmus käsk, millega viinapõletamine kategooriliselt ära keelati. Selle vastu eksisid peagi minu „meistrid“ Andresson ja Hook. 18. novembril kukkusid nad sisse ühe lätlase (vist küll võistleja) kaebuse põhjal. Mehed said polgukohtult karistada, kuid karistuse kandmine lükati edasi sõja lõpuni. See jäi neil aga hoopis kandmata, sest mehed lunastasid oma patu tubliduse ning vahvusega ning läksid koju Vabadusristi kangelasena.

Teine huvitav lugu samagonniga juhtus sõjas Landeswehriga. Esimese vaherahu ajal kavatsesime korraldada ühe peoõhtu Friedrichshofi mõisas Ronneburgi juures, kus asus polgu staap. Peopäevaks oli määratud laupäev, 21. juuni 1919. a. Ettevalmistusi peoks pidin tegema mina. Tellisin

... ja „raporteeris“: „Õkva värsk laar, härra polguülem. Palun proovida...“

... Hobuste tuju olevat aga muutunud nii roosiliseks, et landeswehrlased olnud püsti hädas nende taltsutamisega...

muuseas Sparini talus 20 näela saia ja Djetsi talus samaganni. Mõnuledes ootasime peopäeva saabumist, kuid see saabus hoopis omapärase trallinguga: saatuse ironia tõttu hakkas Landeswehr just 21. juuni hommikul pealetungima, ja peo asemel tuli pidada vast meie ägedam lahing Vabadussõjas.

23. juunil, kui sakslased oli löödud põgenema, jõudsin oma rooduga Pakkode kõrtsi juurde Riia—Pihkva kiviteel, kuhu pidin jääma ööbima. Oli kaunis Jaanilaupäev, mida otsustasime siis ka traditsiooniliselt pühitseda, eriti aga meie hiilgava võidu puhul meie põlise vaenlase üle. Püstitasime kõrgemale kohale Riia—Pihkva kivitee ääres hiigla tuleriida ja valmistusime peoõhtuks. Tulid meelde tellitud saiad ja samagonn. Ratsutasin ühes veltveabliiga tellitud „kraami“ järele, kuid sakslased olid meist ette jõudnud: saiad olid ära söödud meeste poolt, samaganni olid aga „nahka

le. Ratsanikud kiitnud, et see kõlbavat suurepäraselt ka nende hobustele, seganud meski veega ja andnud hobustele. Nii läinud see meie samagonn Landeswehri hobuste nahka. Hobuste tuju olevat aga muutunud nii roosiliseks, et landeswehrlased olnud püsti hädas nende taltsutamisega.

Närda sai ohtralt. Ka vanamees näeris kaasa, olgugi et ta meie tulekul kõiki läti kuradisi kokku vandus. Oli teisel heameel, et ta oli pääsenud sakslaste küüsis. Igasugusest kahjutasust ta loobus. Kahetsetes vaid seda, et ta meile just nüüd midagi ei suutnud pakkuda, kus meie seda kõigiti olime ärateeninud.

Sõitsime roodu juurde tagasi. Samagonnilugu pakkus kõigile palju nalja. Tujuküllaselt ja imekiirelt möödus see ajalooline kaunis Jaaniöö, isegi suure põlmu mahti mõeldagi, olgugi et meie seda võidupidu „kuivalt“ pühitsesime.

Vabadussõja esimesi päevi Peastaabis ja 6. Jal.-polgus.

F. Jakobsen.

1. Viljandist Tallinna.

Süngel, pilvisel novembrikuu lõupäeval 1918. a., kraamisin oma vähesed sõjamehe kimpsud kokku ning majaperemehe aeda, viimase teadmata, Saksa okupatsiooni algul maa sisse peidetud nagaan-revolvri ja Vene vintpüssi ühes 112 padrunite tagavara kaasa võttes, sammusin ema saatel Viljandi raudteejaama, et öösis ronn

giga sõita Tallinna. Jaamas, enne lahkumist, emakene ütles: „Armas poeg, seekord on minul sind sõjateele saata juba seitsmes kord. Ema õnnistus olgu sinuga, Jumal kaitsku sind! Ole julge ja mehine, kuid pea ka meeles, et „ettevaatus on tarkuse ema.“ Lõpuks soovis „Head reisi,“ millele vastasin „Jällenagemiseni.“ Pisarsilmil jäi ta jaamaesisele ja rongi liikudes lehvitas senikaua, kuni rong kadus käänaku taha pimedusse. Kauaks jäi

6. Jalaväepolgu puhkepeatus Pangevitsa lähedal, rännakul Vana-Irboskast Laurasse, sügisel 1919. a.

mulle see liigutav lahkumishetk meelde, ta saatis mind kõikjal sõjaretketel, eriti raskeil kriitilistel, ohtlikel tundidel andis enesekindlust ja rahulikku meelt.

Rong oli rahvast täiskiilutud, isteplatsti leida oli võimata. Reisijad arutasid elavalt Narva sündmusi, suurem osa neist olid Eesti isamaalased ja avaldasid oma poolehoidu noorele vabariigile, kuid leidis ka paar noorurit, kraadepoisi välimusega, kes avaldasid punaste edu kohta Narva all oma headmeelt. Väliste poolehoidu avaldusena kandsid nad veripunaseid kaelarätte kaelas, kogu aeg neid rätte alatasa seadides ja kohendades rohkem silmapaistvamaks. Nende kahe nooruri ülevalpidamist jälgis teraselt vaguni akna all istuv hallis, lihtsas maamehe riietuses hallihabemega vanamees, kelle terashallidest silmadest hoovas heatahtlikkust. Korruga muutus ta näoilme surmtõsiseks ja järgmisel hetkel püsti tõustes, pöördus ta näoga vaguni ukse ja akna all seisvate kahe nooruri poole ja vasaku käega toetudes aknaraamile, paremat kält rusikas rinna vastu surudes, lausus: „Mis te' kuramuse poisijõmkarakad nalja mängitate siin, ega siin põle mõni Ispania sirkus, kus härjavõistleja punaste rättega härga marru aave“. Selle peale vastas väiksem, pilusilmaline, kahvatu näoilmega noorur, käsi hooletult pükste taskudesse surudes, vasakut suunurka vanamehe poole venitades: „Kuule, vana äiapapa, kas siis sina oledki see Ispania ärg, seda ma varem ei täadnudki, oles siis rästi kaalast võtnu ja sulle etsi tennu.“ Vanamees, kes vahepeal jälle oli võtnud istet, noogutas mõned korrad raskelt-aeglaselt peaga ja ütles ise rusikaga vastu akna äärest seina põrutades: „Ma ole see Eestimaa ärg-ori olnu, kuid nüüd om see Eesti ärg oma lõa-ahela maha raputanu vaba rahvana, maailma rahvaste perre astunu ja nüüd hoia alt Vene punatse matatoori; võitlus algab, otsustav elu ja surma võitlus — Vaba Eesti auks ja võiduks.“ Selle vanamehe mehise ütelse peale, kogu vaguni rahvas lõi kihama, mõned isegi plakutasid käsa poolehoidu avaldamiseks. Teisel pool, vaguni vaheosas, tähendas kellegi mehe bassihäl: „Vanamehel on õigus, tema heal on Eestimaa südamme hüüd oma poegadele ja tütardele praegusel raskel isamaa katsumisetunnil.“ Nooruritel justkui hakkas vähe piinlik tragi, auväärt vanamehe väljendustest ja nad muutusid tagasihoidlikumaks.

2. Peastaabis Tallinnas.

Tallinna jõudmisega rong hilines mõni tund, nagu tol ajal oli kombeks pea kõigil rongidel hiline da. Kitsaroomalise Sadamajaamast sammusin oma kompsudega, püss seljas, linna, et üles otsida Peastaabi, mis pidi asuma Pagari tänaval nr. 1. Peagi leidsin tänava üles ja nägin siis, et seda nr. 1

oli kogu vasakpoolne tänavaäär täis. Teisest uksest sisseastudes, juhatas koridoris seisev ohvitseri riietuses keskealine mees mind alumisel korral ühte suure ruumikasse saali, kuhu juba varem oli korterisse asunud üle paarikümne ohvitseri, kes moodustasid n. n. „Ohvitseride rühma“, kelle ajutised ülesanded seisid Peastaabi julgeoleku kindlustamises, vahiteenistuses, patrulleerimises linnas, riigivaranduste, peamiselt sõjavarustuse, ladude ja hoiupaikade ülevõtmises sõjaväelise valve alla.

Magamisriided ja kotid puudusid; nende aset täitsid põrandalelaotatud õled. Võis puhata vabal ajal alati. Ei olnud tol ajal seal supikatelt ega köögiseadeid sarnaseid, nagu neid nüüd näeme garnisonide väeosis, ka puudusid kindlad söögi-ajad. Meie majapidamine oli omavahel korraldatud nii, et iga päeva peale määrati paar ohvitseri, kelle ülesandeks oli Peastaabist saadud rahaga linnas osta toiduaineid. Toit koosnes vaid leivast ja vorstist ning sellele lisaks Peastaabi poolt natuuras antavast suhkrust ja teest. Teevee keetsime staabi ruumes asuvas köögis veepangides, tee pandi otse keeva vee sisse; kruusid ja peekrid olid igalühel muretsetud isiklikult.

Ühel õhtupoolikul ilmus meie juurde veidi üle keskmist kasvu, tumedajuukseline, keskealine, karmi meremehe näojoontega härra, kes tutvustas ennast Pitka'na ja seletas meile, et Vene sõjaväe pärandusena ja sakslastelt Eestist lahkumisel mahajäänuna on Beckeri tehases sõjavarustust, mis on tarvilik kohe ülevõtta meie valve alla. Pitkal oli juba veoauto Peastaabi ees meid ootamas; kiirelt riietusime, püssid kätte ja asusime nii 20—25-mehelise salgana teele.

Beckeri tehases käisime nii vabriku, kui ka laohooned läbi ja leidsime neis püsse ja laskemoona püssidele ning suurtükkiidele; samuti leidis ka meremiine ja lõhkeaineid. Lahkumisel jäi sinna valve. Kaasa võtsime püssipadruneid, mõnikümmeend püssi ja Vene pudel-käsigranaate. Järgmisel päeval käisime ka Koplis, Vene-Balti tehaste ruumes; ka sealt leidsime Vene sõjaväe pärandusena sakslastelt mahajäetud, õigemini, lahkumisel mitte kaasavõtta suudetud sõjamoona tagavarasid.

Detsembri algpäevil käsutati meid vahiteenistusse Raekoja platsile; end. Vene mereväehvitseride, nüüd meie Keskkogu, kasiino maja juurde. Hommikul, kella pool 9 ajal, rivistus 20 ohvitseri Peastaabi hoone ette kahte viirgu. Keegi ohvitserid võttis komando juhtimise oma peale ja nii sammusime nõorsirgetes ridades Pikk-tänavat kaudu Raekoja platsi poole.

Paljud tänaval liikuvad kodanikud jäid peatuma ja vaatasid nähtava huvi ja uudishimuga meie distsiplineeritud marssimist. Jõudes Börsimaja kohale, peatusid kaks elatanud härrasmeest kõn-

niteel: „Vaata, kus meie sünnilapsel juba jalad all, marssivad nii kõlaval, kindlal sammul, justkui mõni vana kaardivägi.“ Asusime kasiino majas, teisel korral, praeguses Ohvitseride Keskkogu kasiino söögisaalis. Kasiino mööbel, toolid ja laud, olid osaliselt purustatud, kuid suured, kulutatud raamid Vene merelahinguid kujutavad õlmaalid seintel olid enam-vähem korras; vaid mõnel pildil leidus kuuliauke, vististi revolutsiooni ajastu mälestusmärgina.

Kasiino majas oli vahiteenistus korraldatud järgmiselt: kaks ohvitseri olid Raekoja platsi poole välisukse ees; kaks praeguses riiehoiuruumis; üks mees õue peal, kuhu värava kaudu on sissekäik Vene tänavalt; vahikonna ruum asus kasiino praeguses söögisaalis. Vahetus oli iga tunni järele.

Minul tuli vahipostil seista välisukse ees, õhtul kõige käidavamal ajal. Rahvast liikus sel ajal õige palju edasi-tagasi kõnniteedel, meie postipeal olemine kõitis eriti noorte daamide tähelepanu, kes kasiinost möödumisel omavahel arutasid: „Kas sa oled sarnast asja varem näinud, päris ohvitserid seisavad tunni peal püssidega.“ Ka komplimentidega külvati meid üle.

Mõni päev hiljem käisime linnas patrullkäiku-del, salgas 3—5 meest.

Peastaabi ülemisel korral registreeriti meie dokumendid 7. detsembril; määrati väeosadesse ja anti vastavad ettekirjutused. Avaldasin soovi astuda Pärnus formeeritavasse 6. Jalaväepolku. Sain selleks ka loa-nõusoleku ja ettekirjutuse.

3. 6. Jalaväepolgu, Pärnus.

6. Jalaväepolgu staapi ilmusin 9. detsembril; staap paiknes Pargi tänaval, kahekordses rohelises puumajas, teisel korral. Polgu adjutan-di leitn. Kulbusch'i korraldusel sain ajutise korteri turuplatsi ääres asuvas „Põhja“ võõraste-majas, kus mulle anti väike toake, mida jagasin samal ajal polku ilmunud al.-leitn. E. Weinberg'iga. Mõne päeva pärast sain linnavalitsuse kaudu korteri-orderi Pargi tänava lõpul ühe elatanud venestunud saksa abielupaari juurde, kus sain ilusa ja ruumika möbleeritud toa. Pererahvas oli vastutulelik ja lahke.

Mind määrati alul 4. roodu nooremaks ohvitseriks; roodu ülemaks oli al.-kapten Luukas, teiseks nooremaks ohvitseriks oli al.-leitnant Vichmann. Rood asus Pargi tänaval ja koosnes 40—50 mehest, peamiselt Pärnu linnast ja ümbruskonnast. Meeskonna meelsus oli alul ilmselt pahempoolne, punase värvinguga. Õppustest võeti osa loiuult, pea alatasa olid pooled mehed kodus ehk linnas mööda laiali ja nende kokkukogumine oli alati

Kindluse patareri nr. 5 positsioonil Kulgu külas, Narva lähedal, 1919. a. sügisel.

aegaviitev, sest tuli saata käskjalad kutsega koju, kuid tihti ei leitud otsitavaid kodus ja kuigi vahet leiti, ei ilmnud nad alati käsu peale õppustele, leides mitteilmumiseks põhjendatud ja mittepõhjendatud ettekäändeid, nagu viletsad jalatsid, puudulik rietus, simuleerimine haigusega j. m. Linnas liikusid igasugu kuulujutud Pärnule lähenevatest punaste vägedest. Need kuulujutud omakorda aitasid lõdvendada niigi juba nõrka korda ja distsipliini polgus. Selle loomiseks tuli vahel meeskonda paluda ja meelitada. Mäletan, mõnes roodus ohvitserid püüdsid alul kõva käega korda luua, see ei läinud neil aga korda, küll aga tekkisid väiksed korratused, millised aga targu ja vaikselt likvideeriti, ilma, et isegi naaberroodud sellest oleks saanud palju kuulda. Valjusega ja karistusabinõudega polnud siis palju peale hakata. Tuli toimida ettevaatlikult.

Meie pataljonis võis paremateks roodudeks lu-geda 1-st ja 2-st, 3. rood oli veidi nõrgem, ka 4. rood jättis korralt ja meelsuselt soovida. Punaste poolehoidjaid-agitaatore leidis Pärnus külluses, kes igal võimalikul ja võimatul juhul püüdsid sõduritega kokku puutuda ja viimastele nõu andsid laiali minna ja mässu tõsta.

Kord rooduga õppustel olles turuplatsil, „Nahk-silla“ läheduses, õppuse vaheajal, kui püssid olid hakki pandud ja sõdurid vabalt seistes suitsetasid, poetasid paar keskealist meest endid roodu sekka. Kuulsin, kui üks neist ütles: „Olete lollid, et lasete nende valgete puršuide, hallparunite sabarakest endid ninapidi vedada; punased väed on iga silmapilk vallutamas Pärnut, ka Tallinn on pea lan-gemas punavägede kätte. Kui teie oma nahka tahate hoida, siis praegu on veel viimne aeg selleks; tõstke mässu oma ülemate vastu, lööge püs-itäägid mättasse ja minge hõisates koju, sest muidu see käputäis nagunii notitakse maha või topitakse merre, jääaukudesse“. Käskisin sõduri-tel need võõrad kinni võtta, kuid ükski mees ei täitnud mu käsku. Siis haarasin tupest nagaan-revolvri, sel silmapilgul jooksid agitaatorid ümber nurga, kadudes silmist. Kahe õppursõduriga otsi-sime kogu jõepoolse kvartaali läbi, kuid tagajär-jetult. Hiljem kuulsime siiski, et üks neist oli agi-teerimise pärast vangistatud ja sõjaväljakohtu kätte antud ning sai teenitud karistuse.

Naha ja saabaste rekvisitsioon. Kord määrati mind komisjoni liikmeks äridest jalanõu-de ja naha rekvireerimiseks polgu tarbeks. Mäletan leitnant Birkenberg ja lipnik Fucks olid ka selles komisjonis. Käisime siis kõik jalanõude ja nahakauplused läbi. Ärides leidsime pea ainult kergeid kroom-poolsaapaid, mis muidugi sõ-duritele olid vähesohivad, kuid polnud parata, oli hea, et saime neidki. Ühes Rüütli tänaval, raud-teejaama vastas, asuvast juudisoost ärist leidsime ärapeidetuna paartosinat Saksa sõjaväe uusi kol-leid juhtnabast toopsäärikuid, mis nähtavasti olid omandatud lahkunud Saksa sõjaväelastelt. Esime-sel hetkel juut kokkus kriitvalgeks ja veidi end kogudes, püüdis ta keeruliste juttudega vassida tööelusid. Sõjavavarustuse ostmise ja varjamise pä-rast, rekvireeriti saapad tasuta. Riia tänaval ühes jalanõude ja naha äris, võeti meid vastu väga vae-nulikult, tembeldati kommunistideks, kes tulnud ärimest paljaks rõõvima. Komisjoni liikmed tõendasid küll, et hiljem tasutakse Valitsuse poolt õiglaselt kõik. Selle peale ärimees tähendas muu-seas: „Kus see Vabariik teil on; olete ilma rahata, kus teie seda hiljemgi saate“. Kõlbulik nahakaup rekvireeriti ja ärimest hoiatati, kes viimaks puh-kes hädalama ja palus vabandust, millega ka leppisime.

6. Jalaväepolgu reservide asukoht Vabadussõjas 1919. a. lõpul, Narva jõe kaldal.

„Automaadid“ Jõulupühade ajal jõudsid kohale esimesed Inglise Lewis automaat-tulirelvad. Nendega oli alul suur mure, kuna käsitlemisjuhised olid ingliskeelne ja seda keelt ei valdanud polgus keegi. Õnneks leidis pika otsimise järele sadamas keegi vanapoolne laevakapten, kes abistamisvalmilt aitas meid oma keeleoskusega häst välja.

Kitsaroopalise soomusrongi ehitamine. Jõulu ajal algas kibe soomusvagnite ehitamine raudteedepoos. Tööd juhatas polgu majandusülem kapten L. Jakobsen. Neljapäevase pineva töö tulemusena valmisid 3 soomusvagnit, vedur oli soomustatud ainult juhtimisosas. Vagnite „soomustus“ seisis selles, et lahtistele liivaveo platvormidele asetati ümberringi kahekordsed puuseinad, mille vahed olid umbes 1½ jala paksuselt täidetud liivaga, seinte külgedel olid avad püsidest ja automaat-relvadest tulistamiseks; vagnite ees- ja tagaseintesse olid ehitatud madalad, laiad terassoomusega vooderdatud avad rasketest (Maxim) kuulipildujatest tulistamiseks.

Rong sai nimetuseks „6. Rahvaväe Polgu Kitsaropuline Soomusrong Nr. 1“.

Löögiroodu formeerimine. Leitn. J. Saar'le tehti ülesandeks Pärnus formeerida löögirood. Olin meeskonna komplekteerimisel temale abiliseks. Vastu võeti suuremalt osalt vabatahtlikke, kes osutusid oma meelsuselt kindlamaks. Löögiroodu tegevusse rakendamiseks loodeti tõsta liinil viibivate roodude aktiivsust ja võitlusvõimet.

Formeerimine viidi lõpule 1. jaanuariks 1919. a. Kuna soomusrong valmis ka uueks aastaks, siis meeskonna kiiremaks komplekteerimiseks paigutati äsjaformeeritud Löögirood sinna; leitnant J. Saar määrati rongi komandandiks, rongi ohvitserideks: lipnik Arne Mann, al-leitn. Teder ja al-leitn. F. Jakobsen.

Pärnu Maakonnaavalitsuses uuel aastal. Uue aasta esimesel päeval käis Löögirood Pärnu Maakonnaavalitsuse esimehe kutsel terves koosseisus Maakonnaavalitsuses. Rood rivistati

pikas koridoris, esimees pidas lühikese, kuid sütitava kõne, mille lõpul kõlas kolmekordne vägev „hurraa“ Eesti Vabariigile ja siis Pärnu maakonnale! Lahkumisel annetati meeskonnale tubakat.

Soomusrongi lahkumine rindele. Samal õhtul kogunes Löögirood raudteejaama, sõiduks rindele. Saatjaid oli jaama kogunud murdu, polgu orkester mängis jaamaesisel lõbusaid lugusid, meeste meeleolu oli ülevalt rõõmus.

Vanaema ja tapojapoeg-vabatahtlik. Minu erilist tähelepanu kõitis ühe noore 17-aastase poisikeseohtu vabatahtliku lahkumis-stseen elatanud vanaemaga. Viimane oli riietatud tagasihoidlikult, mustasse rõivasse, suur tumehall narmastega ülrätt ümber. Ta võis olla aastatelt juba kaugelt üle kuuekümneme. Seda võis järeldada tema hõbehallidest juustest ja sügavatest kortsudest näol. Tema tuhmist pilgust hoovas murelikkust ja kurbust. Ta kehahoid oli tunduvalt ettepoole kalduv. Selle vastu noor vabatahtlik seisis ta kõrval kui tikk püsti, täis noorustuld pilgus ja liigutustes. Vene sõjaväe hall papahha oli hooletult lükatud paremale kõrvale, mille alt paistis juukselokk. Nii nad seisis platvormil tükk aega sõnatult, tummalt. Mida lähemale jõudis lahkumishetk, seda elavamaks muutus vabatahtlik, vastandina vanaemale, kelle niigi kurb näoilme, tõmbus veelgi nukramaks. Ta kortsunud palgeil voolasid pisarad. Ta püüdis aegajalt peita nägu suurrätti sisse, nagu tundes piinlikkust rahvamurrus oma pisarate pärast. Viimaks sügava ohke järele ta muutus veidi kindlamaks ja pöördus manitsevalt pojapoja poole: „Ole ikke kõrralik ja sõnakuulelik oma ülemate vastu ja ära sa, kallid laits, mitte uisapäisä liiga ette tüki, ära tii mis kästu või lubatu põle.“ Vabatahtlikust poisile justkui ei meeldinud see manitsemine ja ta lausus: „Kuule, vanaema, ära räägi nii kõvasti, näe meie ülem seisab ju siinsamas.“ Sellele reageeris vanaema: „Ah peris siinsamas,“ ise silmitsedes

mind tõise pilguga, ja astus siis julgelt minu juurde ja palus mind härdalt, et ma tema poissi kõva valitsuse all peaks, et tast „kõrd miis“ tuleks, olevat vaenelaps, kel ei ole vanemaid. Lubasin poisi eriti oma hoole alla võtta; ta tänas mind südamlikult. Hiljem rindel Ruhja ja Nausküla vahel, Löögirood punaste ägedal pealetungil oli sunnitud teistkordselt maha jätma Andreeseni talu, kust rood suure tegemisega pääsis välja piiravast rõngast, jäi vabatahtlik paari teise kaaslasega tallu ja olid seal seni vastu pannud, kuni padrunite ta-

gavara oli lõppemas. Kui vabatahtlik oma viimaseid padroneid veel tühjendada tahtis, sai ta raske haava rindu ja vaarus paremale küljele, püssi kramplikult käes hoides. Nii sattus ta abitult punaste kätte. Üks kaaslastest sai silmapilkselt surma, kuna teine langes punaste kätte vang. Hiljem, Andreeseni uuesti vallutades, ei leidnud meie sealt ühtegi jälge vabatahtliku saatuse kohta.

Vanaemake, murest murtud, on oodanud aastaid oma ainuma lootuse kojusaabumist, ta pole praegugi veel kaotanud lootust.

Ärevatest päevadest Tartus novembrikuul 1917. a.

E. Puksman.

Ühel päeval, novembrikuu algul 1917. a. pärast kella 2 p. l., nägi Jaan Tõnisson „Postimehe“ toimetuse ruumes raamatupidajat Arved Klaarmann'i, kutsus ta oma ruumi, kus oli ka Anton Jürgenstein, ja küsis, kas ta on juba söönud lõunat. Edasi seletas ta, et enamlased tulevad kella 6 paiku pärast lõunat „Postimeest“ ülevõtma: „Nad tahavad ka mind kinni võtta,“ lisas ta juure. Soovitas Klaarmann'il lõunal ära käia ning pärast võtta voorimees ja läbisõita Eesti Üliõpilaste Seltsist; mis tol ajal asus Jaani tänaval Nr. 1, Tarvitajate Ühisusest Kүүtri tänaval ja Tartu Eesti Majanduse Ühisusest. Jaan Tõnisson ütles: „Seal on noori mehi küllalt, kel ka sõjariistu on; las' tulevad siia ja anname tuld vastu. Meie nii kergesti alla ei anna. Nii kergesti nad „Postimeest“ kätte ei saa!“ Viimase lause juures lõi ta rusikaga endale vastu rindu ja tähendas lõpuks: „Senikaua jään ma ise siia ja ei lähe kuhugile!“

A. Klaarmann sõitis voorimehega läbi J. Tõnissoni nimetatud kohad ja läks pärast seda lõunale. Enne kella 5 p. l. tuli Klaarmann „Postimehe“ juurde tagasi, kuid ta ei pääsenud enam ei toimetusse ega ka ärisse. Enamlased olid tulnud varem, kui J. Tõnisson seda arvas. Nad tulid äri kaudu ülesse, toimetusse, terve trobikond mehi, püssid tääkidega käes, ja vahistasid seal toimetaja Jaan Tõnissoni. Toimetuse ruumesse oli kogunenud küll üsna hulk mehi Klaarmanni käigu tagajärjel, aga suure ülevõimu vastu olid nad võimetud. Kõik „ülevõtjad“ olid enamlased. Jaan Tõnisson viidi miilitsa staapi, mis asus praeguses Tartu-Valga prefektuuri hoones.

Tartu elanikud said Tõnissoni arreteerimisest kohe teada ja Rüütli tänav, politseiplats ja kõik lähemad tänavad varsti otse kihasid rahvast. Oli kuulda teravaid märkusi enamlaste aadressil; eriti oldi vihased aga lätlaste peale.

Arved Klaarmann, kes ka liikus rahva seas, kohtas seal Eesti Üliõpilaste Seltsi kuuluvat üliõpilast Bernhard Klaarmann'i, praegust vandeadvokaati Tallinnas. Üliõpilane B. Klaarmann läks kiiresti Eesti Tagavarapataljoni üksustesse, kes asusid Kroonuaia tänaval, ühes kivimajas.

B. Klaarmann oli samas käinud juba hommikupoolel enamlaste vastast kihutustööd tegemas. Eesti Üliõpilaste Selts oli nimelt oma liikmete teinud ülesandeks käia eesti rahvusväeosades kihutustööd tegemas ja rahvuslikku vaimu õhutama; samuti pidid Seltsi liikmed miitingutel ning koosolekutel vastu vaidlema enamlastele. Selle tõttu B. Klaarmanni juba tunti eesti sõdurite seas.

B. Klaarmann kohtas kasarmuhoone juures paari eesti sõdurit ja teatas neile, et läti enamlased-sõdurid on arreteerinud Jaan Tõnissoni. Sõdurid jooksid kohe siseruumidesse. Mõne minuti pärast väljus terve rood mehi, varustatud püssidega ja padrunitega. Rivistunult liiguti läbi Rüütli tänav, eesti laule lauldes, miilitsahoone ette.

Delegatsioon läks kohe staapi, nõudma Jaan Tõnissoni vabastamist. Ei möödunud poolt tunnigi, kui Jaan Tõnisson tuli koos delegatsiooniga välja.

Platsile tuli vaheajal veel Krasnojarski (praegu Lembitu) kasarmuist Eesti Tagavarapataljoni sõdureid lipnik Voldemar Koch'i juhatusel.

Rahvast oli kogunenud politseiplats ja kogu ümbrus täis. Ei olnud üldse liikumise võimalust, seisti külg-küljes kinni. Tõnissoni väljudes karjus kogu rahvahulk „hurraa“. Lasti J. Tõnissoni elada, lehvitati mütsidega. Justkui mingil sisemisel sunnil hakkas rahvas laulma „Eestimaa, mu isamaa“. Laul oli mõjuv. Paljastati pead.

Samas miilitsahoone ees pidas Jaan Tõnisson tulise ja sütitava isamaalise kõne, mis kiskus rahvast veelgi rohkem kaasa. Hüüti mitmel korral „hurraa“ vahele. Jaan Tõnisson seekord pidas vist ühe oma hiilgavamaid ja sütitavamaid kõnesid; harva on nähtud sarnast vaimustust kui siis.

Pärast kõnet istus Jaan Tõnisson voorimehele ja sõitis oma koju, rahuliku ning iseteadva ilmega, justkui tahaks ta iga oma pilguga väljendada enamlaste ignoreerimist ja neist kõrgemal seismist.

Rahvas oli aga kaua veel selle kõne mõju all. Sajatati enamlasi ja ähvardati lätlasi...

Vahepeal olid läti enamlasted-sõdurid leitnant Bruneneeki juhtimisel ahelikus tulnud Kivisilla juure. Nad tahtsid rahva pihta avada tule. Nende vastu tekkis peagi üks eesti üksus, samuti ohvitseri juhatusel. Viimasel läks korda ärahoida rahva peale laskmist, teatades Bruneneekile, et ka nemad sel puhul avavad tule lätlaste pihta.

Eesti üksusi liikus läbi linna, mitmel korral marssides raekoja eest mööda ja kogu aeg hoogsalt lauldes eesti isamaalike laule.

See lätlastele nähtavasti ei meeldinud ja uuesti liikus läti sõdurite salk turuplatsilt Kivisilla juure ahelikku. Varsti olid ka eesti sõdurid kohal, võttes asukoha raekoja ette, ka ahelikku.

Õhus oli tunda kõrgepinget. Mõlemad ahelikud olid täies lahingkorras, mehed lamasid kõhuli maas. Oli kuulda püsside laadimist.

Rahvas käsutati eemale. Jooksti suure kiiruga varju, kes kuhu sai — lähemate majade ustest sisse, ja oli neidki, kes viskusid väravate alla kõhuli. Jooks oli paaniline. Kuuldus naiste hirmukiljatusi. Varsti oli avar Raekoja plats inimestest tühi. Valitses õudne vaikus, mis oli seda rusuvam, et mõne minuti eest oli samas veel suur liikumine... Nüüd aga oli kuulda vaid püssilukkude lõginat.

Ahelikud seisis nii laskevalmis tükk aega. Kogu aeg oli ahelikke juhtivail ohvitseridel üks käsi

Meie positsioon Vabadussõjas Narva-Jõesuu piirkonnas.

püsti. Oli vaja vaid see langetada ja kohe oleksid vingunud kuulid. Kuid seda viimast liigutust ei tahtnud vist kumbki pool teha enne teist. Jälgiti üksteist.

Alles pikkamööda tõmbusid lätlased tagasi ja kadusid turuplatsi sihis, minnes oma „peakorterrisse“ — Bürgermüsse'sse.

Hilisõhtuni liikusid kesklinnas eesti väeosad, Eesti laul rõkkas tol päeval sagedamini ja tugevamini kui kunagi varem, võib-olla ka hiljemgi

Ei unune tartlastel kunagi too päev, kui kesklinnas oleks peaaegu aset leidnud verine lahing. Selleks puudus ju vaid ainus käeviibe...

Pilte Eesti saarestiku vallutamisest oktoobris 1917. a.

Vene Surmapataljoni sakslaste vastu Muhumaal.

Vene „pükesepaistelise revolutsiooni“ ühe tulemusena algas Vene sõjaväes lagunemine. Väeosad keeldusid täitmast lahingukäsku ja lahkusid omavoliliselt väeliinilt; pealetungi käsku ei täidetud, selle asemel peeti kätärilikkaid mütinguid.

Tuli paratamatult mõelda mingisuguste löögüksuste formeerimisele, mis oleksid suutelised venelastele vastu panema.

Nii hakatigi Vene sõjaväes moodustama sarnaseid üksusi löögi-, surma- ja igasugu muude pataljoni erinimetuste all. Need ühikud koosnesid eranditult vabatahtlikkudest, kes pidid teadma, et neil tuleb paratamatult minna surmasuhtu. Kuid Vene sõjaväes leidis tollal siiski veel küllaldaselt ka sarnaseid.

Üks kuulsamaid sarnastest löögüksustest oli „Tallinna Üksik Mereväe Surmapataljon“, kes asutati Tallinnas juunis 1917. a. ja koosnes peamiselt Baltimere laevastiku madrustest. Oma

esimese tuleristimise sai pataljon juulis 1917. a. läbimurdel „Kuldmäe“ all Dünaburgis (Dvinski) lähedal. Pataljonist jäi siiski järele umbes vaid 150 mehe ümber, 900-st.

Pataljoni rüümed toodi Tallinna, kus algas selle täiendamine.

Oktoobriks 1917. a., oli pataljonis jälle 800 sõdurit, nende hulgas kaunike arv eestlasi. Distipliini ja väljaõppe mõttes ei saanud tollaegses olukorras nuriseda.

Muhuväina kaitsmise operatsioonist sakslaste osavõtmise küsu sai pataljon 29. (12. X) septembril. Algas palavlikuline ettevalmistus Muhumaale sõiduks.

Uueks pataljoni ülemaks määrati II järgu kapten Šiško.

Olles 3. roodu ülem, sain ülesandeks varustuse vastuvõtmise merekindluse ladudest.

29. (12. X) sept. õhtul kella 9 paiku väljus pataljon Kopli jaamast. Haapsalust sõideti öösel kohe edasi Rohukülla, kus pataljon paigutati aurikutele „Asi“ ja „Buki“.

30. (13. X) sept. hommikul väljusid aurikud Rohuküllast kahe männilaeva saatel.

Kuivaste sadamasse jõuti lõunapaiku. Kuivaste paistis võrdlemisi majajäetuna, sest veel ei olnud jõudnud sinna paaniliselt taganeva Vene väe rüümeid. Eemalt paistsid Vene laevad, kellel oli kibe tulevahetus vaenlasega. Pataljoni väljajaladimine kestis õhtuni. Pimedas algas vihmased. Järsku kuuludus vilistamine ja kusa-gil lähedal lõhkes kohutava raksatusega raskekahibriline mürsk.

Ilus oli vaadelda mereltpaistvat tulevärki, kusagilt kaugelt paistsid vaenlase sõjalaevade sähvatused ja Kuivaste lähedal vastasid nendele Vene sõjalaevad. Kuid lakkamatult sadav vihm tegi meele õige tusaseks, kõik olid läbimärjad. Nii mõned tunnid vihma all seisnud, tuli pataljonile käsk rännakkorras liikuda positsioonile Väike-Väina äärde, — Sinovjevi silla kaitseks, mis ühendab Saare- ja Muhumaad. Tuli liikuda täielises pimeduses, isegi tuletikust tule tõmbamine oli keelatud.

Õöl vastu 1.14. oktoobrit jõudis pataljon Sinovjevi silla lähedusse ja võttis enda alla kahel-pool silda asuvad kaevikud vastu Väikest-Väina.

Liikus juba mööda salgakesi Saaremaalt taganevaid Vene sõjaväelasi, kes rääkisid ainult kuulujutte. Sillani jõudes asetustid 1. ja 2. rood kaevikusse, kuna 3. ja 4. rood jäid varuks talu-majadesse. Hommikul valgenedes võis juba veidi orienteeruda ümbrusega. Otse silla juures oli mingisugune mahajäetud vanaaegne patarei, suurtükid olid maanteelt kõrvale tõugatud, et mitte liikumist takistada. Samas vedelesid ka padrunikastid ja muud varustused. Üle silla voo-ris küll üksikult, küll salkadena põgenevaid sõ-dureid, kellel näis olevat kiire Kuivaste jõud-misega. Pataljon asus sillaeelsete kaevikute korraldamisele ja kindlustamisele. Teisel pool silda, Orissaares, paistis olevat kõik vaikne, kuid päeval oli kuulda Orissaare suunas laskmist, mil-le järele lakkas põgenikke vool üle Sinovjevi silla. Sellest võis järeldada, et sakslased olid vallutanud Orissaare. Pataljonil tuli nüüd juba täielikult asuda kaitsekorra. Kaevikud oli sel-leks väga viletsad ja lohakalt ehitatud, puudusid igasugused varjendid, tuli viibida täiesti lageda taeva all. Õnneks oli hommikukes lakkanud vihm ja ilm oli sügise kohta suurepäraline.

Orissaares ei olnud õhtul midagi kuulda. Et sealt kindlamaid teateid saada, liikus pimedas luuresalk üle silla.

Umber tunni aja pärast oli kuulda kõva kuul-pildujate ja püsside raginat. Siis jäi kõik vaikseks. Endi luurajaid ootasime asjatult.

2.15. oktoobri hommikul üllatas meid sakslaste õige julge samm: rannikule, kus asusid kaevikud, lähenesid paar õige väikest lamedapõhjalist laevakest, ning avasid kaevikute pihta ägeda kuulipildujatule. Kaevikust vastati sama-ga. Tunniajalise tulevahetuse järele lahkusid sakslased.

Kuna pataljonis teenis ka suurtükiväelasi, tuli soov veidi taltsutada sakslasi. Maanteel vedelevast patareist seati üks suurtükk lähedasse metsa üles ja jäime ootama sakslaste tulekut. Järgmisel hommikul oligi juhused proovida selle

„patarei“ lahingkölvutikkust, ja veel üsna heade tagajärgedega, kuna kõik vaenlase paadid lahku-sid suure rutuga. Samal päeval külastas meid ka üks Saksa luurelennuk, lennates üsna mada-lalt ja tulistades kaevikuid kuulipildujast. Kuid ootamatult ilmus salmapiirile ka Vene merelen-nuk ja kaevikute kohal arenes õhus huvitav õhu-lahing. Vene lennuk oli Saksa omast hulga kõrgemal. Sakslane ei suutnud enam tarvilliku kõrgust saavutada, ja üsna lühikese aja järele kostis ülevalt kuulipilduja ragin, ning Saksa len-nuk langes kivina alla, umbes pool km meie kaevikuist. Juurerutanud sõdurid leidsid eest ainult lennuki ruured kahe sakslase laibaga: mõ-lemad olid rinna kohalt läbipuuritud kuulidest.

Kõigil neil päevil sakslased ei teinud katset tungida üle silla, ainult meie luure katsestas seda paaril korral, kuid löödi veriselt tagasi.

3.16. okt. koondati kogu pataljon Sinovjevi sillast paremale, Vahtna ümbrusse, kuna oli arva-ta, et sakslased katsuvad ületungida sealtkohalt.

Üldiselt valitses kõik need päevad positsioo-nil täieline rahu, ainult merelt oli kuulda õige tugevat suurtükide müra. Seal käis võitlus Vene ja Saksa laevastikkude vahel. Pataljon oli kogu see aeg positsioonil täiesti üksi, — ei vasa-kul ega paremal polnud ühtki väeosa.

4.17. okt. teatas pataljoni ülem, et on saadud käsk öösel liikuda pataljonil Raugi sadama piir-konda, kuna tuleb Sinovjevi silla juure 1. Eesti Polk.

Pataljon koondati õhtul Sinovjevi silla juure maanteele. Sinovjevi sild mineeriti paarist kohast. Hiljem selgus, et see töö oli tehtud väga lohakalt ja sellest ei olnud kasu.

4.17. okt. õhtul vaenlane hakkas oma raske-kahibrilistest suurtükidest ägedalt pommitama sillaeelset positsiooni. Mürsud langesid õige ti-hedalt, kui tuli käsk liikumiseks. Maha jäid ai-nult minöörid, kes pidid mineeritud kohad õhku laskma. Liikusin oma rooduga kaitse vii-minasena ja sillast pool km kaugusel jäin jälgina minööride saavutust. Ainult üks miin lõhkes, kuid tugevatest raudkividest ehitatud sillale ei olla see teinud suuremat viga. Sakslased võtsid nüüd juba kogu silla ümbruse ägeda pommita-mise alla. Üksikud mürsud langesid ka liukuva pataljoni läheduses. Üks 12" mürsk kukkus üsna minu lähedal, haavates mitut sõdurit, ise sain põrutada.

Õhtupimeduses saabus pataljon Hellamaale, kus tehti väike puhkus. Hellamaa oli täiskiul-tud Kuivastest ja mujalt taanduvaist väeosadest. Kõik see mass taganes viimases pääsemise lootu-ses Raugi sadama poole.

Õösel jõudis pataljon Raugi sadama piirkon-da ja asus määratud positsioonile, Raugi sada-mast paremale. Paremal pidi asuma 1. Eesti polgu üks pataljon, kuna vasakul pidi asuma Dankovski ja Kozelski polgud. Hommikul valge-nedes selgus, et pat.-ni vasak tiib oli täitsa kait-seta, sest Dankovski ja Kozelski polgud ei olnud ilmunud positsioonile. Pataljon korraldus ahe-likku kiviaedade varjule, ootama järgnevaid sündmusi. Umbrus avaldas üldse kummalist pil-ti: kõikjal vedeles mahavisatud varustust, põldu-del jalutasid ringi saduldatud hobused; palju neist püüti kinni ja toodi pataljoni juure.

Toiduga oli muret, kuna kaasavõetud paari-päevane toidumoon oli juba otsakorral, ja uut

ei olnud tulemas kusagilt. 5.18. okt. sai pataljon ainult kuivikuid, muud enam polnud.

Seljataga, Raugi sadamas, kihas elu — sinna oli koondunud kõik paaniliselt taganev Vene vägede mass, kes lootis sealtkaudu pääseda mandrile. Hommikul ilmus Saksa merilennuk, lennates madalalt ja avas kuulipildujatule piki meie ahelikku. Vastati ägeda püssitulega. Tehes paar tiiru, lahkus lennuk.

Merelt kostis äge suurtükimürin, Saksa laevastik oli juba Vene laevastiku Muhu-Suureväina lõunaosast välja tõrjunud. Üksikud Vene traalerid katsusid veelgi tungida Raugi sadamani, kuid madala vee tõttu pidid jääma kaldast eemale umbes poole km kaugusele, kuhu siis paatidega toimetati põgenejaid.

Raugi sadama ümbruses olid venelased juba hommikul ülestõmmanud valged allaandmise märgid; puude ja rivade otsas lipendasid linaid, käterätid, jalanartsud, — ühe sõnaga — kõik valge riie, mis juhtus olema kättesaadav.

Hommikul tehti ka teatavaks, et väejuhatas on otsustanud alla anda ja kõigile on jäetud tegevusvabadus, kas katsuda põgeneda, või enast vangi anda.

Pataljonis otsustati üksmeelselt, veel viimse võimaluseni püsida positsioonil ja siis taganeda mere ääre. Ei tulnudki oodata kuigi kaua, kui Raugi poolt kostsid püssipaugud, ja eemal ilmas metsaservale Saksa jalgratturite kolonn, avades tule automaatpüssidest. Pataljonist eemal, peavägede juures algas allaandmise märgiks palavalikuline linaid ja jalanartsude lehvitamine. Saksa kolonn suundus sinna. Sel ajal tõmmati pataljon viimse väljupääsu võimalusena tagasi, — mere äärde, Raugi-Kallaste vahele. Olime veel sakslastele nähtamatud pööstatiku tõttu.

Kuid siis juhtus ime: kaldale lähenes Vene traaler, millelt saadeti paadid maale just meie kohal. Paatidesse asusid emalt haavatud, siis sõdurid ja viimastena ohvitserid. Pataljoni lipp tõmmata varda küljest ära ja selle võttis enda kätte lipukandja. Varrast ilutsev Vene kotkas raiuti täägiga otsast ja see jäi minu kätte ning on praegu Vabadussõja Muuseumis Tallinnas.

Mindi riides rinnust saadik vees paatidele vastu, kuid juba olid ka sakslased märganud traalerit ja paate ja avanud ägeda tule kaldalviibijate pihta.

Täiskülutud paadid jõudsid hädavaevalt laeva juurde, kui juba sündis kaldalejäänute vangilangemine. Olin ka ennast upitanud ühele paadile ja pääsesin nii vangilangemisest.

Kuid nüüd tekkis veelgi kohutavam hädahoht: Suurest-Väinast hakkasid paistma 4—5 Saksa laeva, mis kiiresti lähenesid. Traalerile pandi täisaur peale, kuid varsti hakkasid traaleri läheduses juba veesambad paiskuma õhku, mõned nõnda lähedal, et pritsmed langesid traaleri laele.

Oli õudne, aga siiski ka huvitav kaasa teha esimest merelahingut. Õnneks hakkasid paistma ka Vene suuremate laevade kogud, kes omakorda avasid sakslaste pihta tule, mille peale Saksa laevad kadusid tiheda suitsukatte varju.

Traalerilt asusime ristleja „Bajan’ile“. Üldse oli traaler suutnud ära tuua pataljonist 5 ohvitseri ja 114 sõdurit, kuna ülejäänud ühes pataljoni ülema II järgu kapten Šiško’ga langesid vangi.

Õösel laaditi pataljoni riismed vähematele laevadele. Sattusin teiste ohvitseridega allveepaadile. Rohukülla jõudsimel hommikupoole ööd. Rohuküla sadam oli mineeritud. Haapsallu oli voljumas veel viimane rong.

Rongi Haapsalule lähenedes, kostsid Rohuküllast kõuekärgatused — taganevad venelased hävitasid Rohuküla sadamat. —el.

Vabadussõja Ajaloo Komitee ergutustasu tagajärjekalt töötanud Vabadussõja materjalide kogujaile.

Vabadussõja Ajaloo Komitee on asunud Eesti riikliku iseseisvuse võitlusajastu (1917—1920), eriti Vabadussõja mälestuste kogumisele. Selle töö raskuspunkt on suunatud Vabadussõja Arhiivi täiendamisele üksikisikute kätte jäänud arhiividega ja sõjast osavõtnute isiklikkude mälestustega, mis aitaksid nii praegustele kui ka tulevastele ajaloo uurijatele kõigekülgselt elustada ja täiendada kohati puudulikku ja kuiva arhiivmaterjali.

Mälestuste kogumiseks on organiseeritud üle maa laiaulatuslik kaastöölise võrk, milles praegu 935 kaastöölisel. Nendest on kaastööd saanud 135 isikut, kokku 8000 lehel. Vabadussõja Arhiivi täienduseks saadud materjal sisaldab isiklikke mälestusi, sõjaaegseid päevikuid, sõjaväljalt saadetud kirju, dokumente, üleskutseid, ajalehti, müürialehti j. m. Siit selgub, et üksikisikute käes on veel palju väärtuslikku arhiivmaterjali, mida kaastöölistel tarvis kokku koguda ja Vabadussõja Arhiivi saata. Komitee loodab tõhusat kaastööd ka nendelt kaastööliselt, kes seni mitmesugustel põhjustel pole saanud tööle asuda.

Vabadussõja Ajaloo Komitee saadetu isiklikkude mälestuste ja muu ajaloomaterjali eest jaotati parimatele kaastöölisetele ergutustasuks Kr. 250.— Peale selle 16 kaastöölisele määrati ergutustasuks raamat „Eesti Vabadussõda 1918—1920“ I köide originaal-riideköites (ülendi lina). Auhinnati neid kaastöölisi, kes saanud Komiteele kuni 1. märtsini s. a. kõige rohkem väärtuslikke mälestusi, dokumente jne.

Ergutustasu määrati kaastöölisete järgmiselt: 1. auhind (Kr. 40.—) — E. Toome ja P. Tormiste, 2. auhind (Kr. 30.—) — S. Saamann ja F. Jakobsen, 3. auhind (Kr. 20.—) — E. Paal ja J. Müllerson, 4. auhind (Kr. 10.—) — P. Noormaa, O. Nõmmela, V. Mirbach, E. Hansar, M. Raadik, J. Grünthal ja J. Gutves. Raamat „Eesti Vabadussõda 1918—1920“ I köide saadetakse selle ilmumisel kaastöölisetele G. Kontor, O. Tael, R. Pärnik, V. Priks, kpt. J. Jalak, G. Matzen, M. Tooms, M. Madissoo, J. Luhakooder, A. Uusen, J. Kütt, A. Brakel, major E. Marguste, J. Uustalu, K. Luhaste ja V. Riive.

Peale selle määrati rahalist tasu major A. Holmbergile ja res.-kapt. A. Sass’ile, kes toimetanud eriuurimuse Komitee ülesandel.

Vabadussõja Ajaloo Komitee kavatses määrata parematele kaastöölisetele rahalist ja muud ergutustasu ka 1937/38. a. eelarveaastal.

VABADUSSÕJA AJALOO KOMITEE.

Toimetuse järele märkus: Vabadussõja Ajaloo Komitee ergutustasu saanud Komitee kaastöölise tööd on terve rida avaldatud „Vabadussõja Tähistel“ numbrites, suurem hulk huvitavaid kirjutusi ootab järjekorda ja avaldatakse edaspidi.

Eesti iseseisvuse võitlusajastu (1917.-1920.) kronoloogiat märtsis.

1917. a.

2. märts Nikolai II kirjutab Pihkvas alla troonist loobumise manifestile. — Revolutsioon Tallinna vene väeosades.
5. „ J. Poska määramine Eestimaa kubermangu komissariks.
9. „ Tallinna Eesti Liidu asutamine.
- 10.—12. „ „Ülemaaline omavalitsuse koosolek“ Tartus, Eesti omavalitsuse eelnõu väljatöötamiseks.
18. „ Eesti delegatsioon Eesti omavalitsuse asjus Peterburis.
26. „ Eestlaste suur meeleavaldusrongikäik Peterburis.
28. „ Tallinna garnisoni eesti sõjaväelaste koosolek, rahvusväeosade küsimuse arutamiseks.
30. „ Vene Ajutine Valitsus kinnitab Eesti ajutise omavalitsusseaduse.

1918. a.

1. märts Saksa 68. (Põhja) armeekorpuse ülem kindral-leitn. v. Seckendorffi käsk Eesti Diviisi uuesti kokkukutsuda.
3. „ Bresti rahuleping Saksa ja Venemaa vahel.
4. „ Saksa väed jõuavad Narva.
12. „ Eesti ohvitseride esimene ülendamine.
20. „ Saksa 68. (Põhja) armeekorpuse ülem kindral-leitn. v. Seckendorff käseb Eesti Diviisi likvideerida 5. aprilliks 1918. a.
21. „ Eesti välisdelegatsiooni memorandum Saksa valitsusele rüütelkonna otsuse vastu ühendada Eestit Saksamaaga.
28. „ Eestimaa rüütelkonna Maapäeva (Landtag) otsus Saksamaaga ühinemise kohta.

1919. a.

1. märts Meie vastukallaletung Pangevitsale. — Sabelina küla mahajätmine.
5. „ Esimeste Taani vabatahtlike joudmine Tallinna. — J. Tõnisson jõuab kodumaale.
6. „ Lahingud Mehikoorma, Meeksi ja Orava ümbruses.
- 7.—8. „ Lahingud Võõbsu, Rápina, Luutsniku, Käbli, Põdrametsa, Misso ja Rogosi ümbruses.
8. „ 7. Jal. polgu osad vallutavad Suurja Väike-Netšaevo külad ja jätaavad nad hiljem maha. — 2. Jal. polgu lahingud Aristova ja Boroki külade korduvatel vallutamistel ja mahajätmistel.
10. „ 2. Jal. polgu osad jätaavad maha ja vallutavad uuesti Väike-Rjabtsova küla.
11. „ 2. Jal. polgu osad jätaavad maha Petseri ja Lasareva mõisa. — 3. Jal. polgu osad vallutavad Kautsi ja Pulksi talu ning saeveski. — Lahingud Stakelni juures.

13. märts 2. Ratsapolgu 2. eskadron jätab Vastseliina maha. — 7. Jal. polgu osad jätaavad maha Orava mõisa.
14. „ Soomlased vallutavad Vastseliina mõisa.
15. „ J. Poska noot Liitlaste Ülemsõjanõukogule eesti sõjavangidest Saksamaal ja sõjakahjustest. — Jaapani de facto Eestile.
16. „ Vjaskova ja Dubrovka külade vallutamine.
17. „ Vaenlase läbimurre Krabi all ja suurema pealetungi algus.
17. „ Soomest saadakse laenuna 500.000 marka. — 3. Jal. polgu osad jätaavad maha Egle talu ja Turna mõisa, kuid vallutavad Egle talu uuesti. — 6. Jal. polgu osad jätaavad maha ja vallutavad uuesti Idva (Idvini) mõisa. — Soomusrong nr. 5 dessant vallutab Orava mõisa ja Madi küla.
18. „ Vaenlase kallaletungide tagasilöömine Riiigikülale. — Turna ja Kureli mõisade vallutamine. — Lahing Alaküla ja Mustjõe silla rajoonis.
19. „ Tallinna ja Tartu Kaitsepataljoni osad jätaavad maha Sänna mõisa. — Orava mõisa vallutamine.
20. „ 7. Jal. polgu osad ja Soomusr. dessant vallutavad Orava mõisa ja küla ning Madi ja Kliima külad.
- 20.—23. „ Meie kaitselahingud Haanja-Munamäe—Kallase rajoonis.
21. „ 7. Jal. polgu osad vallutavad Korõga mõisa ja Luiska küla. —
22. „ I Soome Vabatahtl. Salk sõidab laeval Soome. — Põhja-Pojad tungivad Kašina küla juures välja Riia-Pihkva kiviteele.
23. „ Lahing vaenlasega Rõuge all, milles saab surma st.-kapten F. Vreeman. — 7. Jal. polgu osad jätaavad maha Orava mõisa. — Viljandi Kaitsepataljoni osad vallutavad Haanja-Munamäe.
24. „ Viitina mõisa, Koiküla jaama ja mõisa vallutamine.
25. „ Mõniste mõisa vallutamine. — Hopa jaama vallutamine.
28. „ Heinaste ja Tikmatši vallutamine.
29. „ Petseri jaama ja linna vallutamine.
30. „ Kliima, Madi küla, Vivva, Suurja Väike Kolodavitsa, Belohvostova ja Orava küla ning mõisa vallutamine. — Korvenhofi jaama vallutamine. — Heinaste ja Tikmatši mahajätmine.

Trükivea parandus.

„Vabadussõja Tähistel“ nr. 2 (5) ilmunud artiklis „Saksa okupatsioonipäevadest Haanja mägismail“, lhk. 73, esimesel veerul, 10 rida alt on trükitud „132 koorm.“, peab olema „1132 koorm.“

Tarvitage

fototarbeid

Müügil igas fotoäris

PIIMAÜHINGUTE KESKLIIT

„VÕIEKSPORT“

TALLINNAS, SUUR KARJA 23

Telegr. „Centrexport“

Telefonid:

kaubandusosakond—meiereitarbed 446-06

kaubandusosakond—või 446-08

Võtab piimatallitustelt vastu välis- ja siseturu võid, juustu ning muid piimasaadusi turustamiseks välis- ja siseturul.

Müüb piimatallitustele: piimatööstusmasinaid, tünnimaterjali, võisoola, võivärvi, pergamenti, väävelhapet, amüülalkoholi ja kõiki piimatööstustarbeid.

Eesti Laenu Pank

A/S.

Tallinn, Suur Karja 18

Võtab raha hoiule ja toimetab kõiki pangaoperatsioone

Telefonid: 446-82, 446-84, 433-56

BISKVIIT

ŠOKOLAAD

Hotell-restoran „Kuld Lõvi“

Harju 40, Tallinn. —————
Telef. 426-27, 438-86, 439-05.

Mugavad toad reisijaile jooksva
külma ja sooja veega.

Restoran. **Muusika.**

Vähemad ja suuremad ruu-
mid koosviibimisteks,

Hotell-restoran „Bristol“

Rataskaevu 7, Tallinn.
Telef. 426-33, 426-34.

Toad reisijaile kõigi mõnusustega,
jooksva külma ja sooja veega.

Restoran. **Muusika.**

o/ü. HIIU-KÄRDLA KALEVIVABRIKU

„K. & E. UNGERN-STERBERG'I“

JUHATUSE KONTOR ja
L A D U

asub alates
25. veebruarist s. a.

Tallinnas, Vana Posti tän. 6.

Kõnetraat 461-59.

Aktsiaselts „VILL“

Tallinn, V. Karja 12.

Telefonid: Juhatuse nr. 450-38,
Ladu ja kontor nr. 450-39.

Villase ja siidriide kudumine.
Riide värvimine, trükkimine ja apretuur.

Villase ja puuvillase lõnga
värvimine. Mertseriseerimine.

Meie riided erinevad värvitoonide ja värvi
ehtsusega, kuna oleme just spetsialiseerunud
apretuuri ja värvimise headuse tõstmisele.

Lõnga ja riide müük
ainult suurel arvul.

Vabrik Narvas, telefon nr. 70.
„ Tallinnas, Koplis, telefon nr. 12.

Makaronitehas „MINERVA“

Tallinnas, Alberti 4, telef. 435-28.

Tuntud headuses { Makaronid
Nuudlid
Munamakaronid

Müügil igal pool.

1/2e Meltsi

willa- ja riidewärwimisefööstus

Tartus, Pikk fän. 12, telefon 8-88

Valmistab luntud headuses

ülikonna
mantli
paliku
püksi

} riideid

Lihaekspordäri

Eduard Treikelder

Tallinn, Koidula 11

Telefon 303-31

EKSPORTEERIN

sea-, lamba- ja
veiseliha

O S T A N

Tallinna turuhindadega

elusloomi ja liha

NAHAVABRIK

„KALEV“

Tartus, Karlova 44, telef. 2-59.

Oman.: B. Koblenz, S. Trapido,
J. Goldov.

Asutatud 1919.

VALMISTAB:

pinsoli-, pasta-,
juht-, saapasääre-
ja pealisnahku;

kõiksuguseid vasika-kroomnahku ja
shevretti;

igasugust värvilist portfelli-, valget-
laika ja glaseekinda nahka.

MEESTERAHVA RÄTSEPAÄRI JUL. KULL

Tallinn, S. Karja 6--3. Telefon 468-87

Inglis- ja kodumaa uudiskaubad suures valikus

L. GRUBE

TALLINN, PIKK TÄN. 12

\\
*Suurim valik põrandavaipu ja
-linikuid (linoleum, manilla ja
lina juutega), kodu- ja välismaa
mööbliriiet, pesuriiet, vahariiet
igas laiuses, kunstnahka, jala-
matte, voodivaipu (vateeritud,
villaseid ja baika), laudlinu, ser-
viette jne. Hinnad mõõdukad.*

\\

OSCAR STUDE

TALLINN

EKSPEDITSIOONI ÄRI

ASUT. 1882. A.

KORRASTUS, INKASSO,
KINNITAMINE

Oma puksiirid ja laod raudtee-
ühendusega

LAEVAAGENDID AUTOTRANSPORT

Osakonnad:

Pärnus, Pühavaimu 8

Tartus, Ülikooli 44

Valgas, Maleva 2

Viljandis, Lossi 8

Telegr. aadress igas kohas „STUDEOS“

Transportkontor

V. S. Levinovitsch

Asutatud 1875.

Tallinn, Uus Hollandi 5

Telefonid: 308-19, 306-91

AUTOKUMMID

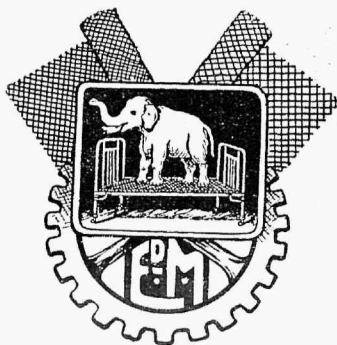
SEIBERLING

oma erilise valmistamise viisi tõttu on ületamatud vastupidavuselt

ESINDUS JA LADU:

A. Selling & Ko

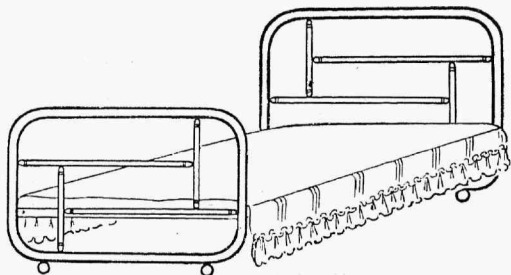
Vene tän. 11, Tallinn. Telefon 470-92

Moodsad,
madalad
raudvoodid

Ed. Möllerson

Tallinn, Kopli tän. 10, telef. 439-70

Haavapakke

ostab kogu Eestis kõigis jaamades

A/S

The Timber Company

Pakkumistega palume pöörduda

Tallinn, Vabaduseplats, „EKA“ maja
Telefon 440-76 või

Tartu, Sõbra tänav 56. Telefon 486

Kinnisvaraomanikkude

Ühispank Tallinnas

Harju 48

Tel. 444-44

**Toimetab kõiki
pangaoperatsioone**

K-m. Tallinna Tekstiil

Tallinn, V. Karja 1

Suurim valik kodu- ja välismaa
riidekaupadest

Keemiatööstus Jng. chem. J. MOOSTE

Tallinn, Paldiski m. 46. Tel. 432-40.

Valmistab:

Pesusoodat,
Glauberisoola,
Dextriini,
Türgi punast
(Türkischrotöl).

Mitmesuguseid seepe:

kirjut,
sauna,
tualett,
pesu ja
rohelist.
Textiil
ja teisi seepe.

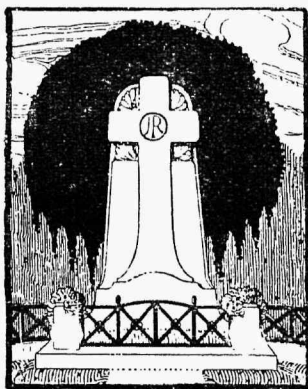
Elegantseid

jalanõusid

soovitab

JALANÕUDE ÄRI
A. ADAMKA

HARJU TÄN. 26. TEL. 436-26

ALEKS. ED. JÜRGENS

Asut. 1851.

Mehaaniline
graniidi ja marmori tööstus
Tallinnas, Kaupmehe t. 7, tel. 460-19

Valmistamine ja ladu:

Mälestussambad, haua-
plaadid, elektri tahvlid ja
kõik sellel alal ettetulevad tööd

Betoontoru-tööstus

O. VAREV

Paldiski m. 42-a. Veerenni t. 49.
Telefon 428-87. Tallinn Telefon 462-01.

Soovitab odavate hindadega:

tsementtorusid, kaevurõngaid, põllu-
torusid, müüri-, õõnsaid-, parkett- ja
katusekive, aiaposte, tsement ja ter-
razzo hauakaste

Muusikaäri

K. Leopas

Tallinn, Paldiski mnt. 14-a

Pianinod: müük ja üür
Keelpillid
Puhkpillid
Grammofonid ja plaadid
Suupillid
Noodid jne.

Majaomanike Krediitpank Ü/P

Tallinn, Pärnu mnt. 6

Pank toimetab kõiki pangaoperatsioone

Telefon 426-69

Pank avatud kella 9-2

Panga juures kinnitus-aktsiaselts „Eesti Lloyd“ esindus

SPEDITSIOON- JA
TRANSPORT ÜHING

„ESRA“

TALLINN ∞ VENE 6

SPEDITSIOON

KINNITUS

TELEFONID: 448-12 KONTOR
459-97 TOLLIMAJAS

Inglise magasin

H. GUTKIN

Tallinn, Viru 4 Telefon 436-46

=====
Suurim valik
kodu- ja välismaa
riidekaupu

igasuguses headuses
ja erimustreis
=====

CAESAR MALKIN
TIMBER EXPORT

TALLINN, RAUA T. 42-6
TELEFONID: 305-78, 305-70

BALTI PÄÄSTESELTS

TALLINNAS, HOLLANDI 48. TELEF. 310-10.

Merehätta sattunud laevade abistamine.
Tuukri järelvaatused. Pukseerimine.

Balti Päästeseltsi Eesti Rannasõiduliin

Tallinnas, Viktooria sild nr. 3. Telefon 306-85.

Ühenduse pidamine mannermaa ja saarte
vahel I kl. reisijate- ja kaubaveoaurikutega.

A/l. „Eestimaa“ – Tallinna-Rohuküla-Kuressaare liinil.

A/l. „Dagmar“ – Tallinna - Kärkla - Orissaare-Taaliku-Triigi-Sõru-
Panga-Ninase-Vaigu-Kihelkonna liinil.

A/l. „Grenen“ – Tallinna - Heltermaa - Kuivaste - Virtsu - Kuressaare-
Pärnu liinil.

Põllumajanduse Pank

Asukoht: Tartus, Suurturg nr. 9, omas majas

Telefonid: juhatus 10-65, üld- 50 ja 16-99

AKTIVA

ARISEIS 31. DETSEMBRIL 1936. A.

PASSIVA

Kassa ja jook. arved teist. pankades	Kr. 558.969.47
Väärtpaberid ja osamaks teist. asutustes	„ 151.722.64
Väärtused	„ 8.293.18
Laenud	„ 1.803.157.34
Riiklikud laenud	„ 818.—
Korrespondendid	„ 48.601.64
Garantii-deebitorid	„ 27.926.66
Vallasvara	„ 22.713.56
Kinnisvara	„ 74.430.92
Tuleva aasta kulud	„ 1.081.89
Muud aktivad	„ 17.656.95

Kr. 2.715.372.25

Osa- ja muud kapitalid	Kr. 144.126.83
Hoiusummad:	
tähtajal	Kr. 862.023.04
jooksvad	„ 1.343.880.77
Vekslite rediskont	„ 136.025.—
Võlad teistes krediitasutustes	„ 95.641.50
Riikl. võlad Pikal. Pangas	„ 1.025.09
Korrespondendid	„ 33.726.45
Väljaantud garantiid	„ 27.926.66
Tuleva aasta tulud	„ 16.196.49
Muud passivad	„ 44.489.14
Puhaskasu	„ 10.311.28

Kr. 2.715.372.25

Pank võtab raha hoiule ajakohase %, annab heade kindlustuste vastu takistuseta laenu-
sid 6—7%, ostab ja müüb E. V. Riigikassa pankkirju, millega võib soodsasti tasuda
asunike talude võlgu, ja toimetab kõiki muid pangaooperatsioone. Korrespondendid kõigis
tähtsamais keskkohtades. Pank ostab ja müüb välisvaluutat. Pangal tulekindel vara-
kamber. Põllumajanduse Pangaga opereerivad kõik põllumehed, põllumajanduslikud ühi-
sused ja omavalitsused. Panga juures E. O. ja Ü. A. Kindlustusselts „OMA“ agentuur.

JUHATUS.